

Верховний
Суд

Funded by
the European Union

PRAVO-JUSTICE

34-РІЧЧЯ УТВОРЕННЯ

ГОСПОДАРСЬКИХ (АРБІТРАЖНИХ)
СУДІВ УКРАЇНИ

Матеріали
міжнародної науково-практичної конференції

ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА

30 травня 2025 року
Київ

Верховний Суд
спільно з Програмою підтримки ОБСЄ для України в межах
проєкту «Підтримка Верховного Суду та вищих судів у реалізації
судової реформи та забезпеченні доступу до правосуддя в
умовах війни», проєктом Європейського Союзу «Право-Justice» та
Німецьким фондом міжнародного правового співробітництва

Матеріали
міжнародної науково-практичної конференції

«ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА»

Київ, 30 травня 2025 року

УДК 346:[334.7+347.72]](477:4)(082)
Є24

Європеїзація українського корпоративного права : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 30 травня 2025 р. / упор.: Л. Рогач, О. Баранець, І. Кондратова, О. Васьковський, Т. Малащенко, Н. Пляс, О. Лукомська, Т. Довгопол. Київ : Компанія ВАІТЕ, 2025. 128 с.

ISBN 978-617-8528-01-0

У збірнику матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Європеїзація українського корпоративного права» висвітлено актуальні питання щодо змін у правовому регулюванні діяльності юридичних осіб (організації бізнесу) в умовах євроінтеграції корпоративного управління, європейських стандартів захисту прав інвесторів і кредиторів, реформування правового статусу юридичних осіб тощо.

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за зміст та авторський стиль публікацій, розміщених у збірнику, несуть автори.

Фотографії надані Верховним Судом.

Друк цього збірника здійснений за сприяння Програми підтримки ОБСЄ для України в межах проєкту «Підтримка Верховного Суду та вищих судів у реалізації судової реформи та забезпеченні доступу до правосуддя в умовах війни». Погляди, викладені у виданні, належать авторам матеріалу та не можуть вважатися такими, що виражають офіційну точку зору ОБСЄ. Верховний Суд не несе відповідальності за зміст цієї публікації. Погляди, висловлені в цій публікації, відображають особисту точку зору авторів і не є офіційною позицією Верховного Суду.

УДК 346:[334.7+347.72]](477:4)(082)
© Верховний Суд, 2025
© Колектив авторів, 2025

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ГОЛОВИ ВЕРХОВНОГО СУДУ СТАНІСЛАВА КРАВЧЕНКА	5
---	----------

СПЕЦІАЛЬНА ДОПОВІДЬ ГОЛОВИ КАСАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ У СКЛАДІ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЛАРИСИ РОГАЧ «Європейські орієнтири у гармонізації корпоративного права України: виклики для бізнесу, прогалини регулювання та судова практика як інструмент правової адаптації»	29
---	-----------

ПАНЕЛЬ І. ЗМІНИ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ (ОРГАНІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ) В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ . .	41
--	-----------

Валерій ПОЛЮХОВИЧ СТРАТЕГІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	42
---	----

Тобіас ОЛЬШНЕР ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ПРИКЛАД DEUTSCHE TELEKOM.	47
--	----

Олексій КОТ ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРИВАТНИХ, ДОЧІРНИХ, ІНОЗЕМНИХ ПІДПРИЄМСТВ, ПІДПРИЄМСТВ ОБ'ЄДНАННЯ ГРОМАДЯН ТА СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ В ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ, ВИЗНАЧЕНІ ЦИВІЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ	51
--	----

Валерія РАДЗИВІЛЮК КООПЕРАТИВИ ЯК УНІКАЛЬНІ КОРПОРАТИВНІ УТВОРЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ	56
--	----

Володимир ГЕВКО КООПЕРАТИВИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.	62
---	----

ПАНЕЛЬ ІІ. КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ: КРАЩІ ПРАКТИКИ ТА ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ.	77
---	-----------

Олена БЕЛЯНЕВИЧ ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ: АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА	77
--	----

Микола СТЕЦЕНКО АДАПТИВНЕ КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ В ПРИВАТНИХ КОМПАНІЯХ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА МАЙБУТНЬОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ. . . .	82
--	----

Валентин ЩЕРБИНА

ЩОДО ПОНЯТТЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ТА КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН . . .89

Ліліана СІЩУК

ФІДУЦІАРНІ ОБОВ'ЯЗКИ ПОСАДОВИХ ОСІБ ТОВАРИСТВА.92

Інна СПАСИБО-ФАТЄЄВА

ЗАХИСТ ПРАВ МІНОРИТАРНИХ АКЦІОНЕРІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД
ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ.99

Олеся ЛУКОМСЬКА

СУДОВИЙ ЗАХИСТ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА УЧАСНИКА ТОВАРИСТВА
З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ НА УПРАВЛІННЯ ТОВАРИСТВОМ:
ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ102

**ПАНЕЛЬ III. ЗАХИСТ ПРАВ ІНВЕСТИТОРІВ І КРЕДИТОРІВ В УМОВАХ
РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.113**

Вікторія РЕЗНІКОВА

ВПЛИВ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО СУБ'ЄКТІВ
ГОСПОДАРЮВАННЯ НА ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ В УКРАЇНІ113

Віталій УРКЕВИЧ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА: СУДОВІ МЕХАНІЗМИ
КОМПЕНСАЦІЇ ЗБИТКІВ ІНВЕСТИТОРАМ І КРЕДИТОРАМ123

Олег ВАСЬКОВСЬКИЙ

ПРАВО КРЕДИТОРА ІНІЦІЮВАТИ ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У
СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО БОРЖНИКА ЯК САМОСТІЙНИЙ ЧИ
АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ СУДОВОГО ЗАХИСТУ (ОСНОВНІ АСПЕКТИ). . . .126

Мая ПРАЛЯК

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ КРЕДИТОРА В РАЗІ ЗМІНИ
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ФОРМИ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ: ДОСВІД
ХОРВАТІЇ135

Борис ПОЛЯКОВ

ОСОБЛИВІСТЬ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН У ПРОЦЕДУРІ
БАНКРУТСТВА139

Віталій МАХІНЧУК

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОСАДОВЦІВ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПЕРЕД
КРЕДИТОРАМИ.143

Андрій АВТОРГОВ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗВЕРНЕННЯ СТЫГНЕННЯ НА ЧАСТКУ
БОРЖНИКА В СТАТУТНОМУ (СКЛАДЕНОМУ) КАПІТАЛІ148

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ГОЛОВИ ВЕРХОВНОГО СУДУ СТАНІСЛАВА КРАВЧЕНКА

Шановні колеги, шановні учасники заходу!

Щиро вітаю вас на цьому науково-практичному заході, що об'єднує провідних науковців, міжнародних експертів, правників, суддів та народних депутатів задля ґрунтовного аналізу й обговорення ключових аспектів розвитку корпоративного права України в контексті європейської інтеграції.

Висловлюю щиро вдячність організаторам та співорганізаторам заходу: Програмі підтримки ОБСЄ для України в межах Проєкту «Підтримка Верховного Суду та вищих судів у реалізації судової реформи та забезпеченні доступу до правосуддя в умовах війни», Проєкту Європейського Союзу «Право-Джастіс» та Німецькому фонду міжнародного правового співробітництва – за їхню підтримку.

Сьогодні європейська інтеграція – це не лише політичний чи економічний курс, а справжній цивілізаційний вибір. Україна платить за нього надзвичайно високу ціну, але водночас усвідомлює, що її майбутнє – це демократична, незалежна правова держава з розвинутою економікою. Щоб досягти цієї мети, необхідно впроваджувати сучасні підходи, активно обговорювати їх та ефективно реалізовувати.

До того ж Верховний Суд займає активну позицію в реалізації реформ, забезпечуючи ефективне правозастосування та адаптацію національного законодавства до міжнародних стандартів.

Ця конференція є яскравим прикладом конструктивної співпраці задля вдосконалення корпоративного врядування у відповідь на сучасні виклики. Основними аспектами дискусії стануть підвищення прозорості, захист прав акціонерів і кредиторів, а також впровадження ефективних механізмів управління.

На сьогодні в межах переговорного процесу наша держава активно працює над гармонізацією законодавства зі стандартами ЄС.

Користуючись нагодою, хочу подякувати Уряду України за залучення Верховного Суду до процесів інтеграції не формально, а безпосередньо. Представники Верховного Суду беруть участь у цьому процесі, зокрема в межах перемовин щодо вступу України до Європейського Союзу. Це дає нам змогу зробити вагомий внесок – по-

ділитися знаннями, досвідом та баченням необхідних змін, і вже сьогодні ми маємо позитивні результати.

Дійсно, Україна перебуває на етапі глибоких трансформацій у сфері регулювання діяльності юридичних осіб, корпоративного управління та захисту прав інвесторів. Здійснюються важливі кроки в цьому напрямку.

Водночас такі глибокі трансформації неминуче породжують нові виклики, які стосуються не лише імплементації оновлених правових норм, а й їхнього ефективного застосування в національній правовій практиці.

При цьому судові рішення відіграють ключову роль у заповненні прогалин законодавства та формуванні сучасних підходів до вирішення корпоративних спорів.

У цьому процесі особливе значення має діяльність Верховного Суду, який своєю судовою практикою формує єдині правові підходи, забезпечує правову визначеність і сприяє стабільності правової системи.

До того ж ця практика є обов'язковою для всіх судів України. Такий підхід гарантує максимально ефективний та оперативний механізм інтеграції нових норм у національну правову систему, адаптуючи її до викликів сьогодення та стандартів Європейського Союзу.

Розуміючи важливість цього процесу, Верховний Суд уже тривалий час активно вивчає міжнародне законодавство, зокрема питання, що є предметом сьогоднішнього обговорення. Ми здійснюємо детальний аналіз та широко використовуємо рішення Європейського суду з прав людини, який надає розширене трактування правових норм.

Крім того, ми досліджуємо практику Суду справедливості Європейського Союзу, і вже є перші випадки застосування його позицій у господарській юрисдикції. Це ще один крок до вдосконалення правового регулювання України відповідно до міжнародних стандартів.

Судові механізми захисту прав інвесторів стають невід'ємною складовою економічної стабільності, сприяючи створенню справедливого та прогнозованого правового середовища для бізнесу.

Переконаний, що ця конференція стане важливим майданчиком для професійного обміну досвідом, вироблення ефективних механізмів правового регулювання та формування стратегічних підходів до імплементації європейських стандартів у корпоративне законодавство України.

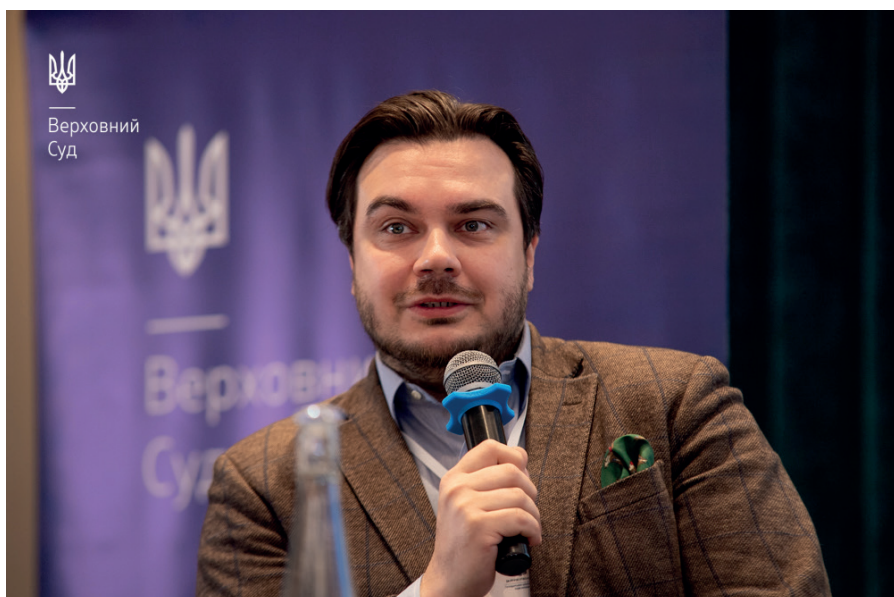
Бажаю всім учасникам продуктивної роботи, нових відкриттів і конструктивних рішень, що сприятимуть подальшій правовій модернізації та розвитку корпоративного сектору нашої держави.

Дякую за увагу та бажаю успіху в роботі конференції!

**СПЕЦІАЛЬНА ДОПОВІДЬ
ГОЛОВИ КАСАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ У СКЛАДІ
ВЕРХОВНОГО СУДУ ЛАРИСИ РОГАЧ
«Європейські орієнтири у гармонізації корпоративного
права України: виклики для бізнесу, прогалини регулювання
та судова практика як інструмент правової адаптації»**

Вступ

Європеїзація українського корпоративного права є **ключовим елементом інтеграції** України до Європейського Союзу, що потребує адаптації законодавства, судової практики та підходів до захисту прав бізнесу й інвесторів.

Господарські суди відіграють ключову роль у формуванні стабільного бізнес-клімату та забезпеченні верховенства права і становлять важливий інструмент захисту економічних прав та інтересів суб'єктів господарювання, що сприяє підвищенню інвестиційної привабливості України.

Процес європеїзації українського корпоративного права є **вагомим кроком на шляху інтеграції України до європейського правового простору**. Він передбачає гармонізацію національного законодавства з нормами Європейського Союзу, що вимагає як законодавчих змін, так і адаптації судової практики до нових реалій.

Його **основними орієнтирами** є:

- прозорість корпоративного управління – забезпечення відкритості інформації про бенефіціарних власників та структуру управління;
- захист прав міноритарних акціонерів – гарантії проти зловживань з боку мажоритарних акціонерів;
- спрощення транскордонної діяльності – уніфікація правил для полегшення діяльності бізнесу в межах ЄС.

Ці принципи спрямовані на створення передбачуваного та стабільного правового середовища, що є ключовим для залучення інвестицій та інтеграції України до європейського економічного простору. Україна вже зробила важливі кроки в цьому напрямку.

Директиви та регламенти ЄС у сфері корпоративного права

Корпоративне право ЄС базується на статтях 49, 50(1) і (2)(g) та 54 Договору про функціонування ЄС (ДФЄС). Також стаття 49 Договору про заснування Європейського Союзу гарантує кожному право займатися підприємницькою діяльністю як самозайнятій особі, а також засновувати юридичні особи.

Цей розділ права ЄС частково кодифіковано в **Директиві (ЄС) 2017/1132** Європейського Парламенту та Ради від 14.06.2017 щодо деяких аспектів корпоративного права (далі – Директива (ЄС) 2017/1132). Вторинне законодавство у цій сфері також охоплює:

➤ **Створення юридичних осіб та розкриття інформації про їх діяльність.**

Основні принципи створення юридичних осіб визначені в Директиві (ЄС) 2017/1132, яка регулює доступ до інформації про юридичних осіб та їх діяльність. Для товариств з обмеженою відповідальністю з одним учасником існують специфічні вимоги щодо їх заснування та структури (Директива 2009/102/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16.09.2009 про сферу корпоративного права щодо од-ноосібних приватних товариств з обмеженою відповідальністю).

Діяльність юридичних осіб за межами однієї держави ЄС регулює діяльність юридичних осіб, що мають філії в інших державах-членах або за межами ЄС. Директива 2017/1132 встановлює вимоги щодо розкриття інформації для іноземних філій юридичних осіб. Що ж до оподаткування, то **Директива 2014/86/ЄС** від 08.07.2014 про внесення змін до Директиви 2011/96/ЄС про спільну систему оподаткування, що застосовується до материнських компаній і дочірніх компаній різних держав-членів, усуває подвійне оподаткування для груп юридичних осіб (компаній), що мають дочірні компанії в різних державах – членах ЄС.

➤ **Реструктуризацію.**

Директива (ЄС) 2019/2121 Європейського Парламенту та Ради від 27.11.2019 про внесення змін до Директиви (ЄС) 2017/1132 щодо транскордонного перетворення, злиття та поділу сприяє безперешкодному здійсненню транскордонних злиттів та поділів і вводить додаткові гарантії для акціонерів, працівників і кредиторів.

➤ **Гарантії щодо фінансового стану юридичної особи.**

Директива 2006/43/ЄС Європейського Парламенту та Ради про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності, що вносить зміни до Директив Ради 78/660/ЄЕС та 83/349/ЄЕС і припиняє дію Директиви Ради 84/253/ЄЕС, та **Директива 2013/34/ЄС** Європейського Парламенту та Ради від 26.06.2013 про річну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність та відповідні звіти певних типів підприємств, що вносить зміни до Директиви 2006/43/ЄС Європейського Парламенту та Ради і скасовує Директиви Ради 78/660/ЄЕС та 83/349/ЄЕС⁷, встановлюють вимоги до обов'язкового аудиту й надання правдивої та чесної фінансової звітності.

Регламент (ЄС) 2015/848 Європейського Парламенту та Ради від 20.05.2015 про процедури банкрутства, зокрема, визначає питання юрисдикції та визнання судових рішень у ЄС із питань банкрутства тощо.

Загалом, *ЄС створив комплексну систему для забезпечення прав юридичних осіб, акціонерів та інших зацікавлених сторін* з акцентом на прозорість, ефективність і стабільність єдиного європейського ринку.

Україна та ЄС вже *завершили скринінг* законодавства за кластером 2 «Внутрішній ринок», складовою якого є **розділ 6 «Корпоративне право»**. У межах зустрічі, яка відбулась у м. Брюсселі (березень 2025 р.), було презентовано результати скринінгу законодавства України на відповідність основним директивам та регламентам у сфері корпоративного права, зокрема з таких питань: права акціонерів і корпоративне управління; формування капіталу товариств та розкриття інформації; реорганізація і поглинання товариств; застосування цифрових інструментів у корпоративному праві; заходи щодо боротьби з корупцією у сфері корпоративного права та ін.

Важливі законодавчі зміни у корпоративному праві

Гармонізація корпоративного права України з європейськими стандартами уже супроводжується низкою важливих законодавчих змін, спрямованих на підвищення прозорості, ефективності та інвестиційної привабливості бізнес-середовища, а саме:

- ❖ у 2018 році набрав чинності Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», який запровадив гнучкі механізми управління товариствами та

можливість укладання корпоративних договорів, удосконалив процедури відчуження часток. Цей Закон став відповіддю на європейські стандарти, зокрема щодо свободи договірних відносин та захисту прав учасників товариств;

- ❖ **Закон України від 27.07.2022 № 2465-IX «Про акціонерні товариства»**, який набрав чинності **01.01.2023** та замінив попередній Закон України від 17.09.2008 № 514-VI. Закон став важливим кроком у реформуванні корпоративного законодавства України, спрямованим на підвищення прозорості, ефективності управління та захисту прав акціонерів. Він наближає українське корпоративне право до європейських стандартів, що є важливим для інтеграції України в європейський економічний простір;
- ❖ **Закон України від 22.02.2024 № 3587-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління»**. Він запроваджує реформу корпоративного управління державними підприємствами, гармонізуючи українське законодавство з Керівними принципами Організації економічного співробітництва та розвитку щодо корпоративного управління.

Ці зміни є *лише частиною масштабного процесу*, який потребує подальшого вдосконалення законодавчої бази. Європеїзація українського корпоративного права потребує комплексного підходу, де *господарські суди відіграють ключову роль у забезпеченні стабільності бізнес-середовища та захисті прав інвесторів*.

Виклики для бізнесу. Прогалини регулювання

На окрему згадку заслуговує **Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб»**, яким передбачено скасування ГК України. Це стане ще одним викликом як для бізнесу та інвесторів, так і для судів господарської юрисдикції, оскільки потребуватиме формування нової практики правозастосування, адже відповідні зміни *супроводжуватимуться правовою невідзначеністю та виникненням колізій*, зокрема, у:

- ❖ регулюванні договірних відносин;
- ❖ скасуванні правових титулів права оперативного управління та господарського відання;

❖ перетворенні державних та комунальних підприємств.

Доцільно наголосити на тому, що будь-які зміни законодавства впливають і на розгляд справ, і на єдність судової практики, особливо тоді, коли це стосується таких серйозних нормативно-правових актів, як ГК України.

Необхідні чіткі та зрозумілі правила ведення бізнесу, господарські суди і надалі забезпечуватимуть захист економічних прав та інтересів суб'єктів господарювання, яким би не було правове регулювання, особливо в перехідний період.

Заповнення прогалин у правовому регулюванні. Судове тлумачення

У нас уже є ефективний досвід **заповнення прогалин у правовому регулюванні**. Прикладом цього можуть слугувати такі правові позиції ВС.

Процесуальний аспект

Верховний Суд сформулював позицію **щодо юрисдикції спорів за участю кооперативів, визначивши їх як корпоративні та такі, що підлягають розгляду в порядку господарського судочинства**. Проблема в судовій практиці полягала в неоднаковому визначенні юрисдикції: суди часто розглядали спори між членами кооперативів та кооперативами (наприклад, щодо оскарження рішень загальних зборів) у порядку цивільного судочинства, що призводило до суперечностей і неправильного застосування норм. Верховний Суд вирішив цю проблему, чітко вказавши, що члени кооперативів незалежно від напрямку їх діяльності є носіями корпоративних прав, а відносини між його членами та кооперативом, які пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, є корпоративними. Отже, спори мають розглядатися господарськими судами, що забезпечить єдність судової практики та правильне застосування процесуального законодавства (постанова ВП ВС від 17.12.2019 у справі № 904/4887/18).

У справі 910/20261/16 Верховний Суд підтвердив, що учасники товариства, зокрема **міноритарні акціонери, мають право подавати похідний позов без необхідності отримання згоди загальних зборів чи інших органів товариства, якщо це необхідно для захисту інтересів компанії**. ВП ВС наголосила на не-

обхідності встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями (бездіяльністю) посадової особи та завданими компанії збитками. Постанова у цій справі встановила чіткі стандарти доказування, що сприяло уніфікації судової практики, а також вирішила низку проблем правозастосування, а саме: усунула невизначеність щодо правової природи та підвідомчості похідних позовів; підтвердила право учасників товариства на подання таких позовів; установила чіткі критерії доказування збитків та стандарти відповідальності посадових осіб за порушення ними фідучіарних обов'язків (постанова ВП ВС від 26.11.2019 у справі № 910/20261/16).

Матеріальний аспект

У справі № 916/2813/18 ВП ВС вирішила проблему невизначеності правового статусу приватних підприємств (ПП) у контексті корпоративних правовідносин, яка виникала через відсутність чіткого законодавчого регулювання їхньої організаційно-правової форми. Верховний Суд вказав, що приватні підприємства є товариством, аргументувавши, що ПП мають ознаки корпоративних підприємств, оскільки їхні учасники володіють частками у статутному капіталі, а відносини між учасниками та підприємством мають корпоративний характер, що забезпечило єдиний підхід до регулювання спорів щодо розподілу часток, внесення вкладів та управління. Це рішення **усунуло правову невизначеність, створивши своєрідний прецедент для розгляду спорів за участю ПП у господарському судочинстві за аналогією до норм про господарські товариства** (постанова ВП ВС від 29.06.2021 у справі № 916/2813/18).

Верховний Суд у справі № 908/137/18 сформулював позицію **щодо процедури примусового викупу акцій (squeeze-out)**, яку Україна запровадила, виконуючи обов'язки з адаптації її корпоративного законодавства до законодавства Європейського Союзу, та виснував, що забезпечення можливості примусового викупу акцій може відповідати інтересам суспільства. Проте ця процедура, як і будь-який інший спосіб примусового відчуження об'єктів права власності, має застосовуватись у виключних випадках задля досягнення легітимної мети та з дотриманням балансу інтересів усіх акціонерів, у тому числі щодо виплати власником домінуючого контрольного пакета акцій компенсацій міноритарним акціонерам у

розмірі справедливої вартості належних їм акцій (постанова ВП ВС від 24.11.2020 у справі № 908/137/18).

Верховний Суд також сформулював позицію *щодо доктрини alter ego у справах, пов'язаних із корпоративними спорами та відповідальністю пов'язаних осіб*, наголосивши на можливості притягнення до відповідальності осіб, які фактично контролюють юридичну особу, якщо їхні дії завдали шкоди через зловживання корпоративними правами. Зокрема, він зазначив: якщо юридична особа фактично виконує функції державного органу, тобто є alter ego («другим я») такої держави, то на майно, що формально належить такій юридичній особі, може бути звернене стягнення за боргами держави (суд нехтує формальною відокремленістю майна цієї юридичної особи від майна держави). Урахуванню підлягають критерії: чи утворена компанія для виконання комерційних цілей; чи виконує вона функції, притаманні державним органам (тобто здійснює публічну функцію, не характерну для приватних осіб); чи здійснює така компанія інші види діяльності та чи є вони основними / самостійними або мають допоміжний характер до виконання нею публічної функції; яким є ступінь контролю з боку держави; чи відокремлене майно компанії від майна держави (постанова КГС ВС від 20.07.2022 у справі № 910/4210/20).

Таким чином, *Верховний Суд*, заповнюючи прогалини в правовому регулюванні, *відіграє ключову роль* у формуванні судової практики, яка сприяє гармонізації корпоративного права з європейськими правовими стандартами, що позитивно впливає на бізнес та економіку в цілому.

Судова практика КГС ВС, яка позитивно вплинула на бізнес-клімат Банківська гарантія

ОП КГС у постанові від 17.05.2024 у справі № 910/17772/20 дійшла висновку, що норми ГК України і ЦК України щодо гарантії слід розуміти так: гарант не має права робити власних висновків щодо наявності чи відсутності обов'язку принципала, а зобов'язаний платити за гарантією, якщо вимога та додані документи (якщо вони передбачені умовами гарантії) за зовнішніми ознаками відповідають умовам гарантії. Таких підстав для відмови гаранта від платежу, як відсутність чи недоведення бенефіціаром порушення основного зобов'язання боржником, законом не передбачено.

Підхід, розвинутий ОП КГС, призведе до покращення бізнес-клімату. Бенефіціар, отримавши банківську гарантію, буде впевнений, що в разі надання, наприклад, товарно-транспортної накладної він швидко і гарантовано одержить платіж від банку.

При цьому банки не будуть зобов'язані аналізувати відносини між принципалом та боржником і робити власні висновки щодо наявності чи відсутності боргу принципала, які цілком можуть виявитись неправильними. Якщо вимога бенефіціара за зовнішніми ознаками відповідає умовам гарантії, то банк платитиме. У разі виникнення спору щодо того, чи існував борг принципала перед бенефіціаром і в якій сумі, його надалі вирішить суд за позовом принципала до бенефіціара без участі банку.

Третейське застереження

ОП КГС ВС у постанові від 30.08.2024 у справі № 911/1766/22 сформувала позицію, якою заперечила можливість розгляду самостійного позову про недійсність третейської / арбітражної угоди, позаяк *третейська / арбітражна угода не є правочином у розумінні ЦК України, цивільно-правовим (господарським) договором, а вважається за своєю суттю процесуальним договором, для якого чинне законодавство України встановлює спеціальний порядок визнання його недійсним*. Така практика ВС свідчить про арбітрабельний підхід.

Інституційна спроможність господарських судів. Ефективність здійснення судочинства господарськими судами

Запорукою розвитку бізнесу і сталості економіки країни є **швидкий та справедливий розгляд комерційних спорів**.

Господарські суди є ключовим гарантом правової рівноваги між державою та бізнесом.

Попри війну в Україні та зміну правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання, господарські суди демонструють **високий рівень ефективності роботи** і, як наслідок, підвищення авторитету та довіри до них учасників господарських відносин.

Під час війни були суттєво пошкоджені будівлі Господарського суду Миколаївської області (29.03.2022) та Господарського суду Харківської області (28.10.2024).

У КГС ВС у 2024 році ефективність (відсоток розгляду справ від надходжень) здійснення судочинства становить **97,5 %**. Відповідно до рекомендацій Європейської комісії з питань ефективності

правосуддя стандартом, який свідчить про ефективність здійснення судочинства, є показник **95–105 %**.

У 2024 році **середній рівень навантаження** суддів КГС ВС з урахуванням їх фактичної чисельності **збільшився на 5,8 % до 364 звернень**, що перебували на розгляді, **із 344 у 2023 році**.

Упродовж 2018–2024 років КГС ВС розглянув майже **76 тис. (75 886) процесуальних звернень**.

У касаційному порядку оскаржується в середньому 30 % судових рішень, ухвалених апеляційними господарськими судами.

У 2024 році в КГС ВС **підвищилася** на 12,5 % кількість звернень, які перебували на розгляді, до 12 тис. із 10,7 тис. у 2023 році. Це пояснюється **збільшенням** на 12 % звернень, які надійшли для розгляду, – із 9,2 тис. до 10,3 тис., що наближається до показника довоєнного періоду – 12,8 тис. у 2021 році (їх темпи приросту зменшилися із 34,8 % у 2023 році до 12 % у 2024 році).

Динаміка основних показників протягом 2021–2024 років свідчить про конструктивні зміни в економічному середовищі країни: збільшується майнова заборгованість контрагентів у справах, і, як наслідок, зростає кількість справ про банкрутство та неплатоспроможність фізичних осіб, справ позовного провадження в межах справ про банкрутство, справ про розірвання, зміну договорів та визнання їх недійсними, справ щодо відшкодування збитків, завданих господарському товариству його посадовою особою, тощо.

Середній строк розгляду справ від першої до касаційної інстанції – **226 днів**.

У середньому розгляд справ у 2024 році становив:

- місцевими господарськими судами – 77 днів, тоді як у 2023 році – 86;
- апеляційними господарськими судами – 80 днів;
- КГС ВС – 69 днів (зменшився із 72 у 2023 році за збільшення рівня навантаження на суддів).

Щороку завдяки продуктивному розгляду господарських справ зменшуються строки фінансово-економічної невизначеності учасників господарських спорів та тяганини з поверненням до господарського обороту значних коштів та матеріальних цінностей, що є вкрай важливим як для суб'єктів господарювання, так й економіки в цілому. Зокрема, за результатами судового розгляду **в 2024**

році присуджено до стягнення на користь суб'єктів господарських відносин **майже 1 158,8 млрд грн (один трильйон сто п'ятдесят вісім мільярдів вісімсот мільйонів гривень)**, або 52,8 %, тоді як у 2023 році було присуджено 697,7 млрд грн, що більше в 1,7 раза.

Цифровізація господарського судочинства

Господарські суди України дотримуються високих міжнародних та європейських стандартів у сфері судочинства задля забезпечення доступу до правосуддя навіть в умовах воєнного стану.

Запровадження функціоналу «Електронний суд» створило можливість оперативного обміну документами між учасниками судових проваджень і судом, що прискорило здійснення правосуддя.

Зокрема, після введення цієї новації у КГС ВС протягом 2024 року до електронних кабінетів користувачів було надіслано майже **109,6 тис. судових документів**; у січні – травні 2025 року більше 32 тис.

Крім того, в КГС ВС протягом 2024 року **53 %, або 3,3 тис. судових засідань здійснювалися в режимі відеоконференції**, що на 25,4 % більше, ніж у 2023 році. Упродовж січня – травня 2025 року в режимі відеоконференцій відбулось 1,2 тис. слухань.

Цифровізація господарського судочинства сприяє оперативному розгляду справ, мінімізації людських ресурсів, ефективному доступу до правосуддя в умовах, у яких перебуває України та бізнес сьогодні.

Законодавець бачить і розуміє проблемні питання, з якими стикаються господарські суди, і законодавчими змінами, зокрема у процесуальний кодекс, сприяє покращенню здійснення судочинства.

Інституційний розвиток системи господарських судів

Система господарських судів не стоїть на місці й постійно розвивається.

Ми розуміємо, що, наприклад, у сфері міжнародного приватного права суди можуть стикатися із численними викликами, коли сторони передбачають розгляд справи за законодавством іншої держави, серед яких:

- визначення застосовного права, оскільки суд має перевірити, чи є вибір права дійсним і чи не суперечить він публічному порядку (*ordre public*) держави суду;
- труднощі в правильному тлумаченні та застосуванні іноземного законодавства через брак експертизи чи доступу до достовірних джерел;

- наявність можливих юрисдикційних конфліктів, з якими суди можуть стикатися, якщо справа має зв'язок із кількома державами тощо.

Тому важливим є процес посилення інституційної спроможності господарських судів, у тому числі й у питаннях застосування іноземного права під час вирішення спорів.

У межах міжнародного співробітництва КГС у складі ВС бере участь у Постійному міжнародному форумі господарських судів (SiFoCC) та у британсько-українській програмі з посилення інституційної спроможності господарських судів, яка розроблена спільно з Британським інститутом міжнародного та порівняльного права (BIICL). Такі платформи надають безцінні можливості для суддів, які мають справу з іноземним елементом, навчатися на практиці, удосконалювати свої навички у вирішенні комерційних спорів та забезпеченні виконання судових рішень.

У минулому році КГС ВС доєднався до постійно діючого міжнародного форуму комерційних судів SiFoCC, і Україна стала **58 юрисдикцією в мережі комерційних судів**. Участь у цьому форумі дасть змогу обмінюватись досвідом у вирішенні комерційних спорів, запроваджувати новітні підходи, що підвищить рівень забезпечення верховенства права господарськими судами.

КГС ВС і надалі продовжуватиме свою роботу, спрямовану на забезпечення правової стабільності, захист прав бізнесу та адаптацію до європейських стандартів, адже ***судова практика це не лише інструмент вирішення спорів, а й механізм, що заповнює прогалини у законодавстві та забезпечує адаптацію до європейських стандартів.***

ПАНЕЛЬ І. ЗМІНИ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ (ОРГАНІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ) В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Валерій ПОЛЮХОВИЧ,

завідувач відділу правової взаємодії бізнесу і держави
НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України, доктор юридичних наук

СТРАТЕГІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Прийняття Закону України від 09 січня 2025 року № 4196-IX «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [1] спричинило фрагментарний та несистемний реінжиніринг правового регулювання господарських відносин. Зазначений нормативно-правовий акт є черговим свідченням відсутності цілісної правової ідеології в регламентації наявних та виникаючих суспільних відносин. У сучасних умовах трансформації правової системи України в умовах воєнного стану особливої актуальності набуває питання формування ефективної стратегії правового регулювання господарських відносин. Намагання ліквідувати Господарський кодекс України не стикалися із суттєвим політико-правовим спротивом і значною мірою підкріплені риторикою щодо необхідності імплементації європейських норм у сфері регулювання економічних відносин. Водночас парадокс полягає в тому, що реальні положення директив Європейського Союзу, які

передбачають належну регламентацію господарської діяльності, були проігноровані або недостатньо враховані в процесі правової трансформації.

Не можна залишити поза увагою і той факт, що положення, які стосуються перетворення державних та комунальних підприємств в акціонерні товариства, а також заборони створення нових суб'єктів господарювання зазначених форм, були сформульовані переважно під впливом ідей неоліберальної економічної моделі. Ці підходи були реалізовані без урахування принципів соціальної відповідальності бізнесу, які згідно з ідеологією сталого розвитку, закріпленою в міжнародних документах ООН, мають становити фундамент сучасної економічної та правової політики. Такий однобічний підхід суперечить не лише цілям сталого розвитку, а й концепції соціально орієнтованої економіки, яка передбачає баланс між економічною ефективністю, соціальною справедливістю та екологічною безпекою. Водночас державна власність державних і комунальних підприємств – це форма суспільного ресурсу, яка в умовах війни та повоєнного відновлення набуває особливої соціальної значущості як інструмент стабілізації, реабілітації та розвитку. У зазначений період вона виконує не лише економічну, а передусім соціальну функцію: забезпечує робочі місця для ветеранів війни та осіб, які постраждали внаслідок бойових дій, стає базою для відновлення інфраструктури села, науки, освіти та охорони здоров'я тощо.

Варто враховувати, що стабільне економічне середовище неможливе без чітко сформульованих правових орієнтирів, які мають спиратися на певну ідеологічну основу. Зміст правової ідеології є широким і багатоманітним, вона містить у собі різні компоненти: це і стратегія законодавства, і принципи правового регулювання, і конституційне будівництво, адміністративно-правова та судово-правова реформи, і захист прав людини, і вдосконалення виборчого права, основ демократії, державності, зміцнення правозаконності, правопорядку тощо [2, с. 32]. З огляду на це ідеологія правової регламентації господарських відносин визначає систему цінностей і принципів, на основі яких розробляється господарське законодавство. Вона може включати такі ідеї, як економічна свобода, захист економічної конкуренції, соціальна відповідальність біз-

несу, баланс приватних та публічних інтересів тощо. Правове регулювання господарських відносин потребує наявності також певної ідеологічної платформи, яка враховує не лише принципи ринкової економіки, а й соціальну справедливість, права людини та потреби суспільства у воєнний і післявоєнний періоди.

Стратегія правового регулювання економічних відносин в умовах євроінтеграції не може не враховувати положення регулятивних документів Європейського Союзу. Так, у Директиві про належну перевірку корпоративної сталості (CSDDD) 2024/1760 (Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859) встановлено, що чинні міжнародні стандарти відповідальної ділової поведінки вказують на те, що компанії повинні захищати права людини та визначати, як вони мають враховувати захист навколишнього середовища у своїй діяльності та системах поставок. Керівні принципи, визначені в Директиві ЄС 2024/1760 щодо бізнесу та прав людини, передбачають відповідальність компаній забезпечувати захист прав людини, запобігати негативному впливу їхньої діяльності на права людини, пом'якшувати його і регулярно звітувати про те, як вони вирішують ці проблеми. Бізнес повинен уникати порушень прав людини й мінімізувати негативні впливи, які він спричинив або до яких він причетний у своїй діяльності та діяльності своїх дочірніх компаній і через прямі та непрямі бізнес-відносини (п. 5 преамбули) [3]. З аналізу положень Директиви ЄС 2024/1760 виникає обґрунтоване питання щодо того, чи були ці норми враховані під час розробки Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб». Це питання набуває особливої актуальності в контексті необхідності інтеграції міжнародних стандартів сталого розвитку та корпоративної соціальної відповідальності в національне законодавство, що сприятиме гармонізації правових норм у рамках Європейського Союзу та України.

У стратегії правового регулювання господарських відносин важливо враховувати міжнародні стандарти відповідальної ділової поведінки, зокрема принципи захисту прав людини та охорони навколишнього середовища. Це включає в себе інтеграцію належної перевірки прав людини та екологічної відповідальності в механіз-

ми регулювання господарської діяльності з огляду на зобов'язання, що виникають з Керівних принципів ООН щодо бізнесу та прав людини, а також на основі рекомендацій Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Урахування цих принципів у правовій стратегії забезпечить формування системи відповідальності компаній за їхню діяльність у ланцюгах поставок і на всіх етапах виробничого процесу. Тому правове регулювання має включати вимоги щодо належної перевірки соціальних і екологічних аспектів бізнесу, що дасть змогу компаніям діяти відповідально та прозоро у своїй діяльності. Крім того, в умовах глибоких суспільних викликів (зокрема війни) бізнес має нести не лише фіскальне навантаження, а й соціальну відповідальність: підтримувати громади, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, інвестувати в соціальну інфраструктуру.

Стратегія правового регулювання господарських відносин в Україні має базуватись на новому Економічному кодексі України, який поєднує свободу підприємництва з принципами соціальної відповідальності та сталого розвитку. Вона повинна враховувати зобов'язання України перед ЄС, зокрема вимоги директив щодо корпоративної звітності, належної перевірки (*due diligence*) та екологічної безпеки. Основною метою стратегії є створення правової основи для прозорості, відповідальної та інклюзивної економіки майбутнього.

Щодо скасування Господарського кодексу України, що відбудеться 28 серпня 2025 року з введенням в дію Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», який запроваджує нові правила для юридичних осіб у перехідний період, необхідно зазначити таке.

Дійсно, чинна на сьогодні редакція ГК України потребувала змін. Це стосується і необхідності закріплення оновленого термінологічного апарату, видалення низки норм, які мають надмірно загальний декларативний характер і зміст яких практично не включає регулятивної складової, що спричиняло критику за їхній, по суті, реферативний вигляд.

Проте логічним було б вести мову не про просте скасування, а про рекодифікацію, модернізацію ГК України, яка б передбачала

удосконалення термінології та її конкретизацію, очищення від нормативного баласту, а отже, забезпечення функціонування більшості норм як норм прямої дії.

Однак навіть зі скасуванням ГК України потреба в систематизації господарського законодавства шляхом його кодифікації нікуди не зникає. Така кодифікація повинна відбуватися шляхом об'єднання в одному акті основних засад економічної діяльності з урахуванням регулятивного впливу законодавства Європейського Союзу в межах Угоди про Асоціацію України та ЄС. Найбільш перспективною формою реформування господарського законодавства є його рекодифікація, за якої нарощування нормативного тексту основного кодифікованого акта має відбуватися насамперед за рахунок положень законів, що регулюють окремі сфери економічної діяльності. Закономірним результатом рекодифікації стане значне зменшення наявного нормативного матеріалу, адже за наслідками прийняття Економічного кодексу України втратить чинність близько 250 законів України. Цей Кодекс має вирішити проблему множинності актів господарського законодавства, стати його основним актом, систематизованим зведенням. Дещо схожа кодифікаційна робота була проведена під час створення Податкового кодексу України шляхом інкорпорації законів, декретів, якими врегульовувались відносини у сфері оподаткування [4].

Саме за такою моделлю відбулася рекодифікація у Німеччині, Франції, Бельгії, Латвії, Естонії. Наприклад, Економічний кодекс Бельгії став основою для імплементації економічного законодавства ЄС і містить прямі посилання на директиви Європейського Союзу.

Отож прикладів згаданої кодифікації у світовій практиці чимало, але для реалізації такого амбітного завдання потрібна політична воля та підтримка держави. Кадровий потенціал в особі фахівців у сфері господарського / економічного права в Україні достатній.

Список використаних джерел

1. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text>.

2. Калюжний Р. А. Проблеми і перспективи розвитку національної правової ідеології в умовах глобалізації. *Юридичний вісник*. 2014. № 4 (33). С. 31-35.
3. Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859 (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024L1760>.
4. Полюхович В. І. Реформування господарсько-правових основ регулювання економіки в контексті євроінтеграції. *Приватне право і підприємництво*. 2023. Вип. 22. С. 178–183. URL: <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2023.22.22>.

Тобіас ОЛЬШЕР,

Голова Регіонального суду Берліна,
доктор юридичних наук

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ПРИКЛАД DEUTSCHE TELEKOM

Вступ

Трансформація державних і комунальних підприємств в орієнтовані на ринок приватні компанії є значною зміною в корпоративному управлінні та ефективності менеджменту. У цьому есе йдеться про правову та організаційну трансформацію Deutsche Telekom, яка колись була державною монополією під назвою Deutsche Bundespost, у публічну компанію, що працює на засадах приватного права. Розгляньмо, як цей перехід вплинув на управлінські практики, пов'язані з ним виклики та міжнародні стандарти, що застосовуються до таких процесів.

1. Історія та трансформація Deutsche Telekom

Deutsche Telekom AG (DTAG) є яскравим прикладом корпоратизації колишнього державного підприємства в конкурентного гравця на ринку. До середини 1990-х років управління телекомунікаціями в Німеччині здійснював Deutsche Bundespost, федеральний орган державного управління без статусу юридичної особи. Поштова реформа II 1995 року стала вирішальним поворотним моментом, внаслідок якого телекомунікаційний підрозділ перетворився на акціонерну корпорацію (Poststrukturgesetz 1994, BGBl. I S. 3682 [1]; Jestaedt, 2014, S. 210). Ця зміна мала на меті підвищення ефективності шляхом створення конкурентних та регульованих законодавчо ринкових умов.

Спочатку федеральний уряд Німеччини залишався єдиним акціонером через Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW) (KfW-Gesetz, § 2 [2]), але компанія отримала корпоративну структуру, у відповіднену з принципами приватного сектору. Реформа також забезпечила виконання вимоги Європейського Союзу щодо лібералізації телекомунікаційних ринків, поставивши Deutsche Telekom на шлях до фінансової автономії, операційної підзвітності та міжнародної конкурентоспроможності (Директива ЄС 90/388/ЄЕС [3]; Maurer, 2009).

2. Процес та характеристика трансформації

Перехід від органу державного управління до приватизованої акціонерної корпорації був складним з правового та організаційного поглядів. Поштова реформа II не лише призвела до реструктуризації Deutsche Bundespost, а й створила нову юридичну особу – Deutsche Telekom AG, що діє на основі приватного права (Aktiengesetz §§ 1, 2 [4]), надавши їй повну правоздатність здійснювати незалежну діяльність. Федеральний конституційний суд Німеччини (BVerfG) у своїх рішеннях підкреслив конституційну необхідність відокремлення державного управління від комерційної діяльності з метою забезпечення ефективності та правової визначеності [1]. Аналогічно Федеральний адміністративний суд (BVerwG) підтвердив законність передачі адміністративних завдань корпоратизованим суб'єктам [2].

Компанія, яка спочатку перебувала повністю в державній власності через KfW (KfW-Gesetz), поступово була відкрита для приватних інвесторів через перше розміщення акцій на ринку в 1996 році, завдяки чому Deutsche Telekom перейшла до регулювання ринку капіталу відповідно до Закону про торгівлю цінними паперами (Wertpapierhandelsgesetz §§ 15 ff.) та Закону про ринок цінних паперів (Börsengesetz). Це сприяло підвищенню прозорості, захисту інвесторів та ринкової дисципліни (Beckmann 2018).

3. Вплив на управлінські практики

Трансформація докорінно змінила культуру управління Deutsche Telekom. Перехід від монополії до конкурентного ринкового середовища вимагав інвестицій в інфраструктуру та інновації, а також дотримання правових стандартів, прописаних у Господарському кодексі (Handelsgesetzbuch §§ 238 і далі), Законі про акціонерні товариства та директивах ЄС щодо доступу до мережі (Директива 2002/19/EC).

Економічні показники, такі як EBITDA та ROCE, замінили міркування суспільної користі, зосередившись на прибутковості та акціонерній вартості (Postumwandlungsgesetz [4]). Політичний вплив зменшився завдяки Федеральному закону про участь акціонерів в управлінні (Bundesbeteiligungsgesetz), що обмежує втручання держави в діяльність акціонерів (BBG 2016 [5]), а управління регулюється Кодексом корпоративного управління Німеччини (DCGK) [6].

На міжнародному рівні Deutsche Telekom дотримується рекомендацій ОЕСР щодо багатонаціональних підприємств та стандартів

бухгалтерського обліку МСФЗ (ОЕСР 2015 [7]), тримаючи баланс між комерційним успіхом, сталістю та дотриманням законодавства (Директива ЄС 2014/95/EU [8]).

4. Соціальна відповідальність та захист працівників

Незважаючи на приватизацію, Deutsche Telekom захистив соціальні права працівників за допомогою колективних договорів (Tarifvertragsgesetz) та права на участь у прийнятті рішень відповідно до Закону про працю (Betriebsverfassungsgesetz §§ 75 ff. [9]). Закон про управління трудовими колективами 1976 року забезпечує рівне представництво працівників у наглядових радах (Mitbestimmungsgesetz [10]). Ці заходи відповідають соціальним стандартам ЄС (Хартія основних прав, ст. 31) та основним конвенціям МОП [11].

Виробничі ради та профспілки беруть активну участь у прийнятті рішень щодо реструктуризації, щоб захистити робочі місця та спростити перехідний період (постанова BVerfG про спільне прийняття рішень [1]). Ці механізми гарантують, що приватизація не призведе до порушення прав працівників.

5. Міжнародні стандарти та системи управління

Трансформація Deutsche Telekom відповідає Керівним принципам корпоративного управління ОЕСР для державних підприємств (2015), в яких наголошується на прозорості, орієнтованості на ринок та незалежному управлінні [7]. Директиви ЄС про державні закупівлі та нефінансову звітність (2014/25/EU [12]; 2014/95/EU [13]) ще сприяють подальшому формуванню системи управління компанією. Німецький кодекс корпоративного управління консолідує найкращі практики для компаній з державною часткою (DCGK 2023 [6]).

Висновок

Перехід Deutsche Telekom від державної монополії до конкурентоздатної акціонерної корпорації ілюструє правові та управлінські виклики модернізації державних підприємств. Він вимагав нових правових форм, управлінської автономії, ринкової підзвітності та дотримання соціальних і міжнародних стандартів. Для сталого успіху ключовим залишається баланс між економічною ефективністю, захистом прав працівників та прозорістю.

Список використаних джерел

1. BVerfG, Urteil vom 14. Dezember 2006 – 1 BvR 2716/06, Rn. 33–38; Maurer H. Die verfassungsrechtlichen Grenzen der Privatisierung in Deutschland. *Juridica International*. 2009. Vol. XVI. P. 4–11. URL: https://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2009_1_4.pdf (дата звернення: 18.05.2025).
2. BVerwG, Urteil vom 22. November 2005 – 7 C. 12.04; Gusy C. (Hrsg.). Privatisierung von Staatsaufgaben: Kriterien – Grenzen – Folgen. Baden-Baden : Nomos, 1998.
3. Директива 90/388/ЄЕС про конкуренцію на телекомунікаційних ринках.
4. Postumwandlungsgesetz, BGBl. I 1994, 3249.
5. Bundesbeteiligungsgesetz, BGBl. I 2016, 676.
6. Німецький кодекс корпоративного управління, 2023.
7. Керівні принципи ОЕСР з корпоративного управління державними підприємствами, 2015.
8. Директива ЄС 2014/95/ЄС про нефінансову звітність.
9. Закон про контроль за діяльністю підприємств, §§ 75 і далі.
10. Закон про оцінку вартості майна від 1976 року, BGBl. I 1976, 2783.
11. Основні конвенції МОП № 87, 98, 135.
12. Директива 2014/25/ЄС про закупівлі у сфері комунальних послуг.
13. Директива 2014/95/ЄС про розкриття нефінансової інформації.

Література

1. Gusy C. (Hrsg.). Privatisierung von Staatsaufgaben: Kriterien – Grenzen – Folgen. Baden-Baden : Nomos, 1998.
2. Maurer H. Die verfassungsrechtlichen Grenzen der Privatisierung in Deutschland. *Juridica International*. 2009. Vol. XVI. P. 4–11. URL: https://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2009_1_4.pdf (дата звернення: 18.05.2025).
3. Бекманн Свен. Державні підприємства у водному праві. Nomos, 2018.

Олексій КОТ,

директор Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРИВАТНИХ, ДОЧІРНИХ,
ІНОЗЕМНИХ ПІДПРИЄМСТВ, ПІДПРИЄМСТВ ОБ'ЄДНАННЯ
ГРОМАДЯН ТА СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ В ОРГАНІЗАЦІЙНО-
ПРАВОВІ ФОРМИ, ВИЗНАЧЕНІ ЦИВІЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ**

Президент України Володимир Зеленський підписав 26 лютого 2025 року Закон України № 4196-IX «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» (далі – Закон) [2], який був прийнятий Верховною Радою України 09 січня 2025 року.

Прийняття цього Закону було абсолютно на часі. У сучасному світі приватноправові відносини не можуть регулюватися за моделлю адміністративно-командної економіки: з усіма ерзацами права власності на кшталт права господарського відання чи права оперативного управління, з підприємством як суб'єктом відносин, а не об'єктом, як це є в усьому світі.

Підприємницьке законодавство – це спеціальне законодавство, і в цьому є логіка, адже його норми, по суті, є специфічними, революційними, відображають останні тенденції регуляторної політики, оскільки мають забезпечувати ефективне застосування для підприємців, бізнесу, що швидко розвивається. Саме тому в усьому світі підприємницьке законодавство – це передусім окремі закони, які містять спеціальні норми, що допомагають йому бути максимально гнучким.

Без належної правової основи неможливо забезпечити економічну стійкість нашої держави, прозоре управління майном, розвиток сучасних бізнес-моделей в Україні. Сьогодні суспільство особливо потребує правової визначеності, яка є невіддільною складовою частиною принципу верховенства права. Зміст права має бути лег-

ким для з'ясування та використання закріплених можливостей. Особливої актуальності це набуває в умовах інтеграції України до європейського простору та модернізації економічних відносин.

Закон також вносить зміни до низки спеціальних законів з метою приведення їх у відповідність до Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), визначає перехідний період у три роки для поступової адаптації законодавства до змін, передбачає скасування Господарського кодексу України (далі – ГК України), який має системні вади, що не можуть бути усунені шляхом внесення точкових чи косметичних змін.

Серед основних завдань Закону – перетворення підприємств на господарські товариства з дотриманням принципу співмірного та передбачуваного втручання у права засновників таких юридичних осіб без покладання на них надмірного тягара з виконання положень Закону, вдосконалення корпоративного управління в юридичних особах, заснованих на державній і комунальній власності, підвищення інвестиційної привабливості країни, імплементація у чинне законодавство України кращих практик корпоративного управління, зокрема щодо визначення обов'язків посадових осіб юридичних осіб.

Основна увага Закону зосереджена на удосконаленні корпоративного управління в юридичних особах, заснованих на державній і комунальній власності. Це логічно, адже Україна взяла на себе зобов'язання щодо гармонізації приватного права з правом ЄС.

В Огляді ОЕСР корпоративного управління державних підприємств: Україна [1] наголошується, що наявність численних винятків та суперечливих положень у чинному законодавстві допускає різне тлумачення законів. Це може призвести до надмірного втручання в діяльність державних компаній. Тому виникла потреба в удосконаленні законодавства щодо корпоративного управління державними компаніями, реформуванні найбільших державних компаній відповідно до нового законодавства та їх корпоратизації, а також консолідації суб'єктів управління державними компаніями.

Очікувані результати такої реформи насамперед включають скорочення кількості державних унітарних підприємств та перехід до більш ефективних організаційно-правових форм, таких як акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю.

Це допоможе знизити ризик конфлікту інтересів, посилить підзвітність та розширить повноваження наглядових рад.

Але цього недостатньо. Необхідно навести лад і з організаційно-правовими формами. Підприємства мають набути тих організаційно-правових форм, які відомі у всьому світі. І це стосується підприємств усіх форм власності. Підприємство як суб'єкт відносин має зникнути. Зазначене поширюється і на приватні, дочірні, іноземні підприємства, підприємства об'єднання громадян та споживчої кооперації.

Оновлений ЦК України як основоположний акт приватного права, що встановлює загальні положення про суб'єктів цивільного права, у тому числі й положення про юридичних осіб, має визначати вичерпний перелік їх організаційно-правових форм. Це має відбутися з одночасною відмовою від незрозумілих та, як правило, не врегульованих на законодавчому рівні конструкцій юридичних осіб, що з'явилися за часів «квазідуалізму» українського приватного права, спричиненого одночасним ухваленням ЦК України та ГК України. Підприємства необхідно розглядати винятково як об'єкти цивільного права, а не як суб'єкти права.

Повертаючись до приписів Закону, варто зазначити, що у ст. 3 [2] визначені поняття приватного, дочірнього, іноземного підприємств, підприємства об'єднання громадян та споживчої кооперації. По суті, це юридичні особи, що діють на основі різних форм власності. Порядок їх створення, діяльності та припинення визначається законом, а також установчими документами підприємств.

З моменту введення в дію Закону створення юридичних осіб, у тому числі в організаційно-правових формах приватного підприємства, іноземного підприємства, дочірнього підприємства, підприємства об'єднання громадян, підприємства споживчої кооперації, забороняється і з 28 серпня 2025 року зареєструвати їх буде неможливо.

Що ж до підприємств, які були створені та діяли раніше, то для їх успішної адаптації до змін ст. 1 Закону [2] встановлено трирічний строк, що починається з дня введення в дію Закону. Саме у цей строк власник (уповноважений орган управління об'єктами державної власності, уповноважений орган місцевого самоврядування) може прийняти рішення про припинення приватного, дочірнього, іноземного підприємства, підприємства об'єднання

громадян чи споживчої кооперації шляхом перетворення його на будь-яку організаційно-правову форму, передбачену ЦК України, або ліквідувати його. Таким чином, Закон дає можливість засновнику (засновникам) самостійно обрати організаційно-правову форму юридичної особи – правонаступника такого підприємства, а в разі неефективної діяльності, збитковості такого підприємства тощо ухвалити рішення про його ліквідацію.

У разі реорганізації (перетворення) підприємства майно, права та обов'язки підприємства, що припиняється в результаті реорганізації, переходять до правонаступників, крім права господарського відання та права оперативного управління майном усіх форм власності.

Згідно із Прикінцевими та перехідними положеннями Закону впродовж перехідного періоду статуту та внутрішні положення підприємств та їхніх правонаступників підлягають приведенню у відповідність із цим Законом. До моменту приведення у відповідність вони застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону. Підприємства та їх правонаступники звільняються від сплати адміністративного збору за проведення реєстраційних дій у зв'язку з приведенням їхньої діяльності у відповідність із Законом.

На приватні, дочірні іноземні підприємства, підприємства об'єднання громадян та споживчої кооперації з дня введення в дію Закону поширюється дія Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [3] у випадках, якщо відповідні правовідносини не врегульовані їхніми статутами та іншими законами. Також його дія поширюватиметься й у випадку, якщо у перехідний період не прийнято рішення про припинення підприємства відповідно до Закону. Статуту таких підприємств у частині, що йому суперечить, є недійсними.

Під час розроблення ЦК України за результатами обговорень із залученням національних та іноземних експертів були закріплені принципово нові на той час теоретичні підходи до регулювання інституту юридичної особи. У ст. 65 проєкту ЦК України [4], підготовленого до першого читання, були встановлені єдині організаційно-правові форми: товариство (якщо майно відокремлюється разом з об'єднанням осіб) та установа (якщо майно відокремлюється без об'єднання осіб). Утім, з урахуванням одночасного при-

йняття ЦК України та ГК України в ст. 83 ЦК України [5] перелік організаційно-правових форм юридичних осіб був визначений як відкритий.

За сьогоdnішніх умов, з урахуванням європейського досвіду, а також досвіду одночасного застосування ЦК України та ГК України із фактично необмеженим переліком організаційно-правових форм, вбачається, що оновлений ЦК України має містити вичерпний перелік організаційно-правових форм юридичних осіб. Закриття переліку організаційно-правових форм має забезпечити прозорість управління юридичною особою, яке сьогодні (стосовно юридичних осіб, зареєстрованих у формах, передбачених ЦК України) здійснюється відповідно до правил, встановлених статтями 97–103 ЦК України [5]. Така прозорість є однією з основних гарантій захисту прав усіх суб'єктів економічного обороту.

Список використаних джерел

1. Огляд ОЕСР корпоративного управління державних підприємств: Україна: ОЕСР (2021 р.). URL: <http://www.oecd.org/corporate/soe-review-ukraine.htm> (дата звернення: 12.05.2025).
2. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 12.05.2025).
3. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII (станом на 08.03.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (дата звернення: 12.05.2025).
4. Проект Цивільного кодексу України від 14.05.2002 № 0890. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.05.2025).
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV (станом на 09.04.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.05.2025).

Валерія РАДЗИВІЛЮК,
професор кафедри економічного
права та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор

КООПЕРАТИВИ ЯК УНІКАЛЬНІ КОРПОРАТИВНІ УТВОРЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

Виникнення та розвиток кооперативів пов'язані з ідеями всесвітньо відомих соціальних мислителів, просвітників, філософів, економістів, політичних та громадських діячів. Кооперативи як самостійні, самоврядні організації кардинально відрізняються від наявних організаційно-правових форм ведення економічної діяльності тим, що вони, щоб визнаватися такими, мають дотримуватися у своїй діяльності єдиних, загальновизнаних організаційних, економічних та соціальних правил (кооперативних принципів), які й визначають основні відмінності кооперативів.

Чому важливо акцентувати увагу на проблематиці адекватного унормування правового становища кооперативів в Україні? Це пов'язано з цілою низкою причин, до основних з яких належать: загострення проблем, які раніше не розв'язувались десятиліттями у вітчизняному кооперативному законодавстві та до цього часу не набули комплексного осмислення або потребують додаткового наукового обґрунтування та які заважають зайняти вітчизняним кооперативам належне місце в соціально-економічному житті нашої країни. Названі проблеми національного характеру існують на тлі того, що в усьому світі відбувається постійне зростання кількості успішних кооперативів як унікальних організаційно-правових форм ведення соціально-економічної діяльності.

Генеральна Асамблея ООН ухвалила 19 червня 2024 року резолюцію, яка проголошує 2025 рік Міжнародним роком кооперативів. Зокрема, в ній підкреслюється тривалий глобальний вплив кооперативів у своїх різних формах на вирішення багатьох проблем

соціально-економічного характеру; наголошується на життєво важливій ролі кооперативів у просуванні сталого розвитку, викоріненні бідності, сприянні інклюзивному економічному зростанню й участі в економічному та соціальному розвитку місцевих громад тощо [1].

Кооперативи займають важливе місце як у найрозвиненіших економіках, так і в економічному житті країн, що розвиваються. За даними World Cooperative Monitor, на цей час у світі працюють понад три мільйони кооперативів, з них 300 найбільших кооперативів і взаємних товариств із загальним оборотом у два трильйони доларів США, кооперативи сприяють стабільній якійсній зайнятості, забезпечуючи робочі місця або можливості роботи для 280 мільйонів людей у всьому світі. Будучи справою, якою володіють члени кооперативу, кооперативи дають людям можливість спільно реалізувати свої економічні прагнення, одночасно зміцнюючи свій соціальний і людський капітал та роблячи істотний внесок у розвиток своєї громади [2].

Прагнення нашої країни стати повноправним членом ЄС не полишає поза увагою тріумфальне застосування універсальної кооперативної моделі у країнах – членах ЄС. Кооперативи у Європейському Союзі сьогодні мають значний успіх на конкурентних ринках, вони займають на них вагомі частки навіть у тих сферах, де капіталізовані компанії є дуже сильними, як-от: банківська справа, страхування, енергетика, роздрібна торгівля продуктами харчування, фармацевтика та інші. Вони швидко збільшуються у таких секторах: охорона здоров'я, освіта, послуги для бізнесу, житло, соціальна робота та інші види громадської, соціальної діяльності. Кооперативи набувають все більш важливої ролі як механізми реалізації багатьох цілей Співтовариства в таких сферах, як політика зайнятості, соціальна інтеграція, регіональний та сільський розвиток, сільське господарство тощо [3].

Створюючись та функціонуючи у всьому світі у багатьох різних секторах економіки, кооперативи довели, що вони є більш стійкими до різноманітних потрясінь, що мають зовнішній характер. Так, у звіті Генерального секретаря ООН зазначається, що вони незмінно демонструють свою стійкість у періоди соціально-економічної кризи [4].

Українським та показовим є приклад післявоєнного регіонального відновлення, яке відбулося завдяки розвитку кооперативів та підтримки кооперативного руху. Після Другої світової війни Емілія-Романья був найбільше спустошеним та депресивним регіоном Італії, його потужні кооперативні та робітничі рухи були знищені війною. Проте з найбіднішого промислового регіону Емілія-Романья перетворився на найзаможніший на початку ХХІ. Сьогодні він входить до 10 найбагатших із 122 регіонів Європейського Союзу та часто очолює європейські рейтинги якості життя. Усе це відбулося тому, що в цьому регіоні місцева влада звернулась до стратегії сприяння розвитку кооперативів та заохочення їх створення, яка отримала величезну підтримку серед населення Емілії-Романьї. Зокрема, на регіональному рівні було запроваджено «гнучке виробництво», за якого кооперативи певної сфери діяльності беруть участь у тендерах для отримання великих контрактів; значну роль відігравала агітація та кооперативна реклама, яка підтримувала формування соціального капіталу, довіри та співпраці. На рівні республіки було прийнято низку важливих законодавчих положень, відповідно до яких на кооперативи поширювався спеціальний податковий режим для заохочення самокапіталізації економічних результатів їхньої діяльності шляхом створення концепції «неподільних резервів» на користь майбутніх поколінь членів і громади в цілому [5].

Економіка України перебуває під впливом не лише загрози настання світової фінансової кризи, а й, головне, широкомасштабних воєнних дій агресора на території України.

У цей час піднесення кооперативного руху його всебічна підтримка мають розглядатись як стратегічний напрям соціально-економічного розвитку нашої країни з огляду на сказане і на вагомий внесок кооперативів в економіку кожної конкретної країни та всього світу: їх вагомої ролі у подоланні зuboжіння значної частини населення, розвитку територій, в межах яких функціонують кооперативи, вирішенні екологічних проблем тощо.

Сьогодні слід звернути особливу увагу на важливість потенціалу кооперативних ініціатив для сприяння збалансованому розвитку економіки та суспільства України в її новому статусі – кандидата на членство в ЄС, в руслі її євроінтеграційних прагнень, зокрема з

тієї причини, що навіть у довоєнні часи інтенсивність створення кооперативів, кількість успішно працюючих кооперативів та стан кооперативного руху в Україні були вкрай недостатніми.

Серед основних причин, що зумовили наведену ситуацію, можна назвати такі: 1) перед кооперативним рухом в Україні, як і в інших країнах Європи, в яких панувала адміністративно-командна економіка, постали особливі проблеми, пов'язані з ототожненням сучасних кооперативних форм господарювання з тими уявленнями щодо них, які були нав'язані соціалістичною системою та періодом часів «перебудови», дискредитацією кооперативів у зв'язку з масовим поширенням псевдокооперативів і, як наслідок, забуттям переваг кооперативів та кооперативних ідей; 2) існують проблеми з відтворенням або недотриманням на національному законодавчому рівні основних характеристик ідентичності кооперативів, а саме: спільних цінностей; етичних цінностей; міжнародних кооперативних принципів. Цінності та принципи кооперації викладені в Заяві про кооперативну ідентичність, прийнятій Міжнародним кооперативним альянсом, схваленій резолюцією ООН і включеній до Рекомендації Міжнародної організації праці [6], у Міжнародних кооперативних принципах кредитних спілок, схвалених Всесвітньою радою кредитних спілок [7], а також в інших документах міжнародно-правового характеру.

Такі явища, як відсутність, неповнота або некоректне змістовне унормування в основних законодавчих актах кооперативного законодавства України іманентних характеристик ідентичності кооперативів, можна спостерігати у разі звернення до аналізу змісту його положень.

Неповне або некоректне відтворення кооперативної ідеології та цінностей, фундаментальних міжнародних кооперативних принципів у національному законодавстві «спотворює природу кооперативів, загрожує їх переродженням, створює про них хибне уявлення. а головне – веде до втрати ними ідентичності та появи організацій, які, не маючи відношення до кооперативної форми господарювання, носять назву кооперативу, що в свою чергу дискредитує кооперативи та кооперативну ідею» [8].

У цей час в нашій країні наявне вкрай недостатнє правове регулювання кооперативів та їх правова й організаційна підтримка, що

перешкоджає їм виконати свою місію у відродженні та розбудові економіки України, покращенні соціально-економічного становища її громадян.

Зважаючи на викладене, до основних правових та організаційних напрямів відновлення та підвищення ролі кооперативів в економічному та соціальному розвитку країни слід віднести: **перегляд та вдосконалення** національного кооперативного законодавства, в основу якого має бути покладено запровадження норм, що відтворюють основні характеристики ідентичності кооперативів, яким має відповідати всі його положення, які визначають правове становище кооперативів, членів кооперативу та кооперативних об'єднань; запровадження правових та інших форм стимулювання відродження в Україні масового кооперативного руху в усіх сферах діяльності кооперації для створення сприятливого середовища для зростання кооперативів, запровадження ефективних можливостей щодо залучення громадян до участі в кооперативному русі шляхом застосування таких державних засобів і механізмів регулювання соціально-економічної діяльності кооперативних організацій, як: справедливе оподаткування, встановлення податкових та інших фінансових пільг, автономія, конкурентоспроможність, уведення спеціальних положень щодо закупівель, сприяння кооперативам в отриманні доступу до ринків та інституційного фінансування, надання субсидій, грантів, цільових інновацій тощо. Під час унормування та застосування таких засобів регулювання стосовно кооперативних організацій обов'язково треба враховувати особливості їх правової природи, що ґрунтується на кооперативній ідентичності; створення відповідних органів, які будуть діяти на державному й територіальному рівнях з метою вироблення та впровадження стратегії сприяння розвитку кооперативів, надання всебічної підтримки кооперативному руху і впровадженню кооперативних ідей та актуальної кооперативної практики тощо.

Список використаних джерел

1. Resolution adopted by the General Assembly on 19 June 2024: United Nations A/RES/78/289 General Assembly. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/78/289>.
2. Facts and figures. URL: <https://www.ica.coop/en/cooperatives/facts-and-figures>.

3. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions on the promotion of co-operative societies in Europe. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52004DC0018>.
4. Cooperatives Build a Better Future for All Theme for 2024 International Day of Cooperatives. URL: <https://ica.coop/en/newsroom/news/cooperatives-build-better-future-all-theme-2024-international-day-cooperatives>.
5. Logue John. Economics, Cooperation, and Employee Ownership: The Emilia Romagna model – in more detail (2006). URL: <https://base.socioeco.org/docs/article-logue.pdf>.
6. Cooperative identity, values and principles. The Statement on Cooperative Identity. General Assembly of the International Cooperative Alliance (1995). URL: <https://www.ica.coop/en/cooperatives/cooperative-identity>.
7. International Operating Principles. URL: <https://www.woccu.org/about/internationaloperatingprinciples>.
8. Радзивілюк В. Ідентичність українських кооперативів у світлі кооперативних принципів. *Право України*. 2018. № 6. С. 54.

Володимир ГЕВКО,

суддя, голова Господарського суду Тернопільської області,
доктор філософії у галузі права,
викладач Національної школи суддів України,
викладач кафедри правознавства
Міжрегіональної академії управління персоналом

КООПЕРАТИВИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

*«У єдності сила» –
цей вислів влучно передає ідею кооперації,
де об'єднання людей дає можливість досягти більшого,
ніж можна було б досягти окремо.
**Сформовано штучним інтелектом
у пошуковій системі google***

Відколи Україна заявила про початок процедури вступу до Європейського Союзу, приведення у відповідність її законодавства до права ЄС є надзвичайно актуальним та практично необхідним для втілення в стислі строки. На цей час нашим урядом проводяться заходи щодо адаптації корпоративного законодавства України до права про компанії ЄС.

Так, проведено низку координаційних нарад щодо підготовки до двосторонніх скринінгових зустрічей Україна - ЄС за розділом 6 «Корпоративне право», що належить до кластера 2 «Внутрішній ринок» [1].

У березні 2025 року в м. Брюсселі відбулася двостороння зустріч України та Європейської комісії щодо відповідності українського законодавства праву ЄС за розділом 6 «Корпоративне право» в рамках кластера 2 «Внутрішній ринок». Ключові питання, розглянуті під час зустрічі: злиття та поділ публічних акціонерних товариств на внутрішньому ринку; процедури транскордонного злиття, поділу та перетворення ТОВ; застосування цифрових інструментів у корпоративному праві; права акціонерів та корпоративне управ-

ління; заходи щодо боротьби з корупцією у сфері корпоративного права та інші [2].

З 2019 року до сьогодні було розроблено понад 60 законопроектів у сфері корпоративного права (більшість вже прийнято як закони України)[3]. Бачимо, що зусилля наших урядовців та законодавця в основному зосереджено на приведенні у відповідність до права про компанії ЄС діяльності таких юридичних осіб, як акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю. Водночас іншим організаційно-правовим формам юридичних осіб, які функціонують як в Україні, так і в ЄС, приділяється менше уваги.

До прикладу, розглянемо таку форму господарювання та ведення бізнесу, як кооператив.

За твердженням дослідників, кооперативні відносини були започатковані ще в Англії у 1844 році у містечку Рочдейлі (Північна Англія), де робітники ткацької фабрики організували «товариства нового типу». У Великій Британії у 1852 році був прийнятий перший спеціальний кооперативний закон. В Україні перший кооператив (споживче товариство) був заснований в 1864 році у м. Харкові М. Беліним та В. Козловим. У 1869 році у м. Гадячі на Полтавщині було засноване ощадно-позикове товариство. У Галичині, як зазначають історики, станом на 1873 рік, коли в Австро-Угорщині був прийнятий Закон про розвиток кооперації, уже діяло кілька десятків кооперативів. Перший український кооператив у м. Львові – кооперативне торгове підприємство «Народна торгівля» був заснований у 1883 році. Цей рік і прийнято вважати роком зародження кооперації у Західній Україні [4, с. 546].

У ЄС кооперативи є загальновизнаною організаційною формою в усіх державах-членах. Однак транскордонне співробітництво між кооперативами в ЄС ускладнювалося правовими та адміністративними перепонами, які мали б бути усунуті на ринку без кордонів. Надати кооперативам можливість діяти за межами їхніх власних національних кордонів на всій або частині території ЄС покликано було введення європейської організаційно-правової форми для кооперативів, яка б базувалася на загальних принципах, але враховувала їх специфічні особливості. При цьому розроблені раніше організаційно-правові форми, які були засновані на праві ЄС – Європейське об'єднання за економічними інтересами, Європейське

товариство – виявилися недостатніми для реалізації планів співпраці між підприємствами в масштабах Євросоюзу. Це обумовило появу нової організаційно-правової форми наднаціональних компаній – **Європейського кооперативного товариства** (далі – ЄКТ) [5, с. 169].

Відповідно до змісту статті 249 Римського договору, «щоб виконувати свої завдання та згідно з положеннями цього Договору, Європейському Парламентові спільно з Радою, Раді та Комісії належить виробляти регламенти, видавати директиви, створювати рекомендації та надавати висновки. Регламент має загальне застосування. Він є обов'язковим у всіх своїх елементах та має пряме застосування в усіх державах-членах. Директива є обов'язковою для кожної держави-члена, якій її адресовано, щодо результатів, що їх треба досягти, однак залишає національній владі цілковиту свободу вибирати форму та засоби досягнення цих результатів. Рішення є обов'язковим у всіх його елементах для тих, кому його адресовано. Рекомендації та висновки не є юридично обов'язковими» [6, с. 39–41].

Двадцять другого липня 2003 року був ухвалений Регламент № 1435/2003 про Статут Європейського кооперативного товариства (далі – Регламент № 1435/2003). Він набрав чинності 18 серпня 2006 року, і з цього ж дня в Італії почало свою діяльність перше в історії Євросоюзу ЄКТ – ESCOOP, яке об'єднало італійські, фінські та іспанські організації. Найважливішим завданням цього Регламенту стало надання можливості заснування ЄКТ фізичними особами – резидентами різних держав-членів або юридичними особами, заснованими відповідно до права різних держав-членів. Регламент був доповнений Директивою № 2003/72/ЄС від 22.07.2003 про участь працівників в управлінні Європейського кооперативного товариства. Це зроблено для того, щоб гарантувати, що в результаті створення ЄКТ не буде змінено режим участі в управлінні працівників, який існував в кооперативах до об'єднання в Європейський кооператив. У питаннях, не врегульованих Регламентом № 1435/2003 або врегульованих частково, у тих аспектах, які ним не охоплюються, діяльність ЄКТ регулюється: законами, ухваленими державами-членами для імплементації заходів ЄС, що відносяться безпосередньо до ЄКТ; законами держав-членів, які застосовувалися б до кооперативів, створених відповідно до пра-

ва держави-члена, в якій ЄКТ має своє зареєстроване місцезнаходження; положеннями його статуту так само, як для кооперативу, створеного відповідно до права держави-члена, в якій ЄКТ має своє зареєстроване місцезнаходження. Якщо національне право передбачає спеціальні правила та/або обмеження стосовно виду діяльності, який здійснюється ЄКТ, або форми контролю з боку контролюючого органу, це право має застосовуватися повною мірою до ЄКТ [5, с. 169, 170].

Слід розуміти, що в ЄС, як і в Україні, основним завданням кооперативів є об'єднання осіб з метою задоволення їх потреб – економічних чи інших життєвих потреб.

Так, головним завданням ЄКТ є задоволення потреб його членів та/або розвиток їх економічної та/або соціальної діяльності [5, с. 170].

Соціальна діяльність та життєві потреби мають різне навантаження, оскільки є різнорівневими поняттями. Соціальна діяльність – це завжди прояв людської активності з метою зміни чи перетворення елементів навколишнього світу свідомості самої людини [7].

Потреби – інша категорія, більш широка. Це необхідність у чомусь, бажання мати певні речі або відчуття нестачі чогось. Деякі потреби є життєво необхідними для людини. Це сон, вода, їжа, безпека, житло, одяг, засоби зв'язку тощо. Вони пов'язані з фізіологічними й соціальними потребами людини [8].

Можемо констатувати, що в нашому законодавстві стоїть питання про фактично пасивно наявні потреби, які має задовольняти кооператив. У ЄС ставиться питання про активну діяльність. Звичайно, ця діяльність також задовольняє потреби членів кооперативу, але факт активної форми є досить вагомим.

Національне законодавство, у тому числі про кооперативи, відіграє важливу роль у регулюванні діяльності ЄКТ. А тому його гармонізація з правом ЄС є актуальною і необхідною.

Є потреба в удосконаленні самого кооперативного законодавства України через його внутрішню суперечливість між нормами різних законів, які прийняті в різний час та мають певні неузгодженості між собою.

Свій розвиток у незалежній Україні законодавство про кооперацію розпочало з прийняття в 1992 році Закону України «Про спо-

живчу кооперацію» [9], а згодом у 1997 році – Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» [10].

Як стверджують окремі дослідники правового регулювання діяльності кооперативів, подальша розробка та прийняття Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [11] та Закону України «Про кооперацію» [12] відбувалися в унісон у часі – упродовж 2003 року. Попри це, як свідчить аналіз положень названих кодифікованих актів, вони не зовсім узгоджені між собою. Спеціальний Закон фактично не сприйняв однозначно запроваджену ЦК України концепцію розподілу кооперативів на підприємницькі товариства та непідприємницькі [13, с. 235].

У 2020 році відбулося своєрідне «оновлення» законодавства про сільськогосподарську кооперацію. Було прийнято в новій редакції Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» [14].

Проте згаданий Закон також критикується правниками як такий, що вніс ще більше плутанини у правове регулювання кооперативів в Україні. Так, А. Зеліско стверджує, що прийняття цього акта спричинило, як видається, остаточний колапс у сфері регулювання кооперативних юридичних осіб. Зважаючи на елементарні догми юридичної техніки, ЦК України та Закон України «Про кооперацію» є загальними щодо новоприйнятого нормативного акта. Відповідно, останній має ґрунтуватись на їх положеннях і їм відповідати, оскільки покликаний регулювати лише кооперативи у сфері сільськогосподарської діяльності. Попри це, норми зазначеного Закону за своїм змістовим навантаженням виглядають так, ніби названих загальних щодо нього нормативних актів не існує [13, с. 235].

За змістом статті 1 Закону України «Про кооперацію» кооператив – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування. Виробничий кооператив – кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку. Обслуговуючий кооператив – кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для надання послуг переважно

членам кооперативу, а також іншим особам з метою провадження їх господарської діяльності. Обслуговуючі кооперативи надають послуги іншим особам в обсягах, що не перевищують 20 відсотків загального обороту кооперативу. Споживчий кооператив (споживче товариство) – кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг з метою задоволення споживчих потреб його членів [12].

Маємо за наведеним законом такі види кооперативів: виробничі, обслуговуючі, споживчі.

Питання, яке виникає під час дослідження чинного законодавства, що визначає правовий статус кооперативів: чи є вони усі за законом підприємницькими юридичними особами?

За змістом статті 84 ЦК України товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства), можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи чи сільськогосподарські кооперативи, сільськогосподарські кооперативні об'єднання, що діють з метою одержання прибутку [11].

Отже, ЦК України до підприємницьких відносить виробничі, сільськогосподарські кооперативи та сільськогосподарські кооперативні об'єднання.

Проте Закон України «Про кооперацію» в статті 23 передбачає, що лише виробничі кооперативи провадять господарську діяльність з метою одержання прибутку. Інші кооперативи надають послуги своїм членам, не маючи на меті одержання прибутку[12].

Уносить певну неузгодженість і частина друга статті 5 Закону України «Про споживчу кооперацію», відповідно до якої основним документом, що регулює діяльність споживчого товариства, є статут. У ньому визначають порядок вступу до товариства і виходу з нього, права та обов'язки членів товариства, його органи управління, контролю та їх компетенцію, порядок утворення майна товариства й розподілу прибутку, умови реорганізації та ліквідації товариства й інші положення, що не суперечать законодавчим актам України[9].

Таким чином, і споживчий кооператив за названим Законом може за своїм статутом передбачити і діяти з метою отримання та розподілу прибутку серед його членів.

У свою чергу Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» визначає, що сільськогосподарський кооператив – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції і добровільно об'єдналися на основі членства та на засадах самоврядування для провадження спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб. Цей Закон визначає, що сільськогосподарський кооператив може здійснювати діяльність з метою одержання прибутку або без мети одержання прибутку, а також ознаки неприбуткових сільськогосподарських кооперативів (ст. 5 Закону) [14].

Слід зауважити, що на цей час в Україні діє широкий спектр юридичних осіб, яких за їхніми ознаками чи навіть назвою можна зарахувати до кооперативів.

Наприклад, за статистичними даними станом на 01.01.2025 в Україні зареєстровано:

- 3 359 підприємств споживчої кооперації;
- 420 кооперативів;
- 2 163 виробничих кооперативи;
- 21 670 обслуговуючих кооперативів;
- 1 793 житлово-будівельних кооперативи;
- 1 109 гаражних кооперативів;
- 775 споживчих кооперативів;
- 4 320 споживчих товариств;
- 952 сільськогосподарських виробничих кооперативи;
- 1 216 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;
- 97 сільськогосподарських кооперативів [15].

Зрозуміло, що розбіжності в найменуваннях кооперативів, їх дублювання, інші недоліки, як правило, пов'язані із частою зміною законодавства та правил реєстрації, а також недосконалістю статистичних даних. Проте бачимо, що кооперативи як організаційно-правова форма юридичних осіб – це тисячі зареєстрованих осіб, багато з яких не є підприємницькими, а швидше обслуговуючими

та споживчими, які діють без мети отримання, а тим паче, розподілу між їх членами (пайовиками) прибутку.

Водночас треба згадати, що законодавець, вирішуючи питання різноманітності та подекуди неузгодженості у визначенні статусів тих чи інших видів кооперативів, дійшов іншого «оригінального» і водночас «кардинального» рішення: спочатку «зобов'язати змінитися», а якщо не змінюється добровільно, то перетворити «примусово» підприємства споживчої кооперації із кооперативів у товариства з обмеженою відповідальністю. Назвемо це умовно «добровільно-примусовим» перетворенням.

Так, 09.01.2024 був прийнятий законопроект за № 6013 «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період», який уже як Закон № 4196-IX став чинним з 28.02.2025 та вводиться в дію з 28.08.2025 (далі – Закон) [16].

За змістом статті 13 Закону з дня набрання ним чинності забороняється створення юридичних осіб в організаційно-правових формах державного підприємства (державного комерційного підприємства, державного некомерційного підприємства, казенного підприємства), комунального підприємства (комунального комерційного підприємства, комунального некомерційного підприємства), спільного комунального підприємства, приватного підприємства, іноземного підприємства, дочірнього підприємства, підприємства об'єднання громадян (релігійної організації, профспілки), підприємства споживчої кооперації [16].

Процедура припинення підприємств споживчої кооперації врегульована статтею 14 Закону, згідно з якою протягом шести місяців з дня введення в дію цього Закону учасники (засновники) підприємства приймають рішення про припинення підприємства споживчої кооперації, крім підприємств, щодо яких відкрито провадження у справі про банкрутство.

З дня введення в дію Закону дія Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» поширюється, зокрема, на підприємства споживчої кооперації у випадках, якщо відповідні правовідносини не врегульовані їхніми статутами та іншими законами. Якщо у перехідний період власник не прийняв рішення про припинення підприємства споживчої кооперації від-

повідно до цього Закону, до регулювання діяльності таких підприємств після завершення перехідного періоду застосовуються положення Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», що регулюють діяльність товариств з обмеженою відповідальністю, а статuti таких підприємств у частині, що суперечить Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», є недійсними. За статтею 1 Закону перехідний період – трирічний строк, що починається з дня введення в дію цього Закону [16].

Бачимо, що Закон пропонує формулу, за якою підприємства споживчої кооперації (споживчі кооперативи), як й інші юридичні особи, або припиняються добровільно протягом перехідного періоду – і тут у власника (засновників) є ще певна «воля» обрати організаційно-правову форму, або прийняти рішення ліквідуватися, а не реорганізовуватися. У подальшому Закон фактично «примусово перетворює» таку юридичну особу, в тому числі споживчий кооператив, виключно у товариство з обмеженою відповідальністю, поширюючи дію законодавства, що регулює діяльність ТзОВ, на діяльність такої особи та обмежуючи дію положень її статуту, які не відповідають цьому законодавству.

І тут виникає низка проблемних питань, які потребують аналізу та практичних відповідей.

По-перше, чому через три роки має відбутися «добровільно-примусове» перетворення підприємств споживчої кооперації лише у товариство з обмеженою відповідальністю? Чому не у виробничі кооперативи?

Якщо уважно, а не поверхнево проаналізувати судову практику Верховного Суду щодо визначення статусу приватного підприємства як товариства з обмеженою відповідальністю, то суд, стверджуючи, що приватне підприємство в цьому випадку має ознаки, подібні до товариства з обмеженою відповідальністю, виходив з аналізу установчих документів такого підприємства та правовідносин, що склались між його учасниками, між учасниками і підприємством. Поряд із цим у таких випадках аналізувалось і питання, чи не є таке підприємство кооперативом за аналогією виникнення правовідносин між учасниками в кооперативі [17].

По-друге, слід звернути увагу на те, що підприємства споживчої кооперації уже на цей час за своєю правовою природою є більше

кооперативами, а не товариствами з обмеженою відповідальністю. Проте законодавець відкинув організаційно-правову форму виробничого кооперативу, як й інші види товариств, як-от акціонерне чи товариство з додатковою відповідальністю. Чому?

По-третє, постає запитання: чи застосовується правило закону про «добровільно-примусове» перетворення лише до підприємств споживчої кооперації, чи також до обслуговуючих, гаражних, садово-дачних та інших кооперативів? У Законі зазначено лише про підприємства споживчої кооперації, які за скасуванням ГК України (ст. 111) визначалися як система самоврядних організацій громадян (споживчих товариств, їх спілок, об'єднань), а також підприємств та установ цих організацій, яка є самостійною організаційною формою кооперативного руху [18].

По-четверте, споживчі кооперативи можуть існувати і як неприбуткові юридичні особи, тоді як Закон усіх їх перетворює у підприємницьке товариство з обмеженою відповідальністю з визначеними частками учасників та розміром голосів пропорційно часткам. Як такі голоси визначатимуться: від розміру внеску, розміру трудової участі тощо? Хто і як визначатиме їх?

На практиці прогнозуємо чимало запитань і щодо статутів таких «примусово перетворених» кооперативів, адже неможливо все врегулювати лише законом. Внутрішні локальні акти юридичних осіб часто містять специфічне правове регулювання їхніх відносин, залежно від напрямку діяльності юридичної особи, приміром, обслуговуючих і споживчих кооперативів.

Тому вважаємо, що Закон у цій частині потребує уточнення та внесення змін до правового регулювання підстав і порядку перетворення юридичних осіб під час та після завершення перехідного періоду. Також потребує уточнення доступна форма для перетворення кооперативів, бо матимемо ще більшу завантаженість у судовій системі.

Список використаних джерел

1. Україна завершила підготовку до скринінгу за двома переговорними розділами в рамках інтеграції в ЄС. *Судово-юридична газета*. 11.03.2025. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/325339-ukraina-zavershila-podgotovku-k-skriningu-po-dvum-peregovornym-glavam-v-ramkakh-integratsii-v-es>.

2. Україна та ЄС завершили скринінг законодавства у сфері корпоративного права. *Судово-юридична газета*. 18.03.2025. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/326068-ukraina-i-es-zavershili-skrining-zakonodatelstva-v-sfere-korporativnogo-prava>.
3. Результати пошуку законопроектів, зареєстрованих Верховною Радою України. Знайдено законопроектів: 68. Критерії пошуку: проекти, зареєстровані за всі сесії IX скликання. Назва законопроекту або слова з назви: товариств. Сортуння: за номером реєстрації. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/searchResultsAdvanced> (дата звернення: 01.06.2025).
4. Корпоративне право : підручник / Ю. О. Гладь, В. М. Мартин, Ю. Я. Самагальська та ін.; за заг. ред. проф. О. С. Яворської. Дрогобич : Коло, 2020. 650 с.
5. Кологойда О. В., Гарагонич О. В., Дорошенко Л. М. Корпоративне право Європейського Союзу : підручник. К. : Видавництво «Ліра-К», 2023. 392 с.
6. Гевко В. Л. Порушення, невизнання або оспорування суб'єктивних корпоративних прав та інтересів : дис. докт. філософії права. К., 2023. 275 с.
7. Дворецька Г. В. Праця як вид соціальної діяльності. Соціологія : навч. посібник. К. : КНЕУ, 2001. URL: <https://buklib.net/books/26529/> (дата звернення: 01.06.2025).
8. Гісем О. В., Тарасюк Т. Д., Гісем О. О. Потреби людини. Цінності. Людина – творець культури. Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти (інтегрований курс) : підруч. для 5 класу закл. загал. серед. освіти. Харків : Вид-во «Ранок», 2022. URL: <https://ua.izzi.digital/DOS/355567/358528.html> (дата звернення 01.06.2025).
9. Про споживчу кооперацію : Закон України від 10.04.1992 № 2265-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12/ed19920410#Text>.
10. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 № 469/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
11. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
12. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15/ed20030710>.

13. Заліско А. В. Феномен сільськогосподарських кооперативів у чинному законодавстві України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. ДВНЗ «УжНУ» – Ужгород, 2024. № 6. С. 233–237. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/38.pdf>.
14. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 21.07.2020 № 819-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>.
15. Кількість зареєстрованих юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання. Архів. Станом на 01 січня 2025. URL: https://ukrstat.gov.ua/edrpoу/ukr/EDRPU_2024/ks_opfg/arh_ks_opfg_24.htm.
16. Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#n5> (дата звернення: 31.05.2025).
17. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29.06.2021 у справі № 916/2813/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98531899> (дата звернення: 31.05.2025).
18. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n871> (дата звернення: 31.05.2025).

ПАНЕЛЬ II. КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ: КРАЩІ ПРАКТИКИ ТА ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Олена БЕЛЯНЕВИЧ,

професор кафедри цивільного права і процесу
Донецького національного університету
імені Василя Стуса,
доктор юридичних наук, професор

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ: АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Для теорії господарського права аксіоматичним є положення про те, що правомочності власника не обмежуються класичною тріадою (володіння, користування і розпорядження), а суб'єкт права власності має також інші правомочності: засновницькі, регулятивні, контрольні та деякі інші, які забезпечують власнику реалізацію однієї з основних його функцій – *управління своєю власністю* [1, с. 604].

Метою корпоративного управління є забезпечення прибуткової діяльності господарського товариства або досягнення інших цілей, визначених законом для окремих суб'єктів господарювання [2, с. 46], а в ширшому контексті – це сприяння створенню середовища довіри, прозорості та підзвітності, необхідних для сприяння довгостроковому інвестуванню, фінансовій стабільності та цілісності бізнесу [3, с. 63]. На відміну від статичних відносин власності, корпоративне управління є доволі динамічною і рухливою системою прийняття рішень, спрямованих на досягнення цілей товариства.

За визначенням Кодексу корпоративного управління, затвердженого Національною комісією з цінних паперів та фондового

ринку в 2020 році [4], корпоративне управління є системою правил, практик і процесів, за допомогою яких встановлюються цілі компанії (створення довгострокової сталої цінності та максимізації прибутку для акціонерів, що досягається завдяки збільшенню вартості її акцій та виплаті дивідендів), визначаються способи їх досягнення та відбувається моніторинг результатів господарської діяльності.

Незважаючи на те, що в світі існують різні моделі корпоративного управління, основу ефективного корпоративного управління становлять міжнародні стандарти / принципи корпоративного управління, які, враховуючи євроінтеграційні прагнення України, набувають надважливого значення. Так, розробники Кодексу корпоративного управління «надихалися», як це зазначено в його тексті, *Принципами корпоративного управління G20/ОЕСР* як найбільш авторитетним джерелом гармонізації та уніфікації корпоративного законодавства різних країн, яке слугує орієнтиром належного корпоративного управління, відображають досвід широкого кола юрисдикцій з різними правовими системами та на різних етапах розвитку, не маючи при цьому обов'язкового характеру для жодної з них.

Принципи представлені у шести розділах: I «Забезпечення основи для ефективної системи корпоративного управління», II «Права та справедливе ставлення до акціонерів та ключових функцій власності», III «Інституційні інвестори, фондові ринки та інші посередники», IV «Розкриття інформації та прозорість», V «Обов'язки ради директорів», VI «Сталий розвиток та стійкість» [5].

Зазначені Принципи є рухливим «живим організмом», оскільки вони не тільки періодично переглядаються, але й доповнюються кожні два роки Довідником (OECD Corporate Governance Factbook), який містить інформацію про тенденції та еволюцію інституційних, правових та регуляторних рамок корпоративного управління компаніями, що котируються на біржі, у 49 юрисдикціях світу. Такий Довідник видається кожні два роки і слугує інструментом для оцінки та вдосконалення відповідних систем корпоративного управління (так, у Довіднику G20, схваленому востаннє у 2023 році, відображено, зокрема, центральну роль корпоративного сектору в просуванні переходу до сталої економіки з низьким рівнем вуглецю, проблему забезпечення гендерного

балансу в прийнятті рішень корпораціями, положення щодо віртуальних та гібридних зборів акціонерів, проблему корпоративного ландшафту та концентрації власності [6]).

Особливого значення для корпоративного сектору України, корпоративного права та практики його застосування набувають *Керівні принципи ОЕСР з корпоративного управління на підприємствах державної форми власності (редакція 2024 р.)* [7], які доповнюють Принципи корпоративного управління ОЕСР й Керівні принципи боротьби з корупцією та забезпечення доброчесності на підприємствах державної форми власності. Зазначені Керівні принципи ОЕСР з корпоративного управління на підприємствах державної форми власності мають на меті: 1) професіоналізацію держави як власника; 2) сприяння тому, щоб підприємства державної форми власності здійснювали свою діяльність з тим самим ступенем ефективності, прозорості, доброчесності та підзвітності, що й провідні приватні підприємства; 3) забезпечення того, щоб конкуренція між підприємствами державної форми власності та приватними підприємствами, коли вона є, здійснювалася в рамках однорідного конкурентного середовища; 4) сприяння сталому розвитку, стабільності та довгостроковому підвищенню капіталізації підприємств державної форми власності.

Названі Керівні принципи з максимальною точністю (хоча, звичайно, Україна в них не згадується) формулюють, по-перше, те, що, з одного боку, підприємства державної форми власності можуть страждати від невинуватеного практичного та політично мотивованого втручання в питання власності, що призводить до нечіткої сфери компетенції, відсутності відповідальності та доброчесності, а також втрати ефективності в їхній корпоративній діяльності. З іншого боку, відсутність будь-якого нагляду внаслідок надмірно пасивної чи віддаленої власності держави може послабити стимулювання підприємств державної форми власності та їх персоналу до функціонування в найкращих інтересах підприємства та *широкої громадськості, яка є його кінцевим акціонером*, і збільшити імовірність своєкорисливої поведінки корпоративних інсайдерів [7].

Ці Принципи мають бути покладені в основу ефективних моделей управління державними підприємствами з метою забезпечення: 1) прибутковості господарських товариств державного корпоративного сектору; 2) виконання ними соціально значущих функцій.

Слід звернути увагу і на *Європейський модельний акт про компанії* (ЕМСА) [8] як альтернативу та доповнення до наявних інструментів ЄС (директив та регламентів ЄС з корпоративного права, які часто піддаються критиці за неповноту та відсутність вирішення деяких важливих питань. На думку його розробників (група ЕМСА є незалежною групою науковців та практиків у сфері корпоративного права, які офіційно не пов'язані з політичними інституціями чи групами інтересів), ЕМСА, який не має директивного характеру, міг би стати основою для подальшої європейської гармонізації та конвергенції корпоративного права або використовуватися і нинішніми, і майбутніми державами-членами як план для свого законодавства. Серед іншого, група ЕМСА погоджується з тим, що держави-члени мають бути вільними у виборі між різними структурами управління відповідно до потреб компанії та національних традицій, а правила управління компанією – відрізнятися від приватних і державних компаній.

У законах України «Про акціонерні товариства» та «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» принципи корпоративного управління як «нормативний каркас» діяльності органів управління товариством відсутні. Такі стандарти певною мірою (оскільки вони обов'язкові лише для акціонерних товариств, акції яких допущено до торгів на фондових біржах України, що підпадають під нагляд НКЦПФР) окреслені в Кодексі корпоративного управління. Інші товариства можуть застосовувати їх на власний розсуд на рівні локальної нормотворчості. Тому зазначені міжнародні стандарти загалом можуть слугувати ціннісним контекстом під час розгляду господарськими судами корпоративних спорів.

Крім того, як у законодавчій діяльності, так і правозастосовній практиці слід враховувати специфіку формування в Україні корпоративного сектору економіки та наявність різних моделей корпоративного управління: 1) залишки *аутсайдерської моделі*, яка сформувалася у 1991–1993 рр. під час первинного перерозподілу державної власності шляхом масової сертифікатної безоплатної приватизації та значною мірою через використання недосконалого механізму банкрутства; 2) *інсайдерської моделі* із тенденцією до зростання концентрації власності, яка почала формуватися з 1993 року як розпорошена (масове скуповування приватизаційних ваучерів у населення інституціональ-

ними інвесторами, формування укрупненої власності), а з 1995 року і фактично до цього часу – як помірно концентрована (концентрація корпоративного капіталу навколо стратегічного власника (групи власників)); 3) *специфічної моделі* з безпосередньою участю в управлінні домінуючого власника та жорстким контролем над виконавчим органом, відсутністю чітких меж між політикою і бізнесом, особливою роллю держави в посиленні окремих фінансово-олігархічних угруповань, «декоративністю» наглядової ради, яка отримує прямі вказівки від акціонерів, неефективною структурою власності та низьким рівнем корпоративної соціальної відповідальності [детальніше, див., зокрема, 9]. Тому будь-яке правове запозичення буде виявляти свій регулятивний потенціал за умови врахування не лише відмінностей між різними правовими системами і різними правовими культурами, а й структури корпоративного капіталу та подолання негативних тенденцій розвитку корпорацій в Україні.

Законом України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [10] на заміну множинності організаційно-правових форм господарювання запроваджується тотальна корпоратизація державного та комунального секторів економіки. Зважаючи на відсутність чіткого законодавчого регулювання впроваджених правових титулів майна («права відання державним майном», «узуфрукта державного майна»), створюється не тільки правова невизначеність щодо публічного майна, але й зростають ризики непрозорості корпоративного управління в державному секторі економіки та потенційні загрози національній безпеці, перерозподіл публічного майна поза процесами приватизації. Крім того, з огляду на практику протиправного політичного втручання в корпоративне управління національних акціонерних компаній важливого значення набувають для України не лише сприйняття Керівних принципів ОЕСР з корпоративного управління на підприємствах державної форми власності (редакція 2024 р.) на нормативному рівні як фундаменту, а й застосування їх як орієнтира в судовій практиці.

Список використаних джерел

1. Пронська Г. В. Господарське право (конспект лекцій). В кн.: Пронська Г. В. Вибране. К. : Освіта України, 2013. С. 604.

2. Беяневич О. А., Мякий А. В. Корпоративне управління за законодавством України: теоретико-правові проблеми : монографія. К. : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2017. С. 46.
3. Ковалишин О. Р. Значення принципів корпоративного управління ОЕСР у корпоративному праві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Серія: Право. Вип. 60. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/02/15.pdf> (дата звернення: 26.05.2025).
4. Кодекс корпоративного управління: ключові вимоги і рекомендації. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=10687172> (дата звернення: 26.05.2025).
5. G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023. URL: https://www.oecd.org/en/publications/g20-oecd-principles-of-corporate-governance-2023_ed750b30-en.html (дата звернення: 26.05.2025).
6. OECD Corporate Governance Factbook 2023. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-corporate-governance-factbook-2023_6d912314-en.html (дата звернення: 26.05.2025).
7. OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises 2024. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-guidelines-on-corporate-governance-of-state-owned-enterprises-2024_18a24f43-en.html (дата звернення: 26.05.2025).
8. European Model Company Act (EMCA). URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2929348 (дата звернення: 26.05.2025).
9. Нусінов В. Я., Голівер В. П. Логіка формування національної моделі корпоративного управління. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Вип. 18. Ч. 1. URL: http://visnyk-ekonom.uzhnu.uz.ua/archive/18_1_2018ua/23.pdf (дата звернення: 26.05.2025).
10. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 26.05.2025).

Микола СТЕЦЕНКО,

президент Асоціації правників України,

аспірант НаУКМА

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-9513-1477>

АДАПТИВНЕ КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ В ПРИВАТНИХ КОМПАНІЯХ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА МАЙБУТНЬОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

За останні 70 років філософія регулювання діяльності компаній суттєво еволюціонувала: з одного боку, підвищилися вимоги до діяльності публічних компаній та компаній, що становлять суспільний інтерес, а з іншого – набув поширення диспозитивний підхід до приватних компаній, що залучають приватні інвестиції та не мають значного суспільного впливу [1]. Нині можемо констатувати, що суспільство і держава визнали важливість адаптивного регулювання приватних компаній як для економіки країни, так і для залучення інвестицій. Невіддільним елементом такого підходу до приватних компаній є договірне регулювання корпоративних відносин між акціонерами або учасниками товариства, адже сучасні інвестори очікують, що зможуть укласти корпоративний договір для визначення особливого порядку реалізації їхніх прав та повноважень.

Важливим фактором, що вплинув на поширення корпоративних договорів у світі, були професійні (або інституційні) інвестори, а саме венчурні фонди (*venture funds*) та фонди прямих інвестицій (*private equity funds*) (далі – професійні інвестори). Упродовж останніх 80 років професійні інвестори прискорили розвиток договірних інструментів та стандартів, зокрема виникли складні корпоративні договори, що передбачають багаторівневе корпоративне управління та різноманітні сценарії виходу професійних інвесторів із компанії, в яку вони інвестували. Не менш вагомою є роль професійних інвесторів в Україні, адже багато успішних компаній отримували інвестиції та експертизу таких інвесторів на різних етапах своєї діяльності. Активність професійних інвесторів не лише слугувала потужним поштовхом для розвитку таких компаній, а й

стала ключовим фактором поширення корпоративних договорів в Україні.

Природа професійних інвесторів передбачає залучення професійною інвестиційною командою коштів портфельних інвесторів з метою їхнього інвестування у приватні компанії на період від 3 до 10 років. Венчурні фонди спеціалізуються на інвестуванні в компанії на більш ранній стадії їх розвитку, що мають високий потенціал інновацій та росту. Венчурним інвестиціям властиві високі ризики невдачі чи навіть краху компанії, що поєднуються з потенційно дуже високим прибутком у разі успіху. Фонди прямих інвестицій (далі – ФПІ) зазвичай шукають об'єкти інвестування, які мають потенціал стати лідерами у своїй галузі та лише потребують інвестицій для здійснення прориву. Кінцевою метою або стратегією виходу з інвестиції ФПІ є продаж придбаного пакета акцій компанії із прибутком шляхом виходу компанії на фондову біржу (IPO), продажу акцій стратегічному інвестору, іншому фонду, викупу акцій ФПІ менеджментом тощо [2, с. 128-129]. Коли ФПІ інвестує в компанію, він приділяє значну увагу заохоченню керівників компанії, зокрема дає їм можливість тримати або отримати значну частину акцій у компанії, а також активно залучається до участі в корпоративному управлінні такої компанії [2, с. 131]. Такі вимоги вимагають нестандартного підходу й більшого арсеналу механізмів, ніж зазвичай пропонує корпоративне право. Це створює плідний ґрунт для використання корпоративних договорів.

В обмін на свої інвестиції професійні інвестори вимагають значні права контролю над компанією, які є непропорційними до їхніх пакетів акцій, що суттєво відрізняє такі компанії від публічних, у яких дрібні акціонери, навпаки, мають непропорційно менше контролю, ніж їхні пакети акцій [3, с. 42]. Водночас професійні інвестори надають важливу допомогу компаніям, в які інвестують, зокрема щодо найму ключового персоналу, зміни керівництва, юридичних та інвестиційних питань тощо [3, с. 45].

Нині роль венчурних фондів та ФПІ у світі надзвичайно важлива. Згідно з річним звітом за 2024 рік від асоціації Invest Europe [4] загальна сума приватних інвестицій від професійних інвесторів у європейські компанії становить 126 млрд євро, які були вкладені у 8 353 компанії, з яких 83 % – малі та середні підприємства. Професійні інвестори за-

лишаються також активними в Україні. Зокрема, за звітом Української асоціації венчурного та приватного капіталу (UVCA) за 2022-2023 роки, підготовленим разом із виданням Mind.ua [5], навіть під час війни в Україні відбулося майже 200 угод на суму близько 880 млн доларів США, що показало ріст майже удвічі порівняно з 2021 роком.

Різноманіття комерційних домовленостей між власниками та інвесторами приватних компаній унеможливорює створення такого регулювання корпоративних відносин, яке б охопило кожен унікальний випадок або потенційний ризик [3, с. 35]. Щоб не покладатися на судове вирішення потенційних розбіжностей у майбутньому, сторони спільного підприємства часто готові нести витрати на підготовку відповідних договорів, які б регулювали розкриття інформації компанії інвесторам, умови інвестування, першочергові права, вирішення потенційних тупикових ситуацій та спорів тощо [3, с. 37]. Сучасні американські дослідники зазначають, що ФПП зацікавлені у максимальному збільшенні вартості акцій компанії в короткій перспективі, а тому вимагають саме договірною регулювання своїх прав контролю в компанії, бо це надає їм прямий та швидкий вплив на ухвалення рішень компанії на рівні ради директорів [6, с. 50].

Останніми роками набули поширення ініціативи щодо єдиних стандартів серед професійних інвесторів. Передусім йдеться про Посібник професійних стандартів (*Invest Europe Handbook of Professional Standards*) [7], підготовлений асоціацією Invest Europe, який зосереджується на відносинах між менеджерами приватних інвестиційних фондів, їхніми інвесторами та компаніями, в які вони інвестують, і містить зрозумілі та практичні вказівки щодо принципів управління, прозорості та підзвітності. Крім того, провідні асоціації венчурного та приватного капіталу нині пропонують у відкритому доступі стандартні (модельні) документи на кшталт договору підписки, корпоративного договору, статуту компанії, попереднього договору (меморандуму про наміри) тощо [8]. Американська асоціація венчурного капіталу (National Venture Capital Association) вважає, що такі стандартні документи «демократизують» доступ до необхідних знань у венчурній сфері шляхом зменшення витрат грошей та часу на підготовку документації, збалансування позицій інвесторів та засновників, надання потенційних варіантів дій разом із поясненнями, що зрештою запобігає створенню конфліктів і забезпечує системний підхід до всіх документів у потенційній угоді [9].

Отже, останнім часом роль професійних інвесторів суттєво зросла у світі та Україні. Характер діяльності та природа таких інвесторів, насамперед ФПІ та венчурних фондів, значно вплинула на їхні вимоги до юридичної документації для інвестування та корпоративного управління в компаніях, що отримують інвестиції від них. Крім того, останніми роками набули поширення ініціативи щодо єдиних стандартів серед професійних інвесторів стосовно принципів управління, прозорості та підзвітності, а також стали загальнодоступними стандартні шаблони юридичних документів для венчурного фінансування.

В Україні росте кількість успішних компаній, що отримали інвестиції та експертизу таких інвесторів на початкових етапах своєї діяльності. Професійні інвестори мали вирішальну роль у поширенні корпоративних договорів в Україні та світі, суттєво вплинули на розвиток самих договорів й вживаних положень, а нині навіть стандартизували більшість договорів, принаймні для ранніх стадій інвестування. Розуміння ролі та вимог професійних інвесторів є запорукою залучення приватного капіталу в економіку будь-якої країни. У контексті євроінтеграції та повоєнної відбудови нашої держави законодавець повинен враховувати фактор приватного капіталу й боротися за залучення такого капіталу шляхом впровадження адаптивного підходу до регулювання приватних компаній і корпоративних відносин серед учасників та акціонерів. Щодо судової влади та практики судочинства важливо підтримувати системний і послідовний погляд на тлумачення норм корпоративного та цивільного права й враховувати не лише новітні тенденції у судовій практиці країн континентального права, а й бути відкритими до поступового проникнення й запровадження концептів прецедентної системи права в корпоративне та цивільне право України.

Список використаних джерел

1. Стеценко М. В. Генезис корпоративного договору у світі. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2024. Т. 14. С. 76–82. URL: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2024.14.76-82> (дата звернення: 08.06.2025).
2. Kaplan S. N., Stromberg P. Leveraged Buyouts and Private Equity. *Journal of Economic Perspectives*. 2009. Т. 23, № 1. С. 121–146. URL: <https://doi.org/10.1257/jep.23.1.121> (дата звернення: 08.06.2025).

3. McCahery J. A., Vermeulen E. P. M. Corporate Governance and Innovation: Venture Capital, Joint Ventures, and Family Businesses. *European Corporate Governance Institute (ECGI) – Law Working Paper*. № 65/2006. Березень 2006. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.894785> (дата звернення: 08.06.2025).
4. Investing in Europe: Private Equity activity. 2024. URL: <https://www.investeurope.eu/research/activity-data/> (дата звернення: 08.06.2025).
5. Annual Market Overview by UVCA and Mind.ua. URL: <https://uvca.eu/news/annual-market-overview-by-uvca-and-mind.ua> (дата звернення: 08.06.2025).
6. Shobe G., Shobe J., Clayton W. W. Moelis and Private Equity in the Public Market. *Yale Journal on Regulation*. 28 лютого 2025 року. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5160684> (дата звернення: 08.06.2025).
7. Invest Europe. Professional Standards. 2025. URL: <https://www.investeurope.eu/industry-standards/professional-standards/> (дата звернення 08.06.2025).
8. British Private Equity & Venture Capital Association. Model Documents for Early-Stage Investments. 2025. URL: <https://www.bvca.co.uk/policy/industry-guidance-standardised-documents/model-documents-for-early-stage-investments.html> (дата звернення 08.06.2025).
9. National Venture Capital Association. Model Legal Documents. 2025. URL: <https://nvca.org/model-legal-documents/> (дата звернення 08.06.2025).

Валентин ЩЕРБИНА,

доктор юридичних наук, професор,

академік НАПрН України,

професор кафедри економічного права

та економічного судочинства

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4221-0965?lang=en>

ЩОДО ПОНЯТТЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ТА КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН

Законом України від 27 липня 2022 р. № 2465-IX «Про акціонерні товариства» з Господарського кодексу України (далі – ГК України) було виключено статтю 167, яка визначала зміст корпоративних прав та корпоративних відносин, і водночас доповнено Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) статтею 96-1 «Права учасників (засновників, акціонерів, пайовиків) юридичних осіб (корпоративні права)».

Не торкаючись проблеми неврахування законодавцем змісту та галузевої належності корпоративних відносин, які вже були предметом спеціального дослідження [1], звернімося до процедури, за якою було внесено зазначені зміни до ЦК України.

На нашу думку, доповнення ЦК України статтею 96-1 та внесення змін до його статей 110, 152, 153, 155, 159 та 245 Законом України «Про акціонерні товариства» можна розцінювати як пряме порушення припису абзацу четвертого частини другої статті 4 ЦК України, згідно з яким зміни до цього Кодексу можуть вноситися виключно законами про внесення змін до ЦК України. Не підлягає сумніву, що Закон України «Про акціонерні товариства», як і закони України «Про кредитні спілки», «Про державні резерви», «Про аграрні ноти», «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», якими також вносилися зміни та доповнення до ЦК України, не є в прямому розумінні законами про внесення змін до ЦК України, що щонайменше породжує сумніви в правомірності внесених зазначеними законами змін.

Доповнивши ЦК України статтею 96-1, законодавець, однак, легально не визнав корпоративних прав одним з об'єктів цивільних прав: чи то не приділив належної уваги цьому питанню, чи, імовірно, не знайшов на нього відповіді. Певною мірою це підтверджується і змінами, внесеними до статті 177 ЦК України Законом України від 10 серпня 2023 р. № 3320-IX «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав», в яких знову серед видів об'єктів цивільних прав корпоративним правам місця не знайшлося. Навряд чи словосполученням «інші матеріальні та нематеріальні блага» законодавець намагався охопити такі важливі права, якими є корпоративні права, водночас називаючи серед об'єктів цивільних прав цифрові речі, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформацію тощо.

На нашу думку, причина невключення законодавцем корпоративних прав до видів об'єктів цивільних прав полягає у їхній правовій природі, щодо якої в науці цивільного та господарського права тривалий час ведеться дискусія з тим чи іншим ступенем аргументованості позицій наукових опонентів.

Ми обґрунтували висновок, якого дотримуємося і дотепер, про те, що за своєю правовою природою корпоративні відносини є поєднанням взаємопов'язаних і взаємообумовлених організаційно-господарських та майново-господарських відносин, що існують у нерозривній єдності [2, с. 235].

Такі закріплені у статті 96-1 ЦК України корпоративні права, як право брати участь в управлінні юридичною особою, в розподілі прибутку юридичної особи, право вийти з юридичної особи, без сумніву, є елементами організаційно-господарських відносин, а тому аж ніяк не можуть вважатися об'єктами цивільних прав і, відповідно, бути предметом регулювання ЦК України.

Таким чином, корпоративні відносини є господарськими відносинами, а правове регулювання їх має здійснюватися нормами господарського законодавства, підгалуззю якого є корпоративне законодавство [2, с. 236].

Привертає до себе увагу визначення кола юридичних осіб, щодо яких йдеться в статті 96-1 ЦК України. Якщо колишня стаття 167 ГК України визначала корпоративні права як права особи, частка якої визначається в статутному капіталі (майні) господарської організації,

тобто чітко визначала, про яку юридичну особу йдеться, то редакція частини першої статті 96-1 ЦК України дає підстави для висновку про те, що корпоративні права – це сукупність правомочностей, що належать особі як учаснику будь-якої юридичної особи (приватного права), яка є товариством. Оскільки в частині першій статті 96-1 ЦК України йдеться про статут товариства, то виходить, що учасники повного та командитного товариства корпоративними правами не наділені.

Частина шоста статті 96-1 ЦК України визначає корпоративні відносини як відносини між учасниками (засновниками, акціонерами, пайовиками) юридичних осіб, які, зокрема, виникають між ними до державної реєстрації юридичної особи, а також відносини між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, пайовиками) щодо виникнення, здійснення, зміни і припинення корпоративних прав.

Наведена дефініція відрізняється від визначення поняття корпоративних відносин, наданого в пункті 3 частини першої статті 20 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України), відповідно до якого під корпоративними розуміються відносини між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи.

Ні перше, ні друге визначення поняття корпоративних відносин не можна визнати вдалим.

По-перше, відносини між засновниками юридичних осіб, що ґрунтуються на положеннях засновницького договору і стосуються створення юридичної особи, не можна вважати корпоративними, оскільки відсутня сама юридична особа як суб'єкт права. Після державної реєстрації юридичної особи її правовий статус визначається статутом, а колишні засновники внаслідок припинення дії засновницького договору (для акціонерних товариств, товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю) набувають статусу учасника чи акціонера. Ми не згадуємо тут пайовиків, оскільки насправді мова має йти про членів кооперативу; термін «пайовик» у законодавстві про кооперативи не вживається.

У повних та командитних товариствах засновники після державної реєстрації цих товариств також позбуваються статусу засновників й

іменуються відповідно учасниками повного товариства чи повними учасниками командитного товариства.

Звідси можемо дійти висновку, що відносин між юридичною особою та її засновником не може існувати.

Чи можна вважати корпоративними відносини між засновниками юридичної особи? Відповідь на це запитання може бути лише негативною, оскільки не існує корпорації як юридичної особи корпоративного типу. Це відносини з певною часткою організаційних елементів, що виникають й існують у зв'язку із заснуванням юридичної особи, тобто передують виникненню корпоративних відносин.

Так само не можна визнавати корпоративними відносини між учасниками (акціонерами, членами кооперативу) навіть попри існування корпоративного договору, тим паче, що сторонами такого договору можуть бути й треті особи.

Відносини, в які вступають учасники юридичної особи, якщо вони стосуються виникнення, здійснення, зміни і припинення корпоративних прав, слід кваліфікувати як цивільні відносини, пов'язані з корпоративними, якщо йдеться про відчуження / придбання частки чи акції шляхом купівлі-продажу, міни, дарування передачі повноважень іншій особі тощо.

Не випадково в частині першій статті 20 ГПК України виділено в окрему від справ у спорах, що виникають з корпоративних відносин, категорію «справи у спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі», які, на наш погляд, можна розглядати як похідні від корпоративних спорів.

Крім того, ні ЦК України, ні закони про окремі види товариств не містять норм, які б визначали права та обов'язки одного учасника юридичної особи щодо іншого.

ЦК України і ГПК України по-різному визначають об'єкт корпоративних відносин. Так, частина шоста статті 96-1 ЦК України встановлює, що корпоративними є відносини щодо виникнення, здійснення, зміни і припинення корпоративних прав, тоді як згідно з пунктом 3 частини першої статті 20 ГПК України йдеться про відносини, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності юридичної особи. Такі розбіжності в різних законах лише ускладнюють застосування судового захисту в разі порушення корпоративних прав, а тому їх потрібно усунути.

Отже, *корпоративні права* можна визначити як сукупність правомочностей особи, що належать їй як учаснику (акціонеру, члену кооперативу) юридичної особи відповідно до закону та її установчого документа.

Видається, що для визначення об'єкта корпоративних відносин доцільно скористатися поняттям корпоративного управління, яке в пункті 7 частини першої статті 1 Закону України «Про державне регулювання ринків капіталів та організованих товарних ринків» [3] тлумачиться як система відносин між учасниками, органами управління юридичної особи та іншими заінтересованими особами, яка забезпечує існування та функціонування організаційної структури та механізмів, через які визначаються цілі юридичної особи, способи їх досягнення, а також здійснюються виконання та моніторинг виконання таких цілей. Корпоративне управління юридичної особи визначає спосіб розподілу повноважень і відповідальності між органами управління такої особи, а також порядок і способи прийняття ними рішень.

Отже, *корпоративні відносини* – це відносини, що складаються між учасником (акціонером, членом кооперативу) юридичної особи корпоративного типу та юридичною особою (її органами) у процесі корпоративного управління.

Результати досліджень проблематики корпоративних прав та корпоративних відносин, проведених представниками науки господарського права, підтверджують висновок про те, що за своєю правовою природою корпоративні права не належать до об'єктів цивільних прав, а корпоративні відносини не повинні бути предметом регулювання навіть оновленого ЦК України попри намагання його розробників.

Таким чином, корпоративне право слід визнати підгалуззю комерційного права, а тому корпоративні відносини, об'єктом яких є корпоративні права, доцільно включити до предмета регулювання Комерційного кодексу України.

Список використаних джерел

1. Щербина В. Галузева належність корпоративних відносин та проблеми їх законодавчого регулювання. *Право України*. 2021. № 6. С. 14–25.
2. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права : монографія. К. : Юрінком Інтер. 2008. 264 с.
3. Про державне регулювання ринків капіталів та організованих товарних ринків : Закон України від 30.10.1996 № 448/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-vp?find=1&text=perylyatorp#Text>.

Ліліана СІЩУК,

завідувачка Лабораторії корпоративного права
імені академіка Володимира Луця
Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені академіка
Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9722-4347>

ФІДУЦІАРНІ ОБОВ'ЯЗКИ ПОСАДОВИХ ОСІБ ТОВАРИСТВА

Реформа у сфері корпоративного права в напрямку євроінтеграції продовжує зміни законодавства до нових правил, визначених директивами та регламентами Європейського Союзу. Поступово впроваджені норми зумовлюють формування оновлених практик корпоративного управління, що характеризуються більшою прозорістю та зрозумілішими принципами щодо визначення обов'язків і відповідальності посадових осіб компаній, які створюються заради прибутку.

Одним із вагомих міжнародних документів, що вплинув на формування європейських стандартів корпоративного управління в українських компаніях та в нормах вітчизняного законодавства, стали Принципи корпоративного управління ОЕСР [1], у яких розкрито п'ять базових європейських засад, яким має відповідати компанія з ефективним та прозорим корпоративним управлінням. Зокрема, до них належать й обов'язки ради, що розкривають основні вимоги і до фідучіарних обов'язків посадових осіб органів управління товариством, а саме: члени ради повинні діяти на основі всієї необхідної інформації, сумлінно, з належною обачністю та обережністю, в найкращих інтересах товариства та акціонерів, але при цьому не мають звільняти директорів від відповідальності. Корпоративне управління має формуватися на основі вибудованої компанією системи, що враховує інтереси акціонерів, працівників та громадськості.

Нині досить істотну роль для подальшого формування екологічної системи корпоративного управління в компаніях, що окреслювала б важливість фідучіарних обов'язків посадових осіб та вимо-

ги, які б уточнювали особливості сутності та належного виконання цих обов'язків, відіграє Директива (ЄС) 2017/828 Європейського Парламенту та Ради від 17 травня 2017 року про внесення змін до Директиви 2007/36/ЄС щодо заохочення довгострокової участі акціонерів [2]. Зокрема, у цій Директиві йдеться про необхідність розкриття інформації про діяльність компанії та її посадових осіб, а також (вважаю це вкрай важливим) про прозорість діяльності довірених радників, які повинні публічно розкривати посилання на кодекс поведінки, який вони застосовують, та звітувати про застосування цього кодексу або ж надати чітке й обґрунтоване пояснення, чому вони не застосовують такі кодекси.

У Директиві (ЄС) 2017/828 досить влучно робиться акцент й на політику винагороди для директорів, що розкриває підхід компанії до оплати праці таких осіб на тих чи інших умовах, які визначають критерії добросовісності, стимулювання та результативності виконання своїх обов'язків посадовою особою. Крім того, політика винагороди повинна сприяти бізнес-стратегії компанії, її довгостроковим інтересам та сталому розвитку, повинна пояснювати, як вона це робить.

Згадана політика повинна бути чіткою та зрозумілою, а також описувати різні компоненти фіксованої та змінної винагороди, включаючи всі бонуси та інші пільги у будь-якій формі, які можуть надаватися директорам, та вказувати їх відносну частку. Вона повинна зазначати фінансові та нефінансові критерії ефективності, включаючи, де це доречно, критерії, що стосуються корпоративної соціальної відповідальності, та пояснювати, як вони сприяють досягненню поставлених цілей компанії, а також методи, що застосовуються для визначення ступеня виконання критеріїв ефективності. Політика винагороди повинна включати заходи щодо уникнення або врегулювання конфліктів інтересів, бути оприлюднена на вебсайті компанії та залишатися загальнодоступною безкоштовно протягом усього терміну її застосування [2].

Зазначені норми Директиви (ЄС) 2017/828 варто трактувати не тільки як необхідність внесення змін до законів, у яких потрібно більш детально визначити особливості поведінки посадових осіб, що відповідали б критеріям добросовісності, сумлінності чи виконання своїх повноважень в інтересах товариства. Вважаю, що більш доречним є

запровадити на рівні чинного українського законодавства норми до законів, що регулюють діяльність усіх підприємницьких юридичних осіб (не лише АТ, а й ТОВ, ТДВ, кооперативів), у яких зобов'язувати товариство вибудовувати систему корпоративного управління у внутрішніх локальних актах – статуті, положеннях, кодексах корпоративного управління, кодексах ділової етики тощо. Такий самий підхід має бути застосований до обов'язкового впровадження політики винагород та вимог до неї, зокрема про розкриття інформації, на рівні корпоративної культури будь-яких українських підприємницьких товариств.

Не менш важливе значення має й Директива (ЄС) 2024/1760 Європейського Парламенту та Ради (CSDDD, 2024) від 13 червня 2024 року щодо належної перевірки корпоративної стійкості [3], що застосовується до компаній, які мають певну кількість (у середньому понад 1 000) працівників, чистий оборот за останній фінансовий рік – понад 450 000 000 євро та інші вимоги. Суть змісту цієї Директиви полягає у тому, щоб компанії проводили перевірку дотримання прав людини та належну екологічну перевірку (due diligence) своєї політики та системи управління ризиками.

Правила запровадження та дотримання положень цієї Директиви мають знайти відображення не тільки на рівні законів, але й бути прописані в локальних актах компаній з покладенням відповідних обов'язків на посадових осіб товариства, які мають бути зацікавлені у виконанні таких обов'язків. Політика належної перевірки має розроблятися після попередніх консультацій з працівниками компанії та їхніми представниками й містити, зокрема, опис підходу компанії до належної перевірки, кодекс поведінки, що описує правила та принципи, яких слід дотримуватися в усій компанії та її дочірніх компаніях тощо [3].

Фактично вимоги Директиви зводяться до обов'язку діяти в інтересах компанії, обґрунтовано та професійно, враховувати соціальні та екологічні наслідки рішень (ESG). Як впливає, правила поведінки посадових осіб мають бути ширшими за просте виконання обов'язків в інтересах компанії і бути закріплені в кодексах поведінки посадових осіб та працівників компанії.

Якщо проаналізувати вітчизняні нормативні акти, то у ст. 92 ЦК України закріплені положення, що мають бути орієнтиром компаній для внутрішнього впровадження політик та кодексів поведінки

й розкриття вимог до фідучіарних обов'язків посадових осіб товариства. Зокрема, у ч. 3 названої статті зазначено, що особа, яка є членом колегіального виконавчого органу юридичної особи, зобов'язана діяти виключно в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно, у межах повноважень, наданих статутом юридичної особи і законодавством, і у спосіб, який, на її добросовісне переконання, сприятиме досягненню мети діяльності юридичної особи, уникаючи конфлікту інтересів. Хоча на кодифікованому рівні йдеться про відсилання до законодавства і статуту юридичної особи, у яких мають бути розкриті фідучіарні обов'язки посадових осіб, проте доречно передбачити в законі необхідність визначення способів поведінки цих посадових осіб у внутрішніх кодексах поведінки, які мають розкривати цілу екосистему взаємовідносин між посадовими особами, працівниками, зовнішніми стейкхолдерами.

Наведені пропозиції підтверджуються тим, що в спеціальних законах не розкрито те, якими способами та за яких умов мають бути виконані фідучіарні обов'язки посадових осіб діяти добросовісно, сумлінно, в інтересах компанії, уникаючи конфлікту інтересів. Для прикладу, в ст. 39, 39-1, 40 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» визначено тільки загальні вимоги до виконавчого органу, обов'язків, відповідальності та можливості звільнення від відповідальності посадових осіб перед товариством, але на практиці зазначені норми не дають точного розуміння екосистеми відносин всередині компанії і виконання фідучіарних обов'язків посадових осіб щодо компанії та в зовнішніх відносинах з третіми особами.

Більш ефективними є ст. 89 та 90 Закону України «Про акціонерні товариства», у яких більш детально розписано обов'язки та відповідальність посадових осіб. У нормах цього Закону розкрито деякі особливості добросовісності та розумності фідучіарного стандарту, але способи дій посадових осіб мають бути відображені саме в кодексах корпоративного управління та ділової етики кожного товариства, адже залишаються ще питання, які надалі теж зможуть знайти вирішення в локальних актах через персоніфікований підхід компанії, кращі практики управління, вирішення корпоративних конфліктів, прецеденти із судової практики розгляду корпоративних спорів тощо.

У багатьох випадках виникають питання про те, чи має посадова особа діяти та нести відповідальність тільки в інтересах компа-

нії чи й перед акціонерами, працівниками, кредиторами і за яких умов, чи може невиконання ESG-зобов'язань компанії вважатися порушенням фідучіарного обов'язку директором, чи буде він нести відповідальність за свою бездіяльність у контексті виконання вимог європейських стандартів та у яких випадках, чи можуть бути однаковими фідучіарні обов'язки для різних посадових осіб у межах однієї компанії та різних компаній з урахуванням специфіки їх організаційно-правової форми і системи корпоративного управління тощо. Не менш важливо зрозуміти, у чому полягає відмінність фідучіарного обов'язку посадової особи діяти в інтересах компанії та обов'язку уникати конфлікту інтересів.

Усе наведене доводить, що чинне вітчизняне законодавство, хоча й отримало досить вдалий розвиток у напрямку європейських стандартів, проте потребує подальшого доопрацювання та реагування на новели й практику застосування, що формуються в європейському правовому полі. Адже міжнародна спільнота вже давно переставила акцент з позицій отримання максимального прибутку від діяльності компанії на її сталий розвиток, на формування корпоративної культури та цінностей серед працівників компанії, довіри та поваги громадськості до діяльності тієї компанії, яка презентує цілу екосистему відносин всередині та зовні стосовно свого корпоративного управління і функціонування.

Список використаних джерел

1. Принципи корпоративного управління ОЕСР: Міжнародні та національні стандарти корпоративного управління : збірник кодексів та принципів. Міжнародна фінансова корпорація, 2002. 235 с. URL: http://pmguinfo.dp.ua/images/documents/korp_otnosheniya/stand_korp_upravlenija.pdf.
2. Directive (EU) 2017/828 of the European Parliament and of the Council of 17 May 2017 amending Directive 2007/36/EC as regards the encouragement of long-term shareholder engagement (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2017/828/oj/eng>.
3. Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859 (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1760/oj>.

Інна СПАСИБО-ФАТЄЄВА,

доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри цивільного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЗАХИСТ ПРАВ МІНОРИТАРНИХ АКЦІОНЕРІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

1. Становище міноритарних акціонерів в акціонерному товаристві (далі – АТ) обумовлює те, що вони фактично не впливають на прийняття рішень загальними зборами. Тобто їх право на участь у зборах можна вважати суто номінальним. Проте неприпустимо нехтувати жодним із прав міноритарних акціонерів, у тому числі правом на участь у загальних зборах. І якщо така категорія акціонерів стає обтяжливою для мажоритаріїв, вони можуть за допомогою передбачених законом правових механізмів витіснити міноритаріїв з АТ. Однак в обох випадках – і якщо міноритарні акціонери залишаються в АТ, і у разі їх витіснення з АТ – їхні права гіпотетично більшою мірою можуть бути порушені, аніж права мажоритарних акціонерів. Тому закон та доктрина особливу увагу приділяють захисту прав міноритаріїв, оскільки вони частіше зазнають утисків. Схожою є ситуація із захистом прав споживачів як найбільш вразливих покупців або отримувачів послуг.
2. Захист будь-яких суб'єктивних прав відбувається в разі їх *порушення* (а також оспорювання чи невизнання). Однак з 90-х років минулого сторіччя часто йшлося про захист прав акціонерів через надання їм *права на незгоду* – вимагати викупу їх акцій. У цьому разі порушення немає, але захист зводиться до встановлення справедливого балансу і справедливої ціни акцій. Тому закон їм надає певні додаткові можливості.
3. *Способи захисту* залежать від порушення того чи іншого права міноритарного акціонера. Так, захист права на інформацію має забезпечити її надання. Натомість це питання, як правило, пов'язується з іншим – тим, задля чого, власне, акціонеру знадобилась ця інформація. Це може бути оспорювання правочину або рішень загальних зборів.

Буває таке порушення прав міноритарного акціонера, яке подолати судовим способом захисту, як думається, буде неефективним. Прикладом є неповідомлення акціонера про загальні збори. Із цим порушенням варто боротися не судовими способами, а законодавчими, аби виключити саму можливість такого порушення.

Чимало спорів стосується укладення договорів від імені АТ, які, на думку міноритарного акціонера, не тільки є збитковими для АТ, але і негативно впливають на вартість акцій міноритарного акціонера. Це питання потребує не лише принципового вирішення стосовно застосування способів захисту, а й визначення того, наскільки можна вважати укладення такого договору порушенням прав акціонера, чи можливо тут вести мову про превентивний захист тощо.

Можна навести ще одну групу позовів – стосовно спорів про виплату дивідендів. Крім тих, що наразі відомі судовій практиці – про виплату нарахованих дивідендів та про стягнення річних процентів за їх несвоєчасну виплату акціонерам, можна вказати й на такі аспекти: чи буде вважатися порушенням право на дивіденди, якщо загальними зборами прийнято рішення про невиплату їх; чи може міноритарний акціонер наполягати на виплаті йому дивідендів.

4. Ефективність способів захисту є тим критерієм, який використовується судом. Історично склалися різні способи захисту міноритарних акціонерів, які вимагали визнання недійсним рішення загальних зборів: у разі будь-якого порушення закону чи статуту; згодом – лише у разі порушення, яке впливає на їхні права (формально правильно); нерідко заявлялись позови про визнання недійсним правочину з відчуження майна АТ; потім ці способи захисту здебільшого визнавалися неефективними і наразі перевага надається лише такому способу захисту, як відшкодування збитків.

Оцінюючи способи захисту, слід зважити всі «за» і «проти». Якщо розглядати позови про визнання недійсними рішень загальних зборів або правочинів, вчинених керівником з перевищенням повноважень, без повноважень чи не в інтересах АТ, то: «за» – це нормальна й адекватна реакція на порушення закону чи статуту АТ; «проти» – такі позови не в інтересах більшості акціонерів, мажоритарних акціонерів.

5. Останнім часом судова практика залишила, по суті, лише один спосіб захисту міноритарних акціонерів – відшкодування їм збитків. Це не чинить впливу на інших акціонерів, не паралізує діяльність АТ. Однак є проблеми з доведенням наявності всіх чотирьох умов відповідальності, серед яких протиправність та негативні наслідки у вигляді збитків.
Міноритарний акціонер не в змозі довести, що його права порушені, це лише його гіпотетичне уявлення, що вони можуть бути порушені. Водночас можна поміркувати: якщо останнім часом склалося доволі вільне поводження з поняттям *правомірних очікувань* як *майнових прав*, то так само логічно буде оперувати й поняттям *неправомірних очікувань*. Формально під збитками від порушення права міноритарія не можна розуміти здійснені ним витрати та неотримані доходи як їх розуміють за частиною другою статті 22 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).
6. Фактично, порушені права міноритарного акціонера на отримання компенсації за примусово викуплені акції в процедурі сквіз-ауту поновлюються шляхом присудження до стягнення заявленої суми збитків. По суті, йдеться про викуп у позивача акцій за несправедливою, вочевидь заниженою ціною. Але вважати це протиправною поведінкою навряд чи однозначно. Найімовірніше тут має йтися про несправедливе поводження. До того ж має бути вина заподіювача шкоди, яка у спірних правовідносинах презюмується, тому тягар доведення відсутності вини покладають на відповідачів. Тож про існування усіх умов притягнення до відповідальності порушників прав міноритарних акціонерів можна говорити з великим припущенням.
7. Тоді є ще три варіанти: (1) або визнати право на компенсацію окремим способом захисту; (2) або застосувати такий спосіб, як визнання недійсним правочину щодо зобов'язання акціонера-позивача продати прості акції на підставі публічної безвідкличної вимоги про придбання акцій у всіх власників акцій і застосування наслідків недійсності правочину (реституції, а в разі неможливості повернення виконаного за правочином – відшкодування збитків); (3) або застосувати положення статті 1212 ЦК України – стягнення з мажоритарного акціонера набутого без достатньої правової підстави.

8. Європейський підхід для розв'язання цієї проблеми доволі простий і зрозумілий: найвища ціна, сплачена за ті самі цінні папери offerentом або особами, що діють спільно з ним, протягом певного періоду, але не менш як шість місяців і не більш як дванадцять місяців до пропозиції, вважається справедливою ціною. Якщо після оприлюднення пропозиції та до її завершення offerent або особа, що діє спільно з ним, придбає цінні папери за ціною, вищою за ціну пропозиції, offerent зобов'язаний підвищити свою пропозицію щонайменше до найвищої ціни, сплаченої за такі придбані цінні папери.

У законі може встановлюватись перелік обставин, за яких найвища ціна може бути скоригована вгору або вниз, наприклад, коли найвища ціна була встановлена за домовленістю між покупцем і продавцем, коли ринкові ціни відповідних цінних паперів були маніпульовані, коли ринкові ціни загалом або певні ринкові ціни зокрема були порушені через виняткові обставини або для порятунку компанії, що перебуває у складному фінансовому становищі. Також можуть бути встановлені критерії, що застосовуються в таких випадках, наприклад, середня ринкова вартість за певний період, вартість ліквідації компанії або інші об'єктивні методи оцінки, що зазвичай використовуються у фінансовому аналізі. Будь-яке рішення наглядового органу про коригування справедливої ціни повинно бути належним чином обґрунтоване та оприлюднене (пункт 4 статті 5 Директиви 2004/25/ЄС [1]).

9. Як форму винагороди offerent може запропонувати цінні папери, грошові кошти або їх комбінацію. Законом може передбачатися, що грошова винагорода має бути запропонована принаймні як альтернатива в усіх випадках (пункт 5 статті 5 Директиви 2004/25/ЄС). Видається, що такий підхід до захисту прав міноритарних акціонерів, порушених під час сквіз-ауту, буде найбільш оптимальним. Оскільки за цього механізму акціонера позбавляють прав на цінні папери, то логічно, що йому передусім мають бути запропоновані інші цінні папери. Тоді компенсація буде у вищому ступені адекватною, адже особа отримає не одноразовий платіж як наслідок примусових щодо неї дій за ситуації, яка від неї не залежала, а адекватні майнові блага. Їх адекватність полягає в

тому, що вони також продовжуватимуть надавати цій особі подальше майнове задоволення у вигляді процентів, дивідендів або курсової різниці в разі продажу за більш сприятливими для неї умовами.

Отже, питання про захист прав міноритарних акціонерів наразі в Україні не можна вважати таким, що вирішено позитивно й справедливо щодо них, а якраз навпаки. Законодавець має запровадити інші правові механізми, які б сприяли ефективному їх захисту, а судова доктрина має рухатися, спираючись на європейський досвід.

Список використаних джерел

1. Директива 2004/25/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21 квітня 2004 року про пропозиції поглинання. URL.: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUK Ewjs07rh0_CNAxUIRPEDHdOOLpMQFnoECBYQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.pard.ua%2Fdownload.php%3Fdownloadid%3D1086&usg=AOvVaw0yh9YSaKstro0LioY864dN&opi=89978449 (дата звернення: 13.06.2025).

Олеся ЛУКОМСЬКА,

начальник управління аналітичної та правової роботи
Касаційного господарського суду
департаменту аналітичної та правової роботи
Апарату Верховного Суду

СУДОВИЙ ЗАХИСТ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА УЧАСНИКА ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ НА УПРАВЛІННЯ ТОВАРИСТВОМ: ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ

Корпоративні права – це сукупність правомочностей, що належать особі як учаснику юридичної особи відповідно до закону та статуту товариства. Одним із корпоративних прав учасників товариств з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ), закріплених на рівні закону, є право брати участь в управлінні товариством (ст. 96-1 ЦК України, ст. 5 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).

З огляду на чинне законодавство, доктрину та судову практику можна виділити такі основні складові суб'єктивного права на участь в управлінні: 1) право на скликання річних та позачергових загальних зборів; 2) право на своєчасне та повне повідомлення про проведення загальних зборів; 3) право на ознайомлення з матеріалами, пов'язаними з питаннями, включеними до порядку денного загальних зборів; 4) право вносити пропозиції та вимагати їх включення до порядку денного загальних зборів; 5) право брати участь у загальних зборах особисто або через представника; 6) право брати участь в обговоренні питань порядку денного; 7) право на участь у голосуванні; 8) право на встановлення результатів голосування; 9) право обирати й бути обраним до складу органів управління і контролю; 10) право оскаржувати рішення загальних зборів, які порушують корпоративні права або законні інтереси учасника; 11) право на контроль за діяльністю органів управління; 12) право на внесення пропозицій щодо поліпшення роботи та усунення недоліків у роботі органів та посадових осіб [1; 2].

Аналіз практики Верховного Суду свідчить, що основним способом захисту корпоративного права на управління ТОВ є оскарження рішень, ухвалених загальними зборами учасників товариства.

Спори, пов'язані з оскарженням рішень органів юридичних осіб (у тому числі ТОВ), становлять найбільш поширену категорію корпоративних спорів. Їхня питома вага перевищує 40 %. Як засвідчують статистичні дані Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду за останні три роки, в середньому 50 % судових рішень щодо цих спорів, які оскаржувалися до касаційної інстанції, залишалися без змін [3]. Такий високий показник, очевидно, свідчить про те, що в судовій практиці напрацьовані усталені підходи до вирішення згаданої категорії спорів. У межах цієї публікації розглянемо найбільш базові та загальні правові позиції Верховного Суду.

Судова практика сформулювала усталений підхід до розуміння правової природи рішень загальних зборів учасників ТОВ. Це питання є ключовим з огляду на те, що відповідь на нього вказує на те, які вимоги має заявляти у суді учасник товариства, щоб отримати захист свого корпоративного права на управління.

Оскільки загальні збори учасників товариства не є суб'єктом цивільних правовідносин, їх рішення не є правочинами в розумінні ст. 202 ЦК України. До цих рішень не можуть застосовуватися положення статей 203 та 215 ЦК України, які визначають підстави недійсності правочину, і, відповідно, правові наслідки недійсності правочину за ст. 216 ЦК України. Тобто такі рішення не є односторонніми правочинами, оскільки приймаються загальними зборами учасників, які не є ні суб'єктом права, ні органом, який здійснює представництво товариства. Також вони не є і договорами, тому що ухвалюються не за домовленістю всіх учасників товариства, а більшістю їхніх голосів. Рішення загальних зборів учасників є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами), тобто офіційними письмовими документами, що породжують певні правові наслідки, які спрямовані на регулювання господарських відносин і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин [4].

Із правової природи рішень загальних зборів учасників ТОВ, які є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами) та не можуть за будь-яких підстав автоматично вважатися недійсними за відсутності відповідного судового рішення, впливає і презумпція легітимності цих рішень. До моменту визнання рішення недійсним в судовому порядку юридична сила такого рішення не може ставитися під сумнів.

У протилежному разі можливість безперешкодного скасування загальними зборами учасників власних рішень могла б призвести до порушення нормальної діяльності товариства та заблокувати його функціонування. Отже, презумпція легітимності, яка закріплює обов'язковість та дійсність рішень органів управління товариств, покликана сприяти правовій визначеності у діяльності юридичної особи [5].

З огляду на правову природу рішення загальних зборів учасників як акта слід підкреслити, що метою звернення учасника до суду з оскарженням такого рішення є не визнання недійсним певного акта (документа), а захист гарантованого законом корпоративного права. Тому першочергово суд з'ясовує, яке саме право учасника порушене цим рішенням. І якщо жодне право не порушено, то й захищати нічого, а відповідно, і позов неможливо задовільнити.

Варто наголосити на тому, що сам лише статус учасника не дає права оскаржувати будь-яке рішення товариства. Саме по собі посилення на порушення корпоративних прав не може мати загальний та абстрактний характер. Особа, яка звертається з позовом, має довести, що існує безпосередній зв'язок між стверджуваним порушенням та оскаржуваним рішенням. Тобто надане законодавством учаснику право оскаржувати рішення загальних зборів не створює беззаперечного обов'язку суду визнавати такі рішення недійсними і не звільняє позивача від обов'язку довести порушення своїх прав чи інтересів.

Також усталеною є позиція Верховного Суду про те, що не всі порушення законодавства, допущені під час скликання та проведення загальних зборів юридичної особи, є підставами для визнання недійсними прийнятих ними рішень.

Окрім того, у питанні захисту права учасника на управління товариством шляхом оскарження рішення загальних зборів учасників необхідним є і дотримання справедливого балансу між індивідуальними та загальними інтересами. Адже визнання судом недійсними рішень загальних зборів повністю, захищаючи порушені корпоративні права одного учасника товариства, може зачіпати корпоративні права інших учасників, а відповідно, порушується баланс інтересів учасників товариства, що має наслідком непропорційність втручання у правовідносини сторін та фактично є втру-

чанням суду в господарську діяльність товариства. Та й інтереси товариства можуть не збігатися з інтересами окремих його учасників, а інтереси учасників товариства також не завжди збігаються. Тому має бути враховано баланс інтересів усіх учасників і самого товариства, суд уникає зайвого втручання в питання діяльності товариства, які вирішуються виключно рішенням загальних зборів учасників товариства та надає оцінку добросовісності інших учасників, права яких у разі задоволення позовних вимог можуть бути порушені [6].

Серед основних підстав для визнання недійсними рішень загальних зборів учасників товариства, з огляду на аналіз судової практики Верховного Суду, можна виділити такі: невідповідність рішень загальних зборів нормам законодавства; порушення вимог закону та/або установчих документів під час скликання та проведення загальних зборів; позбавлення учасника товариства можливості взяти участь у загальних зборах [7].

Водночас сама по собі незгода учасника з рішенням загальних зборів товариства, у тому числі, якщо воно стосується його особи, але не порушує його прав / законних інтересів, не означає безумовної незаконності відповідного рішення, не може безумовно свідчити про порушення його корпоративних прав [8].

Отже, судова практика виходить із необхідності забезпечення стабільності корпоративного управління, балансу інтересів усіх учасників товариства та недопущення надмірного втручання суду у внутрішню діяльність товариства. Такий підхід відповідає завданням правової визначеності та сталості корпоративних відносин, що є важливим для України, особливо в контексті наближення до європейських стандартів корпоративного управління.

Список використаних джерел

1. Кологойда О. В., Гарагонич О. В., Дорошенко Л. М. Корпоративне право Європейського Союзу : підручник. Київ : Видавництво «Ліра-К». 2023. С. 183-184.
2. Гарагонич О. В., Дорошенко Л. М., Кологойда О. В., Пожоджук Т. Б. Корпоративне право : підручник. Київ : Юрінком Інтер. 2025. С. 106-107.
3. Судова статистика. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/sud_statistika/ (дата звернення: 25.05.2025).
4. Див., напр.: постанову Великої Палати Верховного Суду від

- 18.12.2024 у справі № 916/379/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124809039>; постанови Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 12.04.2018 у справі № 922/2688/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73441777>; від 01.09.2022 у справі № 922/2402/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106202031>; від 12.07.2023 у справі № 924/641/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112343959>; від 19.03.2025 у справі № 910/17462/23. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/126466751> (дата звернення: 27.05.2025).
5. Див., напр.: постанови Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 03.09.2022 у справі № 916/451/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106202084>; від 03.08.2023 у справі № 916/3610/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112634771> (дата звернення: 27.05.2025).
6. Див., напр.: постанови Великої Палати Верховного Суду від 08.10.2019 у справі № 916/2084/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84911545>; від 22.10.2019 у справі № 923/876/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85614604>; від 03.12.2019 у справі № 904/10956/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86333853>; постанови Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 17.04.2018 у справі № 922/1671/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73730364>; від 12.03.2019 у справі № 904/9495/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80548273>; від 02.11.2023 у справі № 902/45/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114860265>; від 11.01.2024 у справі № 904/1147/23. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/116416183>; від 03.12.2024 у справі № 910/14422/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123674530>; від 06.02.2025 у справі № 917/2138/23. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/125495803>; від 16.04.2025 у справі № 916/203/24. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/126682990>; від 06.05.2025 у справі № 904/1891/24. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/127356008> (дата звернення: 02.06.2025).

-
-
7. Див., напр.: постанови Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 27.03.2018 у справі № 904/9431/15.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73097954>; від 24.04.2019 у справі № 914/921/18.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81435030>; від 07.11.2024 у справі № 925/1442/23.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122957200>; від 18.12.2024 у справі № 907/780/21.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123916235>; від 19.02.2025 у справі № 910/15438/23.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125291824>; від 06.02.2025 у справі № 917/2138/23.
URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/125495803>; від 16.04.2025 у справі № 916/203/24.
URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/126682990>; від 06.05.2025 у справі № 904/1891/24.
URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/127356008> (дата звернення: 02.06.2025).
8. Див., напр.: постанови Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду
від 16.05.2018 у справі № 923/567/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74670290>;
від 12.02.2020 у справі № 916/1253/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87656447>;
від 15.06.2022 у справі № 916/700/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104942150>;
від 19.12.2024 у справі № 755/18590/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124069520>;
від 06.03.2025 у справі № 916/596/23. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/125946718> (дата звернення: 02.06.2025).

ПАНЕЛЬ III. ЗАХИСТ ПРАВ ІНВЕСТИТОРІВ І КРЕДИТОРІВ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Вікторія РЕЗНІКОВА,

доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри
економічного права та економічного судочинства

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

orcid.org/0000-0003-0149-0710

ВПЛИВ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ В УКРАЇНІ

Інвестиційний клімат – це сукупний інтегральний показник, що відображає поєднання макроекономічних, правових, інституційних, соціально-політичних та інфраструктурних умов, які спільно формують для внутрішніх і зовнішніх інвесторів очікуваний ризик-прибутковий профіль вкладень і рівень транзакційних витрат на всіх етапах інвестиційного циклу (вхід → операційна діяльність → реінвестування / виведення капіталу).

Ядро інвестиційного клімату становлять: 1) макроекономічна та фінансова стабільність (низька й передбачувана інфляція, збалансовані державні фінанси, доступ до капіталу); 2) правова та регуляторна система, що забезпечує зрозумілі, послідовні й недискримінаційні правила гри, ефективний судовий та адміністративний захист права власності, виконання контрактів; 3) якість державного регулювання економіки (прозорість, мінімізація корупційних ризиків, передбачуваність економічної політики); 4) рівень конкуренції та розвитку ринкової інфраструктури (транспорт,

енергетика, цифрові мережі, ринок праці); 5) соціально-політична безпека і людський капітал (стабільність, безпека, доступність кваліфікованих кадрів). Лише всі ці компоненти разом визначають інвестиційну привабливість юрисдикції та здатність економіки генерувати стійкі, конкурентні та захищені правом доходи для інвестиційного капіталу.

Законодавство щодо суб'єктів господарювання є першим інструментом, що сигналізує інвестору про легкість входу, управління, податкового обліку та виходу з бізнесу (інвестиційного проєкту). Від ефективності правового регулювання в цій сфері залежить рівень ризикового дисконту, який інвестори закладають у свої розрахунки, та загальна привабливість юрисдикції. Чим простіше й прозоріше законодавство забезпечує вхід, захист й управління, податкову й адміністративну гнучкість, вихід (реінвестування, виведення капіталу, реструктуризацію), тим нижчий ризиковий дисконт і вища інвестиційна привабливість юрисдикції. Для країн-реформаторів (Україна – не виняток) це означає фокус не лише на якомусь одному показникові, а на цілісній системі господарського (корпоративного, податкового та конкурентного) законодавства, оскільки інвестор оцінює «пакет» умов у сукупності.

Обґрунтування, на нашу думку, може бути зведене до таких положень:

1) теорія транзакційних витрат (*Рональд Коуз, Олівер Вільямсон*): у ринковій економіці суб'єкти господарювання укладають угоди між собою. Якщо юридичне середовище дає змогу укладати контракти швидко, з мінімальними витратами на перевірки, захист прав та вирішення спорів, економічна взаємодія стає дешевшою та безпечнішою. Це стимулює розвиток ринку: *чим менше ризиків і витрат, тим вища активність учасників*; 2) дані Світового банку (*проєкт «Ведення бізнесу»*): скорочення строку державної реєстрації підприємства навіть на один день може підвищити притік іноземних інвестицій у країну на 0,3 % від ВВП. Інвестори сприймають такі реформи як ознаку сприятливого та передбачуваного середовища; 3) вплив структури корпоративного управління: дослідження фінансово-правових показників у понад 40 країнах засвідчили, що наявність сильного захисту прав власників бізнесу (особливо міноритарних акціонерів) істотно знижує очіку-

вану дохідність, якої вимагають інвестори. Підприємства в таких юрисдикціях можуть залучати капітал дешевше, бо ризики власників нижчі; 4) податкова мобільність суб'єктів господарювання: міжнародні компанії часто мають можливість вибору між різними організаційно-правовими формами (використовують, наприклад, «дочірні» підприємства або структури, що «проводять» прибуток через себе без оподаткування в юрисдикції). Вибір форми залежить від податкового середовища та законодавчих умов. Зміна правового регулювання впливає не лише на локальні інвестиції, а й на транснаціональні потоки капіталу.

Звернімося до емпіричних засад досліджуваного питання.

1. Прямі іноземні інвестиції відносно ВВП. Показники України вже два роки поспіль перебувають нижче світової середньої величини, що сигналізує про обмежену спроможність правового середовища трансформувати зовнішній інвестиційний попит у фактичні капіталовкладення.

2. Структурний розріз потоків та залишків капіталу. Висока питома вага інвестицій через юрисдикції-транзитери та значний сектор «кругових» операцій свідчать про дефіцит довіри до внутрішньої правової системи захисту інвестора. За даними НБУ, в 2024 році найбільше коштів спрямовано в переробну промисловість (21 % від загального надходження), комп'ютерні та телекомунікаційні послуги (18 %) і фінансовий сектор (15 %). Головними інвесторами залишаються Нідерланди, Кіпр та Німеччина; три країни разом формують понад 40 % сукупного залишку капіталу. Частка так званого «кругового інвестування», тобто операцій, де кінцевим контролюючим суб'єктом є резидент України, зберігається на рівні 24 % сукупного надходження за період 2009–2024 рр.

3. Регуляторна привабливість та міжнародні індикатори. У рейтингу Світового банку «Легкість ведення бізнесу» за 2024 рік Україна посіла 64 місце серед 190 юрисдикцій. За компонентом «Реєстрація підприємства» Україна була 37, що відображає порівняно швидку процедуру створення підприємств. Найгірші позиції – «Підключення до електромережі» (122 місце) та «Виконання контрактів» (91 місце), які безпосередньо впливають на прогнозованість витрат капіталу. Оновлений індекс регуляторних обмежень прямих інвестицій Організації економічного співробітництва

та розвитку станом на кінець 2023 р. фіксує інтегральну оцінку України на рівні 0,2 (за шкалою від нуля – повна відкритість до оди-ниці – повне закриття), тоді як середній показник держав – членів Організації становить 0,7.

4. Прозорість управління державними підприємствами та її вплив на капітал. Згідно з аналітичним дослідженням Організації економічного співробітництва та розвитку щодо корпоративного управління підприємств державної власності (видання 2024 р.) підвищення інтегрального показника прозорості та підзвітності на один пункт (за стобальною шкалою) статистично корелює з приростом чистого залучення прямих інвестицій на вісім сотих відсотка ВВП. В Україні наразі діє понад 3 500 державних та комунальних підприємств, з яких менш як 30 % відсотків оприлюднюють аудиторські висновки, виконані за міжнародними стандартами фінансової звітності.

5. Зовнішня фінансова підтримка та валютна стійкість. У 2024 році обсяг зовнішнього фінансування державного сектора сягнув \$42 млрд, що дало змогу наростити міжнародні резерви до рекордних \$43,8 млрд на 01.01.2025. За прогнозом МВФ, премія України «за ризик країни» (ризиковий дисконт) у I кварталі 2025 р. перевищує середнє значення для Східної Європи на близько 1,5 відсоткових пунктів, що безпосередньо впливає на мінімальну прийнятну норму прибутковості інвестора.

Отже, об'єктивні показники притоку капіталу залишаються нижчими за світову середню величину. Це пояснюється як воєнним ризиком, так і правовими бар'єрами. Структура інвестицій демонструє залежність від кількох європейських юрисдикцій транзитерів і високу частку внутрішнього «кругового» капіталу. Регуляторна база все ще містить надмірні обмеження для іноземного капіталу порівняно із середніми показниками Організації економічного співробітництва та розвитку. Прозорість підприємств державної та комунальної власності має пряму кореляцію з притоком приватного капіталу; її підвищення є швидким і порівняно недорогим резервом зростання. Зовнішня макрофінансова підтримка значною мірою покриває бюджетні потреби, але не може замінити системного приватного інвестування, що потребує сталих правових гарантій.

Регулювання «входу» на ринок – визначальний чинник первинної інвестиційної привабливості. Ефективне правове регулювання процедури створення суб'єктів господарювання безпосередньо впливає на рівень зацікавленості інвестора у входженні на ринок. Чим швидше, простіше та дешевше здійснюється державна реєстрація юридичної особи та чим ширший вибір організаційно-правових форм зі зрозумілими обмеженнями відповідальності, тим нижчим є початковий ризик для інвестора. Аналітичні спостереження Світового банку демонструють, що країни, у яких процедура започаткування бізнесу зведена до кількох електронних кроків, мають значно вищі показники залучення іноземного капіталу. Наприклад, кожне покращення нормативного регулювання на один відсотковий пункт асоціюється з додатковими 500 мільйонами доларів США інвестицій щороку. Доступність різних форм господарювання та спрощені електронні процедури реєстрації утворюють базову архітектуру першого рівня інвестиційної привабливості – зниження регуляторного бар'єру входу.

Ефективність корпоративного управління й податкова гнучкість – чинник прибутковості у фазі активного здійснення інвестиційної діяльності. На етапі активного здійснення господарської діяльності інвестор найбільше зацікавлений у передбачуваності та ефективності корпоративного управління, захисті прав та прозорості господарських операцій, зокрема із пов'язаними особами. Дані Світового банку свідчать: країни, що мають вищі індикатори захисту прав меншості в капіталі підприємства, стабільно залучають більші обсяги прямих іноземних інвестицій (ПІІ). У групі держав із перехідною економікою підвищення загального нормативного бала лише на один пункт асоціюється зі зростанням обсягів капіталовкладень на \$250–500 млн на рік. Наявність різних форм оподаткування для суб'єктів господарювання дає змогу інвестору гнучко структурувати фінансові потоки та зменшити сумарні податкові зобов'язання без порушення закону. Тож другий ключовий рівень інвестиційного клімату – це прозоре, стабільне та достатньо ефективне корпоративне регулювання, а також податкова рівність для різних організаційно-правових форм господарювання з можливістю вибору форми оподаткування.

Регулювання виходу з бізнесу (реінвестування, виведення капіталу, реструктуризація) і вплив державного сектору економіки на загальний ризиковий профіль. Інвестор оцінює не лише зручність / комфортність входу, але й можливість безперешкодно вийти з ринку або змінити структуру свого бізнесу. Директива (ЄС) 2019/2121 Європейського парламенту і Ради від 27.11.2019, якою внесено зміни до Директиви (ЄС) 2017/1132 щодо транскордонних перетворень, злиттів та поділів товариств (підлягала імплементації державами-членами до 31.01.2023), мета якої – мінімізувати правову невизначеність та забезпечити передбачуваність під час транскордонних реорганізацій. Міжнародні рекомендації щодо формування сприятливого інвестиційного середовища наголошують на необхідності чіткого розмежування функцій держави як власника і держави як регулятора. Якщо державні підприємства користуються привілейованим становищем (наприклад, монопольним доступом до ресурсів або преференціями в публічному регулюванні), це створює конкуренцію та збільшує дисконт, який інвестори застосовують до оцінки українських активів. Тож третій рівень інвестиційного середовища – це юридична прозорість процедур виходу з ринку, ефективність механізмів виведення капіталу, реструктуризації, а також рівноправність приватних і державних суб'єктів у доступі до ресурсів і ринку.

Отже, **інвестиційна привабливість держави складається з трьох взаємопов'язаних блоків**: 1) легкий вхід на ринок та різноманіття організаційно-правових форм господарювання; 2) ефективне корпоративне управління та податкова гнучкість; 3) прозорі механізми виходу і відсутність переваг у суб'єктів державного сектору економіки. Ці чинники формують цілісну нормативно-правову екосистему, що визначає вартість, ліквідність і ризиковий профіль інвестицій. За умови збалансованого функціонування кожного з модулів держава має потенціал забезпечити довгострокове нарощування як первинних інвестицій, так і їх реінвестування.

Стан інвестиційного клімату України. Повоєнна відбудова вимагає залучення капіталу (~\$500 млрд за оцінкою Світового банку в 2024 р.). За даними Державної служби статистики України, у 2024 році реальний валовий внутрішній продукт (ВВП) зріс на 2,9 % порівняно з попереднім роком. За підсумками 2023 року обсяг чи-

стого надходження ПІІ до України становив \$ 4 млрд 810 млн, що відповідає приблизно 2,6 % ВВП. Це вдвічі менше за 2012 р. Попри позитивну динаміку ВВП, обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну у 2024 році зменшився на \$ 1,16 млрд порівняно з 2023 роком і становив \$ 3,33 млрд. Це орієнтовно 1,8 % ВВП. Для порівняння: середній світовий показник частки ПІІ у ВВП за 2024 р. оцінено Організацією економічного співробітництва та розвитку на рівні 3,1 %. Попри зростання ВВП, обсяг ПІІ в Україні знижується. Частка ПІІ у ВВП нижча за середньосвітову. Проблеми включають низький рівень довіри до правового захисту, непрозорість діяльності держпідприємств і надмірну регуляторну невизначеність. Необхідно забезпечити гармонізацію з європейськими нормами.

Закон України від 09.01.2025 № 4196ІХ «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» суттєво обмежив організаційно-правові форми господарювання. Водночас **багатоманіття організаційно-правових форм господарювання є необхідним Україні в контексті її інвестиційної привабливості:**

1. **Конституційний та європейський принцип свободи заснування бізнесу.** Конвенційна рамка: статті 49 і 54 Договору про функціонування ЄС гарантують особам право вільно обирати місце та форму здійснення господарської діяльності. *Узгодженість з Угодою про асоціацію:* Україна взяла зобов'язання зближуватися з *acquis communautaire*; звуження спектра організаційно-правових форм суперечить самому змісту процесу інтеграції. *Правова визначеність:* коли держава залишає підприємцям право вибору, вона виконує вимоги принципу пропорційності, знижує ймовірність успішних позовів щодо дискримінації.

2. **Оптимальний розподіл ризику та капіталу.** *Пропорційність форми масштабів та меті:* великі інфраструктурні проекти потребують форми АТ з розвиненим ринком капіталів; дрібний родинний бізнес обирає ТОВ з мінімальним капіталом; кооператив підходить для спільного використання ресурсів тощо. *Зниження вартості капіталу:* за дослідження Світового банку і Гарвардської школи права, наявність форми, що дає змогу обмежити відповідальність і водночас прозоро залучати інвесторів, скорочує

середню премію за ризик на 20–30 базисних пунктів. *Можливість каскадного залучення фінансування*: різні форми дають змогу конструювати корпоративні групи, у яких ризики та податкові зобов'язання розподіляються законним шляхом, що особливо важливо для транснаціональних угод.

3. Підтримка соціально значущих і стратегічних секторів. *Державні та муніципальні підприємства*: у багатьох державах ЄС унітарні підприємства зберігаються у сферах енергетики й транспорту, бо дають змогу державі швидко реагувати на суспільні потреби, не вдаючись до приватизації. *Кооперативи та соціальні підприємства*: в аграрній, кредитній і житловій сферах кооперативна форма забезпечує демократичне управління та утримання низьких тарифів, що опосередковано підвищує платоспроможність населення – ключовий макроекономічний фактор для інвестора. *Гнучкий державний контроль*: держава може обирати форму, яка дає їй можливість зберігати «золоту акцію» або переважний голос, але не підриваючи привабливості підприємства для приватних учасників.

4. Сприяння інноваціям і конкуренції між моделями управління. *Регуляторне змагання*: коли поряд існують різні юридичні конструкції, вони конкурують за підприємця простотою звітності, вартістю адміністрування та гнучкістю статутних положень. Це урівноважує вплив держави й мотивує постійно вдосконалювати корпоративне право. *Підвищення інклюзивності та адаптація до нових ринків*: поява цифрових платформ, краудфандингу та «зелених» консорціумів потребує правових оболонок, здатних швидко інтегрувати нетрадиційні джерела фінансування та розподілені моделі управління.

5. Підвищення прозорості та наглядової ефективності. *Диференційована підзвітність*: різні форми можуть мати різні, але чітко визначені стандарти звітності (наприклад, міжнародні стандарти фінансової звітності для АТ і спрощена звітність для мікропідприємств). Це полегшує аудит і скорочує витрати держави на контроль. *Запобігання регуляторним «шокам»*: заборона частини форм змушує підприємців мігрувати в єдиний правовий «коридор», що ускладнює моніторинг і зменшує керованість сектору. Багатоманіття створює чіткі сегменти з релевантними правилами.

Репутаційний ефект: міжнародні рейтингові агентства позитивно оцінюють юрисдикції, де правова система надає інвестору інструменти, пропорційні цілям бізнесу. Це безпосередньо впливає на суверенну та корпоративну вартість запозичень.

Отже, право вибору організаційно-правової форми втілює конституційну та європейську свободу підприємництва; дає змогу інвестору оптимально балансувати ризики, податкові зобов'язання та структуру управління; забезпечує державі інструменти збереження контролю в чутливих секторах, не відлякуючи приватний капітал; стимулює інновації та конкуренцію між моделями корпоративного урядування; підвищує прозорість та керованість господарського середовища. Багатоманіття організаційно-правових форм господарювання прямо знижує премію за ризик та підвищує ліквідність інвестицій, а тому є необхідною умовою довгострокового зростання економіки і стійкого припливу капіталу в Україну.

Водночас **ключовими рисами європейського досвіду є**: поєднання уніфікації стандартів і гнучкості форм, захист міноритарних акціонерів, цифровізація, відокремлення функцій держави як власника і як регулятора, активне використання спеціалізованих форм для стартапів та великих інфраструктурних проєктів. **Держави – члени ЄС** не звужують переліку організаційно-правових форм господарювання, забезпечують їх різноманіття. Крім «базового» набору організаційно-правових форм більшість держав має додатково закріплені спеціалізовані або гібридні форми, як-от: спрощене акціонерне товариство (SAS у Франції), просте акціонерне товариство (PSA у Польщі), мікропідприємства (UG у Німеччині), кооперативи з обмеженою відповідальністю (наприклад, А.М.В.А. у Данії) або державні корпорації публічного права; захищають та розвивають економічну конкуренцію у всіх її проявах. Вони зберігають державні підприємства в унітарних формах там, де цього потребують стратегічні інтереси (енергетика, транспорт, соціальні послуги), що підтверджено національним законодавством Франції, Німеччини, Італії, Іспанії, Польщі, Чехії та ін., а також забезпечують чіткі, проактивні механізми захисту працівників, кредиторів і міноритарних акціонерів під час реорганізацій, запроваджують цифрові реєстраційні процедури та прозоре корпоративне управління.

Віталій УРКЕВИЧ,

Секретар Великої Палати Верховного Суду,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук України

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА: СУДОВІ МЕХАНІЗМИ КОМПЕНСАЦІЇ ЗБИТКІВ ІНВЕСТОРАМ І КРЕДИТОРАМ

Війна, розв'язана росією проти України у 2014 році, а особливо повномасштабне вторгнення наприкінці лютого 2022 року, спричинила значну матеріальну шкоду населенню та бізнесу, яка за наявними оцінками сягає понад 500 млрд доларів США. Тому важливим є опрацювання судових механізмів компенсації збитків українському бізнесу, інвесторам і кредиторам шляхом притягнення до відповідальності держави-агресора. Окремі питання цього процесу слід охарактеризувати детальніше.

1. Суди України розглянули низку справ щодо стягнення збитків з держави-агресора. Так, за наявною інформацією, за період після початку повномасштабного вторгнення проти росії було винесено 1 482 судові рішення; найбільша сума присудженого відшкодування бізнесу становить 180 млрд грн [1].

Водночас згідно із ч. 2 ст. 79 Закону України від 23 червня 2005 року № 2709-IV «Про міжнародне приватне право» [2] пред'явлення позову до іноземної держави, залучення іноземної держави до участі у справі як відповідача або третьої особи, накладення арешту на майно, яке належить іноземній державі та знаходиться на території України, застосування щодо такого майна інших засобів забезпечення позову і звернення стягнення на таке майно можуть бути допущені лише за згодою компетентних органів відповідної держави, якщо інше не передбачено міжнародним договором України або законом України. Тобто іноземна держава користується судовим імунітетом під час розгляду справи проти неї в суді іншої країни.

Імунітет держави у широкому застосуванні – це принцип, згідно з яким до держави або її органів не можна заявити позов в іноземному суді без її згоди. Будь-яка держава як суверен не може бути

підпорядкована судовій юрисдикції іншого суверена (іншої держави), окрім випадків, коли держава з власної волі погодилась підпорядкувати себе юрисдикції іноземних судів.

2. На міжнародно-правовому рівні в згаданий сфері суспільних відносин діють Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності, прийнята резолюцією 59/38 Генеральної Асамблеї ООН 02 грудня 2004 року [3], а також Європейська конвенція про імунітет держав, прийнята Радою Європи 16 травня 1972 року [4].

Ці конвенції втілюють концепцію обмеженого імунітету держави, визначають, у якій формі є можливою відмова держави від імунітету («явно виражена відмова від імунітету» на підставі укладеного міжнародного договору чи контракту або «відмова від імунітету, яка передбачається», коли іноземна держава вступає у судовий процес і подає зустрічний позов у суді іноземної держави), а також закріплюють перелік категорій справ, у яких держава не користується імунітетом у суді іншої держави-учасниці.

Європейська конвенція про імунітет держав 1972 року (стаття 11) та Конвенція ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності 2004 року (стаття 12) передбачають, що Договірна держава не може посилається на імунітет від юрисдикції під час розгляду справи в суді іншої Договірної держави, який зазвичай має компетенцію розглядати справи, які стосуються грошової компенсації (відшкодування) у разі смерті чи заподіяння тілесного ушкодження особі чи заподіяння шкоди майну або його втрати в результаті дій чи бездіяльності держави, якщо така дія чи бездіяльність мали місце повністю або частково на території держави суду.

Тобто підставою для обмеження судового імунітету іноземної держави внаслідок завдання фізичної шкоди особі або збитків майну є так званий «деліктний виняток» (tort exception).

Україна не є учасницею жодної із цих конвенцій. Водночас їх застосовують суди України як кодифікований збір звичаєвих норм міжнародного права.

3. Міжнародні судові установи висловили правову позицію щодо судового імунітету держави.

Так, Міжнародний суд ООН у рішенні від 3 лютого 2012 року в справі щодо юрисдикційних імунітетів держави «Німеччина проти Італії» (Germany v. Italy: Greece intervening) зазначив, що відповідно

до звичаєвого міжнародного права в його теперішньому форматі держава не позбавлена імунітету через той факт, що її звинувачують у серйозних порушеннях норм міжнародного права щодо захисту прав людини або міжнародного права щодо врегулювання збройних конфліктів. Принцип юрисдикційного імунітету держави залишається чинним і не може мати жодних винятків щодо прав людини [5].

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своїй практиці також визнав існування звичаєвих норм у питаннях державного імунітету, переважання в міжнародній практиці теорії обмеженого імунітету держави, але наголосив на тому, що обмеження має переслідувати законну мету та бути пропорційним такій меті (рішення від 23 березня 2010 року у справі «Цудак проти Литви» (*Cudak v. Lithuania*)) [6].

У справі «Ал-Адсані проти Сполученого Королівства» (*Al-Adsani v. The United Kingdom*, 2001) ЄСПЛ зазначив, що заборона катувань є частиною *jus cogens*. Водночас, надавши юрисдикційний імунітет Кувейту, британські суди не порушили пункт 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Юрисдикційний імунітет вважається обмеженням права на доступ до суду, що переслідує законну мету (сприяння прихильності та добрим відносинам між державами), і таке обмеження не може розглядатися як непропорційне, оскільки воно відображає загальновизнану норму міжнародного публічного права [7].

4. Верховний Суд також сформулював правові висновки щодо судового імунітету держави-агресора під час розгляду справ за її участю.

Так, найвищий суд у системі судоустрою України зазначив, що Договірна держава не може посилатися на імунітет від юрисдикції під час розгляду справи в суді іншої Договірної держави, який зазвичай має компетенцію розглядати справи, які стосуються грошової компенсації (відшкодування) у разі смерті чи заподіяння тілесного ушкодження особі чи заподіяння шкоди майну або його втрати в результаті дій чи бездіяльності держави, якщо така дія чи бездіяльність мали місце повністю або частково на території держави суду.

Після початку війни в Україні з 2014 року національний суди, розглядаючи справу, де відповідачем визначено рф, мають право ігнорувати імунітет цієї країни та розглядати справи про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі в результаті збройної агресії рф, за позовом, поданим саме до цієї іноземної країни.

Верховний Суд виходить з того, що названа країна-агресор діяла не в межах свого суверенного права на самооборону, а навпаки, віроломно порушила всі суверенні права України, діючи на її території, а тому, безумовно, надалі не користується у такій категорії справ своїм судовим імунітетом [8].

Також суд касаційної інстанції зазначив, що підтримання юрисдикційного імунітету рф позбавить позивача ефективного доступу до суду для захисту своїх прав, що є несумісним з положеннями пункту 1 статті 6 Конвенції. Звернення позивача до українського суду – це єдиний розумно доступний засіб захисту права, позбавлення якого означало б позбавлення такого права взагалі, тобто заперечувало б саму сутність такого права [9].

5. Під час розгляду справ про стягнення збитків з держави-агресора національні суди стикаються з низкою процесуальних питань, зокрема щодо визначення належного відповідача у справі, його повідомлення про розгляд справи, забезпечення представництва держави-агресора тощо.

Так, іноземна держава бере участь у справі про відшкодування шкоди як відповідач через відповідні органи державної влади. У справах про відшкодування шкоди, завданої воєнною агресією рф, як відповідачів зазначають представницькі органи: Міністерство юстиції рф, Генеральну прокуратуру рф, а також Міністерство оборони рф.

Повідомлення відповідача (держави-агресора) в особі відповідного органу про судові провадження здійснюється направленням ухвал суду на його електронну пошту та розміщенням публікацій на офіційному сайті суду. Додатково позивач може направляти процесуальні документи відповідачу на адресу дипломатичного представництва рф в іншій державі.

Як підсумок зазначимо, що слід трансформувати міжнародно-правові підходи та встановити неможливість іноземній державі мати судовий імунітет у разі відшкодування шкоди, завданої внас-

лідок її збройної агресії. Також потребує вдосконалення національне законодавство щодо юрисдикційних імунітетів іноземних держав та їх майна, як і вирішення низки процесуальних питань, що виникають під час розгляду справ, у яких відповідачем виступає держава-агресор. Це сприятиме справедливій компенсації збитків, завданих збройною агресією українському бізнесу, інвесторам і кредиторам.

Список використаних джерел

1. 999 квадрильйонів грн хотів відсудити українець у РФ за збитки від війни. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/court-against-rf> (дата звернення: 23.06.2025).
2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 23.06.2025).
3. United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 02.12.2004. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/4_1_2004.pdf (дата звернення: 23.06.2025).
4. European Convention on State Immunity on 16.05.1972. URL: <https://rm.coe.int/16800730b1> (дата звернення: 23.06.2025).
5. Case on Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening). URL: <https://icj-cij.org/case/143> (дата звернення: 23.06.2025).
6. Judgment in case of Cudak v. Lithuania (23.03.2010, application no.15869/02). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-97879> (дата звернення: 23.06.2025).
7. Judgment in case of Al-Adsani v. The United Kingdom (21.11.2002, application no. 35763/97). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-59885> (дата звернення: 23.06.2025).
8. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 14.04.2022 у справі № 308/9708/19 (провадження № 61-18782св21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/04086064> (дата звернення: 23.06.2025).
9. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 18.05.2022 у справі № 428/11673/19 (провадження № 61-8291св21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635313> (дата звернення: 23.06.2025).

Олег ВАСЬКОВСЬКИЙ,
суддя, секретар судової палати
для розгляду справ про банкрутство
Касаційного господарського суду у
складі Верховного Суду,
кандидат юридичних наук

ПРАВО КРЕДИТОРА ІНІЦІЮВАТИ ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО БОРЖНИКА ЯК САМОСТІЙНИЙ ЧИ АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ СУДОВОГО ЗАХИСТУ (ОСНОВНІ АСПЕКТИ)

1. Поточний стан законодавства не задовольняє всіх потреб у регулюванні та вирішенні правовідносин неплатоспроможності та банкрутства. Зокрема, посилення в нормах Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) на правовий статус суб'єктів, щодо яких відкрито справу про банкрутство та характер зобов'язань за їх участі, є вкрай обмеженими: лише щодо окремих правовідносин врегульовано зміни правового режиму зобов'язань у зв'язку з перебуванням відповідних сторін у правовідносинах банкрутства (частина перша статті 107, частина друга статті 157, статті 592, 597-6, частина перша статті 854, стаття 1050 ЦК України [1, с. 356] тощо). Такий стан, звичайно, утруднює тлумачення норм і кваліфікацію правовідносин, пов'язаних з відносинами неплатоспроможності та банкрутства.

У зв'язку із цим метою пропонованого наукового дослідження є з'ясування характеру змін, що настають для кредитора та боржника в цивільно-господарських та інших правовідносинах внаслідок виникнення відносин неплатоспроможності.

2. У разі коли не відбулося належного виконання грошового зобов'язання, кредитор, окрім такого способу захисту відповідного порушеного права, як звернення до суду за правилами позовного провадження, може скористатися правом ініціювання щодо боржника справи про банкрутство шляхом відповідного звернення до суду.

Тож звернення кредитора із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство за наявності відповідних підстав, передбачених нормами Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУЗПБ) [2], по суті, є реалізацією права на судовий захист власних прав у випадку, коли вони порушуються внаслідок неналежного виконання або невиконання взятих боржником зобов'язань.

3. На сьогодні науково обґрунтована та законодавчо втілена ідея, що в основі неспроможності лежать дві першопричини: *нестача майна і платіжна неспроможність* [3, с. 88].

Погоджуючись зі складом першопричин неспроможності, варто зауважити, що практичне значення має саме визначення пріоритетності кожної з них: яка із цих першопричин закладається в основу, тобто є ключовою підставою відкриття конкурсного процесу.

Згідно зі статтею 1 КУЗПБ боржник – юридична особа або фізична особа, у тому числі фізична особа – підприємець, неспроможна виконати свої грошові зобов'язання, строк виконання яких настав.

Оперуючи цим визначенням та системним аналізом статей КУЗПБ, можна зробити висновок, що сучасна доктрина правового регулювання банкрутства в Україні в основу підстави відкриття провадження покладає критерій *платіжної неспроможності* боржника. Правильність такого підходу обґрунтована теоретично і підтверджена тривалою практикою правозастосування.

Однак на практиці зустрічаються випадки, коли, вирішуючи питання про відкриття провадження у справі про банкрутство, намагаються *поєднати платіжну неспроможність і майнову*. Така позиція є хибною. Про це було зазначено в постанові Верховного Суду від 16.01.2024 у справі № 908/713/20 [4], в пункті 8.6 якої наголошується, що неплатоспроможність боржника визначається не співвідношенням розміру активів та пасивів боржника, про що зробив помилковий висновок суд першої інстанції у скасованій апеляційним судом ухвалі та неправильно вважають скарги, а встановленими судами обставинами, які вказують на неможливість (неспроможність) боржника виконати після настання встановленого строку грошові зобов'язання перед кредиторами іншим шляхом, ніж через застосування процедур, передбачених КУЗПБ.

4. Часом звернення до суду із заявою про відкриття провадження у справі банкрутство боржника називають (розцінюють)

як альтернативний спосіб захисту прав кредитора. Звернення із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство не відповідає повною мірою визначенню альтернативного способу захисту прав кредитора у випадку порушення зобов'язань боржником.

Так, за визначенням альтернативність – це наявність декількох можливостей або варіантів вибору, коли вибір однієї (одного) включає інші.

Поряд із цим кредитор може звертатися до суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство навіть після того, як він вже звертався до суду з позовом до цього ж боржника і суд присудив до стягнення відповідну суму коштів. Отже, за наявності судового рішення про стягнення заборгованості кредитору за його вибором надається право, ще й окремо звернутися до суду із заявою щодо відкриття справи про банкрутство стосовно того самого боржника. Водночас наявність чи відсутність судового рішення у відносинах між кредитором і боржником не є перепорою для звернення до суду із заявою про банкрутство.

Утім, якщо цю послідовність змінити, то після подання заяви про визнання боржника банкрутом звернення з позовом до цього боржника набуває іншого змісту. Прямої процесуальної норми, яка забороняє таке звернення, немає, але в цьому випадку судова практика йде шляхом пріоритетності справи про банкрутство. Таким чином, законодавець розрізняє ці способи захисту не як альтернативні, а як такі, що є самостійними. При цьому в разі подання заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство відкриття судом за нею провадження у справі про банкрутство залишає процесуальну перевагу перед можливістю кредитора в подальшому застосувати інший спосіб захисту права кредитора, а саме шляхом звернення до суду з позовом до цього ж боржника. Суть такої переваги прихована у тих суспільних відносинах, які виникають у зв'язку з відкриттям провадження у справі про банкрутство і підпадають під регулювання законодавством про відновлення платоспроможності та банкрутство.

5. Водночас вбачається, що в передбачених законом випадках учасник цивільних правовідносин позбавляється права та процесуальної можливості обирати між передбаченими законом альтер-

нативними способами захисту / відновлення порушеного (неви-
заного, оспорюваного) права та законного інтересу.

Що ж до відносин неплатоспроможності, то з моменту пору-
шення (відкриття) стосовно боржника провадження у справі про
банкрутство (яке за своєю суттю є самостійним видом судового
провадження, що характеризується особливим порядком розгляду
справ, способів захисту учасників справи про банкрутство тощо)
боржник перебуває в особливому правовому режимі, який змінює
весь комплекс юридичних правовідносин боржника, у тому числі
з його кредиторами (постанови СП КГС ВС від 20.03.2024 у справі
№ 911/1005/23, від 08.05.2025 у справі № 3-223 (904/9932/16) [5;
6]).

Зокрема, згідно з пунктом 4 частини першої статті 34, частиною
першою статті 35 Закону України «Про виконавче провадження»
[7] відкриття провадження у справі про банкрутство стосовно
боржника і введення мораторію зобов'язують виконавця зупини-
ти вчинення виконавчих дій, якщо, відповідно до закону, на вимогу
стягувача поширюється дія мораторію, запровадженого господар-
ським судом, до закінчення строку дії зазначеної обставини.

Частинами п'ятою, шостою статті 41 КУЗПБ унормовано, що
звернення стягнення на майно боржника за вимогами, на які не
поширюється дія мораторію, здійснюється виключно за ухвалою
господарського суду, у провадженні якого перебуває справа про
банкрутство. Задоволення забезпечених вимог кредиторів за раху-
нок майна боржника, яке є предметом забезпечення, здійснюється
лише в межах провадження у справі про банкрутство.

6. Законодавець передбачив й інші наслідки, пов'язані з від-
криттям провадження у справі про банкрутство, через які креди-
тор не лише втрачає альтернативу у виборі способу захисту права,
порушеного внаслідок неналежного виконання або невиконання
взятих на себе боржником зобов'язань, а й стає обмеженим певним
алгоритмом поведінки, способом захисту відповідного порушено-
го права.

Система цих змін полягає в тому, що всі правовідносини між
боржником та його кредиторами (які існували на момент відкрит-
тя провадження у справі про банкрутство) в частині виконання
відповідних зобов'язань (в силу закону) перетворюються у нові

правовідносини, що підкорюються єдиним завданням та вимогам здійснення провадження у справі про банкрутство.

Так, відкриття провадження у справі про банкрутство встановлює факт неспроможності боржника виконати після настання встановленого законом та/або договором строку грошові зобов'язання перед кредиторами не інакше як через застосування судових процедур, передбачених КУзПБ, та започатковує судову процедуру з потенційно численним (множинним) складом учасників. У зв'язку із цим таку судову справу у фаховій літературі ще називають «колективною» судовою процедурою.

Очевидно, що на момент відкриття провадження у справі про банкрутство боржник може бути стороною в численних правовідносинах із зобов'язаннями грошового й майнового характеру.

За своєю природою неспроможність виконати під час розгляду заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство простроченої грошової вимоги заявника (ініціюючого кредитора) означає настання першого етапу підтвердження презумпції платіжної неспроможності боржника. Дійсно, неспроможність задовольнити вимоги одного кредитора ще не свідчить, що задоволення вимог такого кредитора буде здійснюватися із застосуванням судових процедур, передбачених КУзПБ. Тут потрібно розуміти, що за змістом КУзПБ та його метою для виникнення та реалізації відносин неплатоспроможності у боржника необхідно щонайменше два кредитори, причому для відкриття провадження достатньо заяви й одного кредитора.

Отже, факт відкриття банкрутства вказує на те, що встановлена судом презумпція неплатоспроможності поширюється на невизначене коло кредиторів. Визначення цього кола кредиторів, змісту та суми грошових зобов'язань є організаційно-правовим механізмом, що закладений в КУзПБ.

Саме відкриття провадження у справі про банкрутство є тією юридичною подією, яка змінює та обумовлює подальше правове регулювання відносин між кредиторами та боржником в умовах неплатоспроможності боржника у вигляді судових процедур, що мають на меті послідовно реалізувати та зробити максимально можливим захист інтересів кредиторів та погашення їхніх вимог.

Спеціальним законом з питань банкрутства, а саме КУзПБ, передбачені наслідки відкриття провадження у справі про банкрутство для кредиторів, зокрема зміну правовідносин між кредитором та боржником внаслідок відкриття провадження у справі про банкрутство, що полягає в констатації особливого способу захисту прав кредитора на задоволення його вимоги до боржника, яким у справі про банкрутство є звернення кредитора з грошовими вимогами до боржника (статті 45, 46 КУзПБ). Відмова кредитора від реалізації цього способу захисту в межах справи про банкрутство боржника, навіть за умови завершення цієї процедури без ліквідації боржника, позбавляє кредитора права задовольнити свої вимоги за рахунок боржника.

Отже, у боржника та його кредиторів розпочинаються матеріально-процесуальні відносини неплатоспроможності з метою остаточного підтвердження дійсності та об'єктивності економічно-організаційних складових неплатоспроможності боржника і закладаються подальші підстави для відновлення платоспроможності або виявлення та встановлення ознак банкрутства у вигляді переходу до ліквідаційної процедури боржника.

Встановлена статтями 45, 46 КУзПБ процедура визначення кола кредиторів та складу їх грошових вимог покликана об'єктивно встановити сукупність грошових вимог за зобов'язаннями, що виникли на дату відкриття провадження у справі про банкрутство, з метою подальшого спростування або підтвердження презумпції неспроможності банкрутства боржника в розумінні КУзПБ.

Тому в процедурах банкрутства з відкриттям провадження у справі правова кваліфікація стану існуючих господарських правовідносин між кредитором та боржником (чи настав за відповідними нормами закону та/або умовами договору строк виконання боржником зобов'язань, чи такий строк був пропущений, чи наявне прострочення) втрачає значення, а насамперед набувають ваги фінансові (матеріальні) показники боржника за його зобов'язаннями перед відповідними кредиторами.

Затим перестає мати значення у сенсі мети, яку переслідує законодавець у відносинах неплатоспроможності та банкрутства, стан виконання, зокрема факту прострочення тих чи інших грошових зобов'язань боржника, які виникли та наявні за участі боржника

на момент відкриття провадження у справі про банкрутство. Проте для об'єктивності економічно-організаційних складових неплатоспроможності боржника та подальшого спростування або підтвердження презумпції банкрутства (неспроможності) боржника в розумінні положень КУзПБ має значення сукупний розмір зобов'язань боржника перед його кредиторами у грошовому виразі. Саме сукупність взятих боржником на себе зобов'язань характеризуватиме дійсний майновий стан боржника та його подальшу долю у справі про банкрутство.

7. Таким чином, відкриття провадження у справі про банкрутство є не тільки визначеним спеціальним законом процесуальним кроком, що започатковує провадження у справі про банкрутство і процедуру розпорядження майном (статті 39, 44 КУзПБ), а й правозмініючим (одним із найважливіших, розмежовуючим та вкрай категоричним) етапом у правовідносинах боржника як з його кредиторами, так і з особами, що стали учасниками цих правовідносин (особи в забезпечувальних правовідносинах, корпоративні учасники як з боку кредиторів, так і з боку боржника тощо).

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44.
2. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18.10.2018 № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 19.
3. Шершеневич Г. Конкурсний процес. М. : Статут, 2000.
4. Постанова Верховного Суду від 16.01.2024 у справі № 908/713/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116670550>.
5. Постанова Верховного Суду від 20.03.2024 у справі № 911/1005/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118464127>.
6. Постанова Верховного Суду від 08.05.2025 у справі № 3-223 (904/9932/16). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127604672>.
7. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 30.

Мая ПРАЛЯК,

суддя, заступниця голови господарського суду в Загребі

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ КРЕДИТОРА В РАЗІ ЗМІНИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ФОРМИ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ: ДОСВІД ХОРВАТІЇ

1. Вступ

Захист прав кредиторів відіграє важливу роль у разі зміни організаційно-правової форми компанії в ЄС. До ухвалення Директиви (ЄС) 2019/2121¹ про внесення змін до Директиви (ЄС) 2017/1132², яку зазвичай називають Директивою про транскордонну мобільність, нормативно-правова база ЄС була фрагментованою, що перешкоджало мобільності компаній і регулярно спричиняло зловживання прогалинами в законодавстві різних держав. У цій статті проаналізовано основні положення Директиви та хорватського законодавства щодо захисту кредиторів під час зміни організаційно-правової форми з акцентом на механізмах *ex ante* та *ex post*, судовій практиці та майбутніх законодавчих викликах.

2. Приведення хорватського законодавства у відповідність до Директиви про транскордонну мобільність

У Хорватії захист кредиторів у разі структурних змін як у національному, так і в транскордонному вимірах регулюється переважно Законом про компанії³ та Законом про судовий реєстр⁴. Структурні зміни класифікуються як істотні (наприклад, злиття, поділ) або формальні (наприклад, перетворення). За всіх випадків перед кредиторами може

¹ Директива (ЄС) 2019/2121 Європейського Парламенту та Ради від 27 листопада 2019 року, що вносить зміни до Директиви (ЄС) 2017/1132 щодо транскордонних перетворень, злиттів та поділів (OJ L 321, 12.12.2019).

² Директива (ЄС) 2017/1132 Європейського Парламенту та Ради від 14 червня 2017 року щодо певних аспектів корпоративного права (кодифікований текст) (OJ L 169, 30.6.2017) регулювала лише транскордонні злиття, але не містила правил щодо транскордонних перетворень (наприклад, зміни правової форми в іншій державі-члені) та транскордонних поділів.

³ Закон про компанії (Офіційний вісник «Narodne novine» Nos. 111/1993, 34/1999, 121/1999, 52/2000, 118/2003, 107/2007, 146/2008, 137/2009, 111/2012, 125/2011, 68/2013, 110/2015, 40/2019, 34/2022, 114/2022, 18/2023, 130/2023, 136/2024).

⁴ Закон про судовий реєстр (Офіційний вісник «Narodne novine» Nos. 1/1995, 57/1996, 1/1998, 30/1999, 45/1999, 54/2005, 40/2007, 91/2010, 90/2011, 148/2013, 93/2014, 110/2015, 40/2019, 34/2022, 123/2023).

постати ризик несплати боргів. Хорватське законодавство передбачає механізми захисту, зокрема право на отримання інформації, подання зауважень та отримання гарантій щодо вимог, строк сплати яких ще не настав. Вони ґрунтуються на трьох основних принципах: своєчасному розкритті інформації (у тому числі доступі до документації в режимі онлайн), безперервності зобов'язань та доступі до судового захисту.

2.1. Право кредиторів на інформацію та право подавати зауваження

Кредитори мають право на доступ до проекту умов та звіту про управління через судовий реєстр та взаємопов'язану систему ЄС і можуть вимагати надання копій за рахунок компанії. Вони можуть подавати письмові зауваження не пізніше як за п'ять робочих днів до загальних зборів.

2.2. Право кредиторів на гарантії щодо вимоги (вимог), строк погашення яких ще не настав

Кредитори, чиї вимоги виникли до оприлюднення проекту умов, можуть вимагати належних гарантій. Компанія повинна включити пропозиції щодо гарантій до проекту та розпочати переговори. Відповідальність покладається на компанію, яка проходить через організаційно-правові зміни.

2.3. Судовий захист – *ex ante* та *ex post*

Якщо запобіжних заходів немає або вони є недостатніми, кредитори можуть звернутися за попереднім захистом (*ex ante*), подавши до суду відповідне клопотання протягом трьох місяців з моменту розкриття інформації, в результаті чого може бути призупинено реєстрацію до вжиття запобіжних заходів. У разі транскордонних перетворень також передбачено захист *ex post* (після реєстрації змін організаційно-правової форми), що дає кредиторам можливість подавати до національних судів позови до перетвореної компанії за умови дотримання встановлених законом вимог.

Крім того, у разі транскордонного поділу всі компанії, що беруть участь у поділі, несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями, які виникли до поділу, що забезпечує задоволення вимог кредиторів.

3. Судова практика господарських судів Хорватії

Господарський суд у Загребі як найбільший і найзавантаженіший господарський суд Хорватії напрацював значну судову практику щодо зміни організаційно-правової форми компаній. Хоча біль-

шість змін організаційно-правової форми проходить без спорів, іноді кредитори звертаються до суду, коли вважають, що їхні права перебувають під загрозою. Суд оцінює, чи може зміна організаційно-правової форми перешкоджати задоволенню вимог кредиторів.

З огляду на те, що ці провадження не є позовними, кредитори повинні надати конкретні докази того, що правочин може вплинути на платоспроможність або ліквідність боржника. Суди Хорватії покладають тягар доказування на кредиторів. Це означає, що гарантії надаються лише за наявності реального ризику, а не лише через існування вимоги. Такий підхід забезпечує баланс між законними інтересами кредиторів та свободою створення компаній, оскільки інтереси компанії та потреба у зміні організаційно-правової форми не повинні обмежуватися без поважних підстав. Проте досвід свідчить про те, що захист кредиторів можна удосконалити, зокрема шляхом розширення доступу до документів в електронній формі, посилення судового нагляду та підвищення обізнаності кредиторів.

4. Висновки

Захист кредиторів у процедурах, пов'язаних зі зміною організаційно-правової форми юридичної особи, є ключовим елементом правової визначеності та стабільності ринкових відносин.

Порівнюючи національне законодавство Хорватії з Директивою (ЄС) 2019/2121, бачимо, що основні концепції захисту кредиторів уже закріплені в законодавстві Хорватії. Проте деякі аспекти, зокрема цифровізацію, права кредиторів на інформацію та зміцнення проактивної ролі судів і самих компаній, потрібно вдосконалювати⁵.

Особлива перевага нормативно-правової бази Хорватії – це поєднання превентивних (попередніх) гарантій, таких як обов'язок розкривати проєкт умов перетворення, право кредиторів на отримання належних гарантій та право подавати заперечення, з коригувальними (постфактумними) механізмами, як-от право на судовий захист після набрання структурними змінами чинності.

⁵ Діоніс Юріч (Dionis Jurić) у статті «Захист кредиторів та працівників у транскордонних правочинах капітальних компаній» (Збірник праць юридичного факультету в Рієці. 2025. Т. 46. № 1. С. 37–59) попереджає, що прозорість процедур та активний захист кредиторів і працівників часто мають більш формальний, ніж змістовний характер, і закликає посилити роль судів щодо перевірки справжньої мети зміни організаційно-правової форми юридичної особи. Він також наголошує, що інститут відповідальності учасників за зловживання змінами організаційно-правової форми юридичної особи повинен більш ефективно застосовуватися на практиці.

Для держав, які наразі увідповіднюють свою нормативно-правову базу з *acquis communautaire*, наприклад, України, досвід держав-членів, зокрема законодавчі рішення, що поєднують ефективність із захистом кредиторів, можуть стати цінним орієнтиром. Особливо важливо, щоб такі механізми захисту мали не лише формальне закріплення, а й ефективно функціонували на практиці, забезпечуючи кредиторам реальну можливість реалізувати свої права в розумні строки та в компетентних національних органах.

Отже, успішна європеїзація корпоративного права вимагає не тільки транспонування правових норм, а й чіткого розуміння їхньої мети, а саме забезпечення справедливого балансу між свободою створення компаній та правовою визначеністю для кредиторів.

Список використаних джерел

1. Directive (EU) 2019/2121 of the European Parliament and of the Council of 27 November 2019 amending Directive (EU) 2017/1132 as regards cross-border conversions, mergers and divisions (OJ L 321, 12.12.2019).
2. Directive (EU) 2017/1132 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 relating to certain aspects of company law (codified text) (OJ L 169, 30.6.2017).
3. Companies Act (Official Gazette «Narodne novine» Nos. 111/1993, 34/1999, 121/1999, 52/2000, 118/2003, 107/2007, 146/2008, 137/2009, 111/2012, 125/2011, 68/2013, 110/2015, 40/2019, 34/2022, 114/2022, 18/2023, 130/2023, 136/2024).
4. Court Register Act (Official Gazette «Narodne novine» Nos. 1/1995, 57/1996, 1/1998, 30/1999, 45/1999, 54/2005, 40/2007, 91/2010, 90/2011, 148/2013, 93/2014, 110/2015, 40/2019, 34/2022, 123/2023).
5. Dionis Jurić, in «Protection of Creditors and Employees in Cross-Border Operations of Capital Companies», Collected Papers of the Faculty of Law in Rijeka, 2025, Vol. 46, No. 1, p. 37–59. URL: <https://hrcak.srce.hr/clanak/477206>.
6. Bregeš, Jakupak: Digitalization of Business Register, InterEULawEast : journal for the international and european law, economics and market integrations, Vol. 4, No. 2, 2017, p. 91–99. URL: <https://doi.org/10.22598/iele.2017.4.2.6/>
7. Prof. Dr. Jessica SCHMIDT, LL.M., University of Bayreuth, Cross-border mergers and divisions, transfer of seat: Is there a need to legislate? Study for JURI Committee. URL: <http://www.europarl.europa.eu/supporting-analyses>.

Борис ПОЛЯКОВ,

доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу правової взаємодії бізнесу і держави
Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ОСОБЛИВІСТЬ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН У ПРОЦЕДУРІ БАНКРУТСТВА

Відкриття справи про банкрутство передбачає кардинальну зміну правового статусу майна боржника. Таке майно підпадає під особливий правовий режим, де його використання (експлуатація) та розпорядження відбуваються, залежно від судової процедури, з дозволу або самостійно арбітражним керуючим під наглядом і контролем кредиторів (зборів, комітету) та суду.

Поряд із цим існують певні обмеження стосовно організаційних внутрішніх відносин юридичної особи – боржника.

Це насамперед стосується майнових та немайнових організаційних відносин. Види та обсяг обмежень залежать від етапу руху справи про банкрутство та, відповідно, судової процедури, яка застосовується до боржника.

Отже, зобов'язання перед засновниками (учасниками) боржника – юридичної особи, що виникли з такої участі, не включаються до складу грошових зобов'язань боржника (ч. 1 ст. 1 Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУЗПБ)) [1].

Таке обмеження спрямоване на уникнення надалі контролю з боку засновників (учасників) за усією процедурою банкрутства і звільнення від відповідальності за доведення до банкрутства боржника.

Також обмеження щодо власника майна (органа, уповноваженого управляти майном) боржника у зв'язку із прийняттям рішення про ліквідацію, реорганізацію боржника, що їх застосовує суд у вигляді заходів для забезпечення вимог кредиторів у разі прийняття заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство

(ч. 1 ст. 35 КУЗПБ) або відкриття справи про банкрутство (ч. 8 ст. 39 КУЗПБ), не дадуть в майбутньому можливості суду закрити провадження у справі про банкрутство у випадку ліквідації чи реорганізації боржника (п. 1 ч. 1 ст. 90 КУЗПБ).

Сам факт відкриття провадження у справі про банкрутство та введення процедури розпорядження майном має наслідком обмеження корпоративних прав засновників (учасників, акціонерів) та органів управління юридичної особи - боржника.

Зокрема, такі обмеження стосуються: виділення частки у майні боржника у зв'язку з виходом зі складу його учасників; прийняття рішень щодо реорганізації (злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення) і ліквідації юридичної особи – боржника; створення господарських товариств або участі в інших господарських товариствах; створення філій та представництв; виплати дивідендів; проведення емісії цінних паперів, відчуження або обтяження нерухомого майна боржника, в тому числі передачу його в заставу, внесення зазначеного майна до статутного капіталу іншого підприємства або господарського товариства; надання позик (кредитів), поруки, гарантій, а також передачі в довірче управління майна боржника тощо (ч. 14 ст. 39, ч. 5 ст. 44 КУЗПБ).

Водночас у процедурі розпорядження майном законодавець допускає можливість реалізації органами управління юридичної особи – боржника своїх майнових та немайнових організаційних прав. Але для цього потрібне погодження з розпорядником майна (ч. 7 ст. 44 КУЗПБ), за умови, що такі дії не заборонені судом у порядку забезпечення вимог кредиторів (ч. 1 ст. 40 КУЗПБ).

Сам обсяг таких прав доволі незначний та стосується, зокрема: участі боржника в об'єднаннях, асоціаціях, спілках, холдингових компаніях, промислово-фінансових групах чи інших об'єднаннях юридичних осіб; передачі майна в оренду; одержання та надання позик (кредитів) тощо.

А ось для вчинення не заборонених КУЗПБ значних правочинів необхідна згода комітету кредиторів / зборів кредиторів – до моменту формування комітету кредиторів (ч. 7 ст. 44 КУЗПБ).

Введення процедури санації має подальше обмеження корпоративних прав, а також незворотні наслідки для деяких органів управління боржника.

Так, з моменту введення процедури санації члени виконавчого органу (керівник) боржника звільняються з посади; зупиняються повноваження органів управління боржника – юридичної особи щодо управління та розпорядження майном боржника; повноваження органів управління передаються керуючому санацією, крім повноважень, передбачених планом санації. Водночас управління боржником переходить до керуючого санацією (ч. 4 ст. 50 КУзПБ).

Тобто повноваження органів управління боржника щодо його майна переходять до керуючого санацією.

Із цього моменту майно боржника набуває статусу спільного, яке використовується для погашення вимог кредиторів відповідно до реєстру.

Право розпорядження цим майном вже належить керуючому санацією, а власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника не може обмежувати ці повноваження (ч. 8 ст. 50 КУзПБ).

Звертає увагу той факт, що в процедурі санації може відбуватися збільшення статутного капіталу, реорганізація, заміна власника боржника поза волею його засновників, учасників, акціонерів (ст. 53–55 КУзПБ).

Для цього наведені заходи відновлення платоспроможності повинні бути включені до плану санації, який підлягає схваленню всіма класами конкурсних кредиторів та затверджується судом (ст. 52 КУзПБ).

У той же час у власника майна є право виконати грошові зобов'язання кредиторів за боржника, але ця умова має бути включена до плану санації (ч. 2 ст. 51 КУзПБ).

У такому разі засновники (учасники, акціонери) для реалізації зазначеного права повинні на загальних зборах товариства прийняти рішення щодо погашення боргу перед кредиторами, а також звернутися з клопотанням до розпорядника майна, який розробляє план санації боржника та подає його на розгляд зборів кредиторів (ч. 3 ст. 44 КУзПБ).

На жаль, таке право не має характеру пріоритетного, як це було встановлено в Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі – Закон про банкрутство) в редакції від 22.12.2011 [2]. Так, згідно зі ст. 31 зазначеного

Закону, власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника протягом усієї процедури санації мав право задовольнити всі вимоги конкурсних кредиторів, унесені до реєстру вимог кредиторів, або надати боржнику кошти, достатні для задоволення всіх вимог конкурсних кредиторів відповідно до реєстру вимог кредиторів, за винятком неустойки (штрафу, пені).

При цьому ініціатива власника майна (органу, уповноваженого управляти майном) боржника мала пріоритетний характер, оскільки підлягала розгляду господарським судом з ухваленням відповідного судового рішення.

Такий підхід мав прогресивне значення, оскільки давав змогу власнику майна (органу, уповноваженому управляти майном) боржника виправити помилки керівництва або менеджменту боржника, які допустили його неплатоспроможність.

З іншого боку, норма попереднього Закону дозволяла протидіяти рейдерському захопленню підприємства-боржника, що не можна сказати про чинну ч. 2 ст. 51 КУзПБ, яка надає можливість розпоряднику майна чи зборам кредиторів проігнорувати зазначене право, створюючи тим самим сприятливі умови для рейдерського захоплення підприємства-боржника.

Тому законодавець мусить повернути ст. 31 Закону про банкрутство в редакції від 22.12.2011 до КУзПБ.

Введення процедури ліквідації має наслідком припинення повноважень органів управління та власника (власників) майна банкрута щодо управління банкрутом та розпорядження його майном (ч. 1 ст. 59 КУзПБ).

Звертає на себе увагу встановлена законодавцем субсидіарна відповідальність засновників (учасників, акціонерів) у разі недостатності майна боржника на покриття вимог кредиторів. Така відповідальність виникає у разі банкрутства боржника з вини зазначених осіб (ч. 2 ст. 61 КУзПБ).

Водночас у процедурі ліквідації також відсутня норма щодо можливості власника майна (органу, уповноваженого управляти майном) боржника задовольняти вимоги кредиторів або заявляти клопотання перед судом про перехід до процедури санації. Така норма існувала в Законі про банкрутство в редакції від 22.12.2011, зокрема у ст. 39.

Якщо ж законодавець вже встановлює субсидіарну відповідальність для засновників (учасників, акціонерів) банкрута, то було б справедливим надати можливість власнику майна (органу, уповноваженому управляти майном) боржника задовольняти вимоги кредиторів або клопотати перед судом про перехід до процедури санації.

Зазначене дасть змогу підняти ефективність самої ліквідаційної процедури та захистить права засновників (учасників, акціонерів) боржника.

Для цього слід повернути ст. 39 Закону про банкрутство в редакції від 22.12.2011 до КУзПБ.

Список використаних джерел

1. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18.10.2018 № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19/ed20250101#Text> (дата звернення: 29.05.2025).
2. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України в редакції від 22.12.2011 № 4212-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/ed201301186#Text> (дата звернення: 29.05.2025).

Віталій МАХІНЧУК,

заступник директора з наукової роботи

Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,

доктор юридичних наук, професор,

член Науково-консультативної ради при Верховному Суді

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОСАДОВЦІВ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПЕРЕД КРЕДИТОРАМИ

Питання захисту інтересів кредитора завжди викликало масу дискусій саме з огляду на співвідношення категорії «ризик» як невід'ємного елемента підприємництва і балансу інтересів учасників самого цивільного обороту. Саме на відповідних матеріальних нормах, які нещодавно знайшли своє відображення в Кодексі України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ) і спрямовані на захист інтересів кредиторів та вирішення сформульованої проблеми й піде мова в цій статті.

Передусім йдеться про зміни, яких зазнала частини шоста статті 34 КУзПБ, відповідно до чинної редакції якої саме боржник зобов'язаний у місячний строк звернутися до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство в разі виникнення неплатоспроможності, зокрема якщо задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами або якщо розмір грошових зобов'язань боржника, строк виконання яких настав, перевищує вартість активів боржника, та в інших випадках, передбачених цим Кодексом [1].

Тобто законодавець значно розширив коло потенційних суб'єктів солідарної відповідальності за порушення місячного строку для звернення із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство в разі виникнення загрози неплатоспроможності. Зокрема, із 15.04.2023 за порушення вимог частини шостої статті 34 КУзПБ можуть бути притягнуті до такої відповідальності будь-які органи та члени органів управління боржника (наглядової ради, загальних зборів, дирекції тощо), а не лише керівник боржника.

За старою редакцією цього закону (до 19.09.2024) наведена норма звучала саме з акцентом на керівника боржника. Він ніс солідарну відповідальність за незадоволення вимог кредиторів, якщо допустив порушення зазначених вимог. Питання про порушення керівником боржника згаданих вимог підлягає розгляду господарським судом під час здійснення провадження у справі. У разі виявлення такого порушення про це зазначається в ухвалі господарського суду, що є підставою для подальшого звернення кредиторами до названої особи за задоволенням своїх вимог [1].

Для покладення солідарної відповідальності на органи управління боржника **необхідним є доведення** заявником та встановлення судом сукупності таких умов – юридичних фактів:

- порушення визначеного абзацом першим частини шостої статті 34 КУзПБ місячного строку;
- наявності у боржника протягом цього строку та/або більше ознак загрози неплатоспроможності.

Загроза неплатоспроможності, відповідно, призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами.

Умовами / складовими для встановлення щодо боржника такого складного за своїм змістом юридичного факту, **як загроза неплатоспроможності боржника**, є одночасна (зокрема протягом місячного періоду, визначеного частиною шостою статті 34 КУзПБ) наявність таких юридичних фактів: 1) існування у боржника щонайменше перед двома кредиторами зобов'язань, строк виконання яких настав та визначається за правилами закону, що регулює відповідні правовідносини (купівлі-продажу, поставки, підяду, позики, бюджетні та податкові тощо); 2) розмір усіх активів боржника є меншим, ніж сумарний розмір зобов'язань перед усіма кредиторами боржника, строк виконання яких настав. Наявність у справі про банкрутство єдиного кредитора унеможливорює встановлення обставин (юридичного факту) загрози неплатоспроможності боржника [2].

До предмета доказування під час вирішення питання наявності підстав для покладення на органи управління боржника солідарної відповідальності у справі про банкрутство належить встановлення таких обставин:

- виникнення обставин, визначених абзацом першим частини шостої статті 34 КУзПБ щодо загрози неплатоспроможності боржника (див. подібний висновок, викладений у постанові Верховного Суду від 15.06.2021 у справі № 910/2971/20, від 09.06.2022 у справі № 904/76/21);
- моменту виникнення загрози неплатоспроможності боржника;
- факту неподання органами управління боржника до суду заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство боржника в місячний строк з дня виникнення такого обов'язку;
- обсягу грошових зобов'язань боржника на момент виникнення загрози неплатоспроможності боржника [3].

Можна визначити два взаємопов'язані між собою етапи порядку застосування солідарної відповідальності за незадоволення вимог кредиторів:

Умовами для встановлення щодо боржника такого складного за своїм змістом юридичного факту **як загроза неплатоспроможності боржника** є одночасна (зокрема протягом місячного періоду) наявність таких юридичних фактів: 1) існування у боржника щонайменше перед двома кредиторами зобов'язань, строк виконання яких настав та визначається за правилами закону, що регулює відповідні правовідносини (купівлі-продажу, поставки, підряду, позики, бюджетні та податкові тощо); 2) розмір усіх активів боржника є меншим, ніж сумарний розмір зобов'язань перед усіма кредиторами боржника, строк виконання яких настав. Наявність у справі про банкрутство єдиного кредитора унеможливорює встановлення обставин (юридичного факту) загрози неплатоспроможності боржника [2].

Якщо керівник боржника доведе, що виникнення обставин, визначених абзацом першим частини шостої статті 34 КУзПБ, не свідчило про стан загрози неплатоспроможності, тобто об'єктивне банкрутство (критичний момент, з настанням якого боржник через зниження вартості чистих активів став нездатним у повному обсязі задовольнити вимоги кредиторів, у тому числі й щодо сплати обов'язкових платежів), і він, незважаючи на тимчасові фінансові ускладнення, добросовісно розраховував на їх подолання в розумний строк, доклав залежних від себе максимальних зусиль для

досягнення такого результату, то такий керівник з урахуванням загальноправових принципів юридичної відповідальності може бути звільнений від солідарної відповідальності. Для вирішення питання про покладення солідарної відповідальності на керівника суттєве значення має встановлення моменту, з якого в керівника боржника виникає обов'язок звернення до суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство боржника з огляду на наявну загрозу неплатоспроможності.

Обов'язок керівника щодо звернення до суду із заявою про банкрутство виникає у момент, коли добросовісний та сумлінний керівник, який перебуває в подібних обставинах, у рамках стандартної управлінської практики, враховуючи масштаб діяльності боржника, мав об'єктивно визначити наявність факту загрози неплатоспроможності (див. постанови Верховного Суду від 09.06.2022 у справі № 904/76/21, від 06.10.2022 у справі № 903/988/20, від 04.07.2023 у справі № 911/293/21 (911/682/22)).

Таким чином, бездіяльність керівника, який ухиляється від виконання покладеного на нього КУзПБ обов'язку щодо подання заяви боржника про власне банкрутство, є протиправною, винною, спричинює майнові втрати кредиторів і публічно-правових утворень, порушує як приватні інтереси суб'єктів цивільних правовідносин, так і публічні інтереси держави.

Тлумачення абзацу другого частини шостої статті 34 КУзПБ із застосуванням філологічного та логічного способів його інтерпретації для цілей покладення на керівника боржника в разі допущення ним порушення вимог, наведених в абзаці першому цієї норми, солідарної відповідальності за незадоволення вимог кредиторів дає змогу виокремити такі два взаємопов'язаних між собою етапи порядку її застосування:

І етап – розгляд господарським судом питання наявності підстав для покладення на керівника боржника солідарної відповідальності, що передбачає з'ясування дотримання керівником боржника вимог абзацу першого цієї норми, у тому числі наявності ознак загрози неплатоспроможності, моменту виникнення загрози неплатоспроможності боржника, належного та своєчасного виконання відповідного обов'язку керівником боржника тощо;

II етап – звернення кредиторів (після встановлення ухвалою суду порушення з боку керівника боржника) з грошовими вимогами (попередньо визнаними судом) до керівника боржника та розгляд їх судом [1].

Сутність такої відповідальності полягає в залученні керівника боржника - юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження у справі про банкрутство, до солідарного обов'язку з виконання грошових зобов'язань боржника як правового механізму захисту та відновлення прав кредиторів, які, будучи своєчасно необізнаними з його вини про стан неплатоспроможності боржника, а саме про суттєву диспропорцію між обсягом зобов'язань боржника і розміром його активів, вступили з ним у правовідносини (хоча могли б не вступати), внаслідок чого позбавлені можливості задовольнити вимоги до боржника.

Таким чином, бездіяльність керівника, який ухиляється від виконання покладеного на нього КУЗПБ обов'язку щодо подання заяви боржника про власне банкрутство, є протиправною, винною, спричинює майнові втрати кредиторів і публічно-правових утворень, порушує як приватні інтереси суб'єктів цивільних правовідносин, так і публічні інтереси держави.

Тлумачення абзацу другого частини шостої статті 34 КУЗПБ із застосуванням філологічного та логічного способів його інтерпретації для цілей покладення на керівника боржника, у разі допущення ним порушення вимог наведених в абзаці першому цієї норми, солідарної відповідальності за незадоволення вимог кредиторів дає змогу виокремити такі два взаємопов'язаних між собою етапи порядку її застосування:

I етап – розгляд господарським судом питання наявності підстав для покладення на керівника боржника солідарної відповідальності, що передбачає з'ясування дотримання керівником боржника вимог абзацу першого цієї норми, в тому числі наявності ознак загрози неплатоспроможності, моменту виникнення такої загрози, належного та своєчасного виконання відповідного обов'язку керівником боржника тощо;

II етап – звернення кредиторів (після встановлення ухвалою суду порушення з боку керівника боржника) з грошовими вимогами (попередньо визнаними судом) до керівника боржника та розгляд їх судом.

Зазначені зміни до закону про банкрутство, які мають системно тлумачитись разом із положеннями, визначеними ст. 13, 92 ЦК України [4], ст. 215 ГК України [5], ст. 13, 74, 76, 77 ГПК України [6], сприятимуть добросовісній поведінці керівників та органів управління не лише стосовно самої юридичної особи, а й щодо відповідних кредиторів.

Список використаних джерел

1. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18.10.2018 № 2597-VIII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 28.05.2025).
2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 02.11.2022 у справі № 902/1068/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107352912> (дата звернення: 28.05.2025).
3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 30.01.2018 у справі № 923/862/15. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72008724> (дата звернення: 28.05.2025).
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 09.06.2022 у справі № 904/76/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106477436> (дата звернення: 28.05.2025).
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 28.05.2025).
6. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#> (дата звернення: 28.05.2025).
7. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 28.05.2025 р.)

Андрій АВТОРГОВ,
приватний виконавець
виконавчого округу міста Києва,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗВЕРНЕННЯ СТЯГНЕННЯ НА ЧАСТКУ БОРЖНИКА В СТАТУТНОМУ (СКЛАДЕНОМУ) КАПІТАЛІ

Проаналізовано порядок звернення стягнення на частку боржника в статутному (складеному) капіталі; особливості звернення стягнення на акції боржника в акціонерному товаристві; звернення стягнення на частку боржника в господарському товаристві, повному товаристві, командитному товаристві, фермерському господарстві, приватному підприємстві. Наведено судову практику. Проаналізовано Моніторингові звіти Міністерства юстиції України за 2020 та за 2021 роки. Зроблено висновки, що процедура звернення стягнення у виконавчому провадженні на частку боржника в статутному (складеному) капіталі господарської організації в законодавстві врегульована неналежним чином, що не сприяє швидкому та ефективному виконанню судових рішень та рішень інших органів.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 10 Закону України «Про виконавче провадження» [1] заходами примусового виконання рішень є, зокрема, звернення стягнення на кошти, на інше майно (майнові права), а також на корпоративні права боржника.

Стан дослідження. Корпоративні права, їхня правова природа, визначення серед об'єктів цивільних правовідносин та права власності, оборотоздатність є предметом дослідження вчених із цивільного, господарського, корпоративного права (Ю. Є. Атаманова, О. Р. Кібенко, С. С. Кравченко, В. М. Кравчук, І. М. Кучеренко, І. С. Спасибо-Фатєєва, В. С. Щербина та ін.). Щодо застосування приписів корпоративного законодавства трапляються випадки неоднокового чи неоднозначного застосування. Логічним продовженням є різночитання та розбіжності в поглядах під час звернення стягнення на корпоративні права [2; 3; 4; 5]. Попри наявність низки усталених концепцій та трактувань у юридичній науці та правозастосуванні, багато питань щодо звернення стягнення на частку в статутному капіталі господарського товариства

залишається не вирішеними. Тож метою дослідження є означення наявних проблем щодо звернення стягнення на частку боржника в статутному (складеному) капіталі, а також визначення на підставі емпіричних досліджень, власної практики та напрацьованих конструкцій можливих кроків з удосконалення законодавства про виконавче провадження щодо цього об'єкта речових прав.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 96-1 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [6] права учасників юридичних осіб (корпоративні права) – це сукупність правомосностей, що належать особі як учаснику (засновнику, акціонеру, пайовику) юридичної особи відповідно до закону та статуту товариства. Корпоративні права набуваються особою з моменту набуття права власності на частку (акцію, пай або інший об'єкт цивільних прав, що засвідчує участь особи в юридичній особі) у статутному капіталі юридичної особи. Говорячи про звернення стягнення на корпоративні права боржника, потрібно пам'ятати, що належним об'єктом обороту (продажу, спадкування тощо) є частка у статутному (складеному) капіталі господарської організації.

Звернення стягнення на акції боржника в акціонерному товаристві

Частка учасника акціонерного товариства є акцією, на яку може бути звернуто стягнення за загальною процедурою звернення стягнення на майно у виконавчому провадженні. Варто зазначити, що за вимогами ч. 4 ст. 61 Закону України «Про виконавче провадження» порядок реалізації цінних паперів визначається Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Міністерством юстиції України. На сьогодні це Порядок реалізації на багатосторонньому торговельному майданчику цінних паперів, на які звернено стягнення, затверджений рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 25.12.2012 № 1853 [7]. Процедура звернення стягнення на акції боржника в акціонерному товаристві має достатнє та чітке правове регулювання і складнощів у державних та приватних виконавців, як правило, не викликає.

Звернення стягнення на частку боржника в господарському товаристві з обмеженою та додатковою відповідальністю

Більш складною процедурою є звернення стягнення на частку боржника у товаристві з обмеженою відповідальністю. Відповідно до ч. 2 та 3 ст. 22 Закону України «Про товариства з обмеженою

та додатковою відповідальністю» [8], виконавець повідомляє товариство про намір звернути стягнення на частку учасника товариства (боржника) та надсилає постанову про накладення арешту на частку. Товариство повинне протягом 30 днів з дня одержання такого повідомлення надати відомості, необхідні для розрахунку вартості частки боржника. З дня одержання такого повідомлення товариство зобов'язане надавати виконавцю та боржнику доступ до документів фінансової звітності, інших документів, необхідних для визначення вартості частки боржника.

Зазначена норма спрацює лише в тому випадку, якщо посадовці товариства виявляться законослухняними і добросовісно нададуть виконавцю всі необхідні документи. В іншому випадку керівнику товариства може загрожувати адміністративна відповідальність за ст. 188-13 КУпАП («Невиконання законних вимог державного виконавця, приватного виконавця») [9]. Цією статтею передбачено накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 850 до 1 700 грн), що навряд чи можна назвати дієвим інструментарієм примусу.

На практиці доволі часто власником та директором такого товариства є сам боржник, який жодних документів виконавцю не надає. Зважаючи на це, відомості та документи, необхідні для розрахунку вартості частки боржника, виконавцю доводиться здобувати самостійно. Зазначимо, що зібрати повну та достатню інформацію для визначення ринкової вартості частки боржника у статутному капіталі є доволі складним завданням.

Крім того, нормами Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [10] не передбачено внесення суб'єктами реєстрації відомостей до Реєстру юридичних осіб інформації на підставі постанови виконавця про арешт частки боржника в статутному капіталі. Тож потрібно обов'язково реєструвати обтяження частки в Державному реєстрі рухомого майна, аби унеможливити її відчуження.

Також потрібно звернути увагу і на неможливість збереження майнового стану товариства до дня реалізації частки в тому самому вартісному вигляді, в якому він був на день накладення арешту на частку боржника в статутному капіталі. Закон України «Про виконавче провадження» надає право виконавцю лише накласти арешт

на частку боржника, а не на майно товариства, в якому боржник має частку. Зважаючи на це, товариство жодним чином не обмежене в протиправній можливості здійснювати відчуження майна, виводити кошти з товариства, укладати фродакторні правочини тощо.

Доволі складним питанням є також оформлення покупцем своїх прав як учасника товариства (на підставі придбання частки в статутному капіталі боржника), адже Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» не містить чіткої підстави для здійснення такої реєстрації, в переліку документів відсутній документ «Акт про проведені електронні торги» (ч. 5 ст. 17).

Звернення стягнення на частку боржника в повному товаристві

Відповідно до ст. 131 ЦК України звернення стягнення на частину майна повного товариства, пропорційну частці учасника товариства у складеному капіталі, допускається тільки в разі недостатності іншого майна для задоволення вимог кредиторів. У разі недостатності майна учасника повного товариства для виконання його зобов'язань перед кредиторами вони можуть вимагати у встановленому порядку виділу частини майна повного товариства, пропорційної частці учасника-боржника у складеному капіталі товариства.

Звернення стягнення на частку боржника в командитному товаристві

Відповідно до ч. 3 ст. 133 ЦК України до командитного товариства застосовуються положення про повне товариство, якщо інше не встановлено цим Кодексом, іншим законом. Таким чином, звернення стягнення на частку боржника в командитному товаристві можливе в порядку, передбаченому для повного товариства.

Звернення стягнення на частку боржника у фермерському господарстві

Попри те, що Законом України «Про фермерське господарство» не визначено порядку та механізму звернення стягнення на частку (частину частки) члена такого господарства, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду в постанові від 23.11.2021 у справі № 340/2214/19 [11] висловився щодо можливості арешту частки, зазначивши про те, що, зважаючи на наявність у боржника корпоративних прав, державним виконав-

цем правомірно застосовано такий захід процесуального впливу, як арешт його корпоративних прав.

Водночас невизначеність у Законі України від 02.06.2016 № 1404-VIII «Про виконавче провадження» порядку та механізму накладення арешту на корпоративні права фермерського господарства, а також неурегульованість процедури звернення стягнення на корпоративні права члена фермерського господарства Законом України від 19.06.2003 № 973-IV «Про фермерське господарство» не можуть бути перешкодою для застосування такого заходу процесуального примусу, оскільки з огляду на правову сутність корпоративних прав (їх майновий аспект) підлягають застосуванню приписи ч. 1 ст. 48, ч. 1, 2 ст. 56 Закону України «Про виконавче провадження».

Надалі вже Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду в постанові від 07.10.2021 у справі № 922/3059/16 [12] дійшов висновку, що режим спільної сумісної власності подружжя поширюється і на частку в статутному (складеному) капіталі фермерського господарства. Тому стягнення на частку у фермерському господарстві відбувається за аналогією зі стягненням частки у ТОВ.

Частка в статутному капіталі фермерського господарства має обмежену оборотоздатність, а звернення стягнення на частку боржника в статутному (складеному) капіталі фермерського господарства (в якому частка належить кільком особам – членам сім'ї) реалізовується так:

- за наявності згоди іншого (-их) співвласника (-ів) на визнання за ним (-ми) права на частку в статутному (складеному) капіталі фермерського господарства звернення стягнення на таку частку здійснюється в порядку, встановленому ст. 366 ЦК України, з дотриманням переважного права співвласника на придбання частки, передбаченого ст. 362 ЦК України;

- у разі відмови іншого (-их) співвласника (-ів) від придбання частки боржника в статутному (складеному) капіталі фермерського господарства звернення стягнення на таку частку здійснюється за аналогією зі ст. 131 ЦК України.

Таким чином, незважаючи на відсутність законодавчо визначеного чіткого порядку реалізації частки боржника в статутному капіталі фермерського господарства, таке стягнення можливе.

Звернення стягнення на частку боржника в приватному підприємстві

Визначення поняття приватного підприємства дає Господарський кодекс України (далі – ГК України) [13]. Відповідно до ч. 1 ст.113 ГК України приватним підприємством визнається підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці. Приватним є також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання – юридичної особи.

Частина 2 ст. 113 ГК України говорить про те, що порядок організації та діяльності приватних підприємств визначається цим Кодексом та іншими законами. Водночас закону, який регулює порядок створення та діяльності приватних підприємств, немає. Відповідно, немає і порядку звернення стягнення на частку боржника в приватному підприємстві.

Велика Палата Верховного Суду в постанові від 29.06.2021 у справі № 916/2813/18 [14] дійшла, зокрема, таких висновків: відповідно до ч. 1 ст. 84 ЦК України товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства), можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи чи сільськогосподарські кооперативи, сільськогосподарські кооперативні об'єднання, що діють з метою одержання прибутку. Отже, якщо приватне підприємство створене для ведення підприємницької діяльності й розподілу прибутку між учасниками (засновниками), то таке приватне підприємство є підприємницьким товариством. Встановлення виду підприємницького товариства, до якого належить приватне підприємство, а саме, що приватне підприємство є господарським товариством (зокрема товариством з обмеженою або додатковою відповідальністю) або кооперативом (зокрема сільськогосподарським кооперативом, сільськогосподарським кооперативним об'єднанням), у кожному конкретному випадку зумовлюватиме застосування до спірних правовідносин відповідного законодавства, зокрема за-

конів України «Про господарські товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію».

У справі, яка розглядалась, Велика Палата Верховного Суду висувала, що ПП «Н.» у цій справі є товариством з обмеженою відповідальністю. Тож убачається, що в разі зверненні стягнення на частку боржника в приватному підприємстві необхідно на підставі статутних документів встановити вид підприємницького товариства, до якого належить приватне підприємство, і, залежно від цього, керуватися тією чи тією процедурою звернення стягнення на частку боржника в ньому.

Висновки і пропозиції

Моніторинговий звіт Міністерства юстиції України за 2020 рік [15] інформує, що під час проведення анкетування державним і приватним виконавцям ставилось запитання: «На якому етапі при зверненні стягнення на частку боржника – учасника товариства з обмеженою відповідальністю або товариства з додатковою відповідальністю, наскільки їм відомо, виникають труднощі правозастосування та/або який з етапів для його вдосконалення потребує додаткової уваги законодавця?». Більшість фахівців відповіла, що на практиці їм не доводилось застосовувати механізм звернення стягнення на корпоративні права (40,4% опитаних) та складно відповісти (28,4% виконавців). З тих виконавців, яким довелось застосовувати такий механізм, надали 292 відповіді, що уваги законодавця потребує етап виявлення частки боржника у статутному капіталі товариства; 313 відповідей – арешт і розрахунок вартості частки; 191 відповідь – реалізація на аукціоні; 169 відповідей – передача стягувачу нереалізованої на торгах частки в рахунок погашення боргу; 201 відповідь – державна реєстрація переходу права власності на частку; 198 відповідей – розрахунок і передача частки покупцю. На думку авторів моніторингу, більшість відповідей про те, що виконавцям на практиці не доводилось застосовувати механізм звернення стягнення на корпоративні права, та складнощі з відповіддю, що виникли у виконавців, свідчать про те, що такий механізм потребує подальшого нормативного вдосконалення. Моніторинговий звіт Міністерства юстиції України за 2021 рік [16] інформує, що на запитання «Чи потребує законодавчого врегулювання порядок реалізації частки боржника в складеному капіталі фермерського господарства у виконавчому провадженні?» 55,5 %

респондентів відповіли ствердно. Можна констатувати, що і державні, і приватні виконавці прагнуть звертати стягнення на будь-яке інше майно за його наявності. Порядок звернення стягнення на нього більш якісно нормативно врегульований. Убачається, що процедура звернення стягнення у виконавчому провадженні на частку боржника в статутному (складеному) капіталі господарської організації в законодавстві врегульована неналежним чином, що не сприяє швидкому та ефективному виконанню судових рішень та рішень інших органів. Тож можна констатувати, що наявні механізми звернення стягнення на частку боржника в статутному (складеному) капіталі корпоративного утворення не є повною мірою ефективними.

Список використаних джерел

1. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.
2. Корпоративне право / за заг. ред. О. В. Гарагонича, С. М. Грудницької, Л. М. Дорошенко. 2-е вид. Київ : АртЕк, 2018. 400 с.
3. Пелипенко О. С. Правова характеристика корпоративних прав як предмет застави. *Європейські перспективи*. 2014. № 8. С. 171–177. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2014_8_30.
4. Січевлюк В. А. Процедура звернення стягнення на заставлені корпоративні права у договірному (позасудовому) порядку. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2010. Вип. 6 (1). С. 41–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2010_6%281%29_9.
5. Смітюх А. В. Корпоративні права та корпоративні паї (частки): теоретико-правові аспекти. Одеса : Фенікс, 2018. 662 с.
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
7. Про затвердження Порядку реалізації на багатосторонньому торговельному майданчику цінних паперів, на які звернено стягнення : рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 25.12.2012 № 1853. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0159-13>.
8. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>.

9. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
10. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.
11. Постанова Верховного Суду від 23.04.2021 у справі № 340/2214/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96498277>.
12. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 07.10.2021 у справі № 922/3059/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102735520>.
13. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
14. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29.06.2021 у справі № 916/2813/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98531899>.
15. Звіт про результати моніторингу впровадження та аналізу ефективності прийнятих нормативно-правових актів 2020. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2021/01/19/20210119145116-22.pdf>.
16. Моніторинговий звіт за 2021 рік / відпов. ред. О. М. Олійник; Міністерство юстиції України. Директорат правосуддя та кримінальної юстиції. Київ, 2022. 661 с. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/01/26/20220126163347-81.pdf>.

**Матеріали міжнародної науково-практичної конференції
ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА**

Підписано до друку 10.11.2025. Формат 64х90 1/16

Папір офсетний. Друк офсетний.

Обл.-вид. арк. 5,12. Тираж 400 прим. Зам. 339.

Видавництво ТОВ “Компанія ВАІТЕ”

01042, м. Київ, вул. Саперне поле, 26, к. 27.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи серія ДК № 2570 від 27.07.2006 р.

